

Vinna och försvinna?

Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning
från mindre orter

Lotta Svensson

Linköpings universitet
FILOSOFISKA FAKULTETEN

Linköping Studies in Arts and Science No. 359
Linköping Studies in Education and Psychology No. 109
Linköping 2006

LINKÖPINGS UNIVERSITET
Institutionen för beteendevetenskap
SE-581 83 Linköping

*Vinna och försvinna?
Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter*

Lotta Svensson

Omslag: Bilden på framsidan visar det demonstrationståg av Söderhamnsungdomar som mobiliserades, den 20 oktober 2001, då besparingar hotade gymnasieskolan. Fotograf: Cohnny Skoglund

FoU-Centrum Söderhamn är ett tvärvetenskapligt forsknings- och utvecklingscentrum med fokus på frågor som rör arbets- och näringslivets utvecklingsprocesser. Syftet med verksamheten är att vara en länk mellan forskning och praktik, och att därigenom bidra till lokal och regional utveckling. FoU-Centrum Söderhamn startades som ett projekt mellan Arbetslivsinstitutet, CFL, Söderhamns kommun, Länsstyrelsen Gävleborg och Sparbanksstiftelsen Söderhamn, med finansiellt stöd även från EU:s strukturfond Mål 2 Norra.

Printed by LiU-Tryck, 2006
ISBN 91-85523-50-X
ISSN 0282-9800
ISSN 1102-7517

Innehållsförteckning

FÖRORD	7
1. INLEDNING	9
ATT VARA UNG I SÖDERHAMN	9
FRÅGESTÄLLNING OCH SYFTE	12
AVHANDLINGENS DISPOSITION	13
2.SÖDERHAMN – EN ORT I OMVANDLING.....	15
VARFÖR STUDERA SÖDERHAMN?.....	15
<i>Fakta om Söderhamn</i>	16
<i>En regional identitet i Söderhamn?</i>	18
<i>Ungdomsröster om Söderhamn</i>	22
KAN MAN TALA OM ”REGIONENS UNGDOMAR”?	24
<i>Bruksorternas ungdomar</i>	24
<i>Vilka är med i den regionala samhällsutvecklingen?</i>	26
<i>Ungdomars flyttande eller stannande – och den regionala utvecklingen</i>	28
3. ATT FLYTTA ELLER STANNA – EN FORSKNINGSÖVERSIKT OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	31
DRIVKRAFTER BAKOM FLYTTMÖNSTER	31
<i>Flyttande i Sverige</i>	32
<i>Varför flyttar människor?</i>	33
UNGDOMARS VAL OCH VÄRDERINGAR	35
<i>Väljer man som man vill?</i>	37
<i>Individualisering och/eller reproduktion</i>	38
<i>Värderingar som styr valen</i>	41
EN REGIONAL PRÄGEL.....	43
<i>Centrum – Periferi</i>	45
<i>Genusrelationer</i>	49
<i>Klass och kön</i>	52
VAD KAN MIN FORSKNING BIDRA MED?	56
<i>Viktiga begrepp och analysverktyg</i>	59

4. ATT SÖKA FRÅGOR OCH ATT SÖKA SVAR – EN METODANSATS.....	63
EN INTERAKTIV ANSATS.....	64
<i>Vad innebär en interaktiv ansats?</i>	65
<i>Kunskapssyn</i>	66
<i>Den interaktiva forskningsprocessen</i>	68
EN KOMBINATION AV DATAINSAMLINGSMETODER	70
<i>Intervjuer</i>	71
<i>Projektarbete</i>	73
<i>Ungdomskonferens 1</i>	74
<i>Uppsatser</i>	74
<i>Gemensam reflektion med ungdomsgrupper</i>	75
<i>En enkät</i>	76
<i>Formella möten/gemensamt reflekterande med vuxna</i>	77
<i>Informella samtal med ungdomar och vuxna</i>	78
<i>Ungdomskonferens 2</i>	78
<i>Sammanfattning av de olika datainsamlingsmetoderna</i>	79
HADE DET INTE RÄCKT MED EN ENKÄT?	81
<i>Om generalisering och validitet</i>	83
<i>Närhet - distans</i>	84
<i>Ur vems synvinkel?</i>	85
<i>Distans – Reflektion – Kritik</i>	87
5. ATT STANNA ELLER FLYTTA – I PRAKTIKEN	89
OLIKA LIV, VILJOR OCH VAL	89
<i>Några enkla siffror?</i>	91
”ATT VÄLJA SJÄLV”	92
<i>”Jag kan påverka min framtid”</i>	93
<i>”Andra kanske låter sig påverkas”</i>	93
<i>Vad är det som är viktigt i livet?</i>	97
<i>Sammanfattande reflektioner: ”Att välja själv”</i>	99
VAD ÄR MÖJLIGT I SÖDERHAMN? VAD ÄR MÖJLIGT I STORSTAD? ..	100
<i>Olika behov vid olika åldrar</i>	101
<i>Finns det en framtid i Söderhamn?</i>	104
<i>Går det att vara med och påverka utvecklingen i kommunen?..</i>	108
<i>Är ”allt” mer möjligt i en storstad?</i>	112
<i>Bättre i en storstad, i alla fall?</i>	113

<i>Sammanfattande reflektioner: Vad är möjligt i Söderhamn? Vad är möjligt i storstad?</i>	115
VAD TYCKER ”ANDRA”?	119
<i>Vad tror de att föräldrar och kompisar tycker?</i>	120
<i>Vad tycker andra vuxna och andra ungdomar?</i>	123
<i>Sammanfattande reflektioner: Vad tycker ”andra”?</i>	130
UPPSATSER: ”HAR JAG EN FRAMTID I SÖDERHAMN?”	132
AVSLUTANDE KOMMENTAR	137
6. VÄLJ SJÄLV – MEN VÄLJ RÄTT!	139
KLASS OCH KÖN	140
REGIONALA FÖRHÅLLANDEN	141
<i>Regional förankring</i>	142
<i>Regionala könskontrakt</i>	144
<i>Bruksandan: identitet, stigma eller motstånd?</i>	145
PERIFERI OCH CENTRUM.....	146
NORMALITET OCH TOLKNINGSFÖRETRÄDE	148
STORSTADENS MÖJLIGHETER – OLIKA BAKGRUNDER OLIKA FRAMTID.	150
MÖJLIGHETSHORIZONT: VÄRDERINGAR OCH UTVECKLINGSMÖJLIGHETER.....	152
FAMILJENS OCH KAMRATERNAS BETYDELSE.....	154
ETT BESLUT I STARKA KRAFTFÄLT	155
7. SLUTDISKUSSION	159
OLIKA METODER BELYSER OLIKA ASPEKTER.....	159
REGIONENS UNGDOMAR – REGIONAL UTVECKLING?.....	161
<i>Vad kan man göra?</i>	163
ETT FRITT VAL?	166
<i>Utan yttre påverkan?</i>	166
<i>Att få göra som man vill?</i>	168
<i>Fri att skylla sig själv?</i>	170
FORTSATT FORSKNING	173
SUMMARY IN ENGLISH: WHERE DO THE WINNERS GO?	175
DRIVING FORCES BEHIND YOUTH LEAVING SMALLER LOCALITIES... ..	175
SÖDERHAMN – A PLACE IN CHANGE	175
RESEARCH OVERVIEW AND THEORETICAL STARTING POINTS	176

AN INTERACTIVE APPROACH AND A COMBINATION OF METHODS TO GATHER DATA	178
TO STAY OR MOVE – IN PRACTICE	178
<i>To make your own choice</i>	178
<i>What is possible in Söderhamn? What is possible in a bigger city?</i>	179
<i>What do others think?</i>	180
CHOOSE YOURSELF – BUT CHOOSE THE RIGHT THING!	181
REGIONAL YOUTH – REGIONAL DEVELOPMENT?	183
A FREE CHOICE?	184
BILAGOR.....	187
<i>Bilaga 1. Fakta angående de olika datainsamlingarna:</i>	<i>187</i>
<i>Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser.....</i>	<i>189</i>
<i>Bilaga 3. Sammanställning av några bakgrundsfaktorer utifrån enkätfrågor, samt bortfallsanalys</i>	<i>201</i>
<i>Bilaga 4. Förteckning över formella möten/samtal med vuxna.</i>	<i>203</i>
<i>Bilaga 5. Urval ur lokaltidningarnas rapportering om arbetet kring ungdomars delaktighet.</i>	<i>205</i>
REFERENSER.....	207

Förord

Aldrig har jag haft ett så ensamt arbete som detta att vara doktorand. Trots det så är det så många människor som varit inblandade att tanken svindlar då jag försöker komma ihåg dem alla. Risken är förstås stor att några känner sig bortglömda om jag nämner några andra vid namn – men ändå måste faktiskt några nämnas eftersom avhandlingen kanske inte skulle ha blivit till eller åtminstone skulle ha blivit så avsevärt mycket sämre utan deras stöd.

FoU-Centrum Söderhamn har varit en unik konstruktion, och efter att vi lärt oss hur vi skulle balansera fram mellan våra olika uppdragsgivare så har vi också haft goda möjligheter till stöd och uppbackning. Det som inte fanns på det ena stället gick ofta att ordna på det andra. Tack, Sparbanksstiftelsen Söderhamn, som ekonomiskt möjliggjorde mitt deltagande i detta projekt.

Lyckosamt nog för mig så har min handledare Lennart Svensson haft goda kontakter i alla läger, både vid Linköpings universitet, Arbetslivsinstitutet och FoU-Centrum Söderhamn. Tack vare Lennarts tålmodiga, intresserade och inspirerande förhållningssätt har både FoU-Centrum Söderhamn och mitt eget avhandlingsarbete fått söka sina former utifrån de förutsättningar som funnits.

Vid institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet, har de varit modiga och nyfikna nog för att våga sig på distansstuderande och mindre universitetsanpassade doktorander, och där har min bihandledare Örjan Widegren varit en värdefull dörroppnare och kritisk läsare.

Arbetslivsinstitutets program med inriktning mot regionala utvecklingsprocesser har, med Göran Brulin i spetsen, satsat tid och engagemang på formandet av FoU-Centrum Söderhamn, och här har funnits stöd att hämta i stort och smått. Tack Hanna Westberg och Eva Gunnarsson för gnuggningar i genusfrågor och interaktivitetsfrågor, tack Anders Wikman, Carina Bildt och Mats Andersson (APeL) för hjälp i den kvantitativa metodens irrgångar.

Söderhamns kommuns tjänstemän och politiker var framsynta nog att i spåren av flygflottiljens nedläggning önska sig och strida för att få forskningsverksamhet lokaliserad till orten. En önskan som också ledde till att de själva kom att bli granskade, bland annat i mitt projekt. Ett stort tack för den öppenhet och det förtroende som ni visat genom att i så hög grad släppa in mig bakom kulisserna.

FoU-Centrum har inrymts i Söderhamns kommuns Centrum för flexibelt lärande (Cfl) och stödet från denna organisation har varit ovärderligt, i stort som i smått. Tack, Alla! Ett särskilt tack ändå till Gunnar Olsson, Ulrika

Förord

Bremberg och Tomas Norgren som fattat de stora möjliggörande besluten, till Monika Nilsson och Britt-Marie Grälls som stöttat i de små, men ack så viktiga, detaljerna, liksom till Aanette Ramstrand och Åse Seeligson för gott bistånd i översättningsvårdorna.

Tack också för den guldkant på doktorandtillvaron som de inspirerande och utmanande seminarierna runt om i Norden, som mitt deltagande i NorFa PhD Doctoral School, har erbjudit. Tack, kära doktorandkollegor och vår alltid lika vänliga och tillmötesgående koordinator Helena Helve, för de unika inblickar i nordisk, baltisk och rysk ungdomsforskning och kultur som detta har givit mig.

FoU-Centrum Söderhamn har byggts upp under min doktorandtid. Pionjärer i detta byggnadsarbete har vi doktorander varit, och strapatserna har knutit oss samman. Kanske blev det ändå en bro som håller? Tack ni alla: Maud Baumgarten, Siw Hammar, Ursula Hård, Anna Karlsson, Cali Nuur, Marianne Westring-Nordh. Ni vet själva hur viktiga ni har varit för den själsliga balansen i doktorerandets slänggunga. De senare anslutande inflyttarna i kulturholken; Maria Andersson och Mikael Wallström, har också bidragit till inspirerande fikarumsdiskussioner.

Många har läst och kommenterat delar och utkast av det jag skrivit, men ett alldeles särskilt tack för intresserat och kritiskt helhetsläsande vill jag ge till Helena Kåks och Anki Gundhäll-Wood, som utöver de vetenskapliga finesserna även krävt att jag ska skriva begripligt. För kritiskt detaljgranskande tackar jag Kirsten Bjerknes som hjälpt mig med korrekturläsandet.

För hjälpen att hålla huvudet kallt, hjärtat varmt och fötterna på jorden är jag stort tack skyldig till familj, släkt och vänner som levt på som om det funnits andra viktiga saker än avhandlingar här i livet.

Mitt allra största tack går ändå till ungdomarna i Söderhamn för det engagemang och det intresse jag mötts av när jag velat diskutera alla mina möjliga och omöjliga frågeställningar med er. Har jag någon gång tvivlat över ämnets relevans så har det bara behövts ett besök i det ungdomliga vardagslivet för att återigen bli inspirerad till att bättre försöka förstå och förklara.

1. Inledning

Söderhamn. Finns det något som är intressant med Söderhamn? För ungdomarna i Söderhamn är det en aktuell fråga. Ska de stanna eller flytta? Är det två likvärdiga alternativ? Hur ska alternativen värderas? *Vem* bestämmer vad som är intressant? *Vad* bestämmer vem som är intressant?

Utgångspunkten i min forskning är ungdomarna i Söderhamn och i detta inledande kapitel låter jag några av ungdomarna själva komma till tals – för att redan från början ha med ungdomarnas perspektiv på livet, möjligheterna och stötestenarna i kommunen. Därefter presenterar jag syftet med avhandlingen och de frågeställningar som kommer att behandlas. Inledningen avslutas med en presentation av avhandlingens olika kapitel.

Att vara ung i Söderhamn

Varken i Söderhamn eller någon annanstans är ungdomarna en homogen grupp (jfr t ex Kloep 1998; Karlsson & Niedomysl 2000; Lagerqvist 2003). Inom ungdomsgruppen finns stora skillnader, som återspeglas i hur olika ungdomar tar ställning i frågan om de ska stanna eller flytta. För att denna insikt ska finnas med redan från början introducerar jag här några av ungdomarna¹ och deras funderingar.

En av de flickor jag intervjuade (hon är 20 år) e-postade efter intervjun nedanstående historia till mig för att berätta om det telefonsamtal som utspelade sig mellan henne själv och en manlig kamrat. Det är hennes egna kommentarer inom parentes.

- Dom har flyttat ihop, hur länge har de egentligen varit tillsammans? Kan du fatta att de har flyttat till Ljusne² i egen lägenhet! Vet du varför? (han)
- Nä, är det sant! Nä, varför då? (hon)
- Han gillar att fiska och det är nära till hans jobb! (rått skratt)

¹ Samtliga citat i detta avsnitt kommer från intervjuer gjorda under hösten 2001 och våren 2002, se kapitel 4.

² Ljusne är en mindre bruksort ca 1,5 mil utanför huvudorten Söderhamn.

1. Inledning

- Han på fabrik och hon i hemtjänsten. Herregud, det är så att man vill åka ut och rädda i alla fall henne. Kan hon inte i alla fall flytta till typ Sundsvall. Det vore väl bra och lagom till henne. (nedlåtande ton)
- Skulle vägra vara henne. Ja, hon förstör sitt liv!
- Ja, men om hon är lycklig så!
- Jo visst! (rätt skratt)

Flickan som skickade denna dialog menade själv att det är ett belysande exempel på hur fördomsfulla åsikter ungdomar kan ha om varandra, men skriver samtidigt att hon står för att det *inte* är bra att bli kvar i Söderhamn. En artonårig pojke instämmer nedan i att det är svårt att utvecklas om man stannar, och menar att världen i Söderhamn börjar bli för liten för honom.

Man vill ju ut, det är ju så. Om man reser ut, till Stockholm eller så, från Söderhamn – då har man utvecklats, det känns så. Om man stannar kvar då har man inte utvecklats, då är man kvar i det gamla, hos mamma och pappa. Jag tror att de flesta vill resa ut för att man känner just att man vill utvecklas, prova något nytt. För man känner ju Söderhamn och vet hur allting fungerar. Allt är klart, liksom. Man vet var man kan söka jobb och inte, liksom. Men man vill ju komma ut, lite längre ut. Sen finns det ju såna som tycker att här finns inte det man själv vill göra. Om man vill ha ett speciellt yrke, och så finns det inte här – då åker man ju automatiskt härifrån. Men jag tror att de flesta vill utvecklas och vill ut. Prova på något nytt ... Det är ju liksom ungdomligt – att prova på nytt och känna på. (...) Man vill ha något nytt, liksom. Och de som kan tänka sig att vara kvar – de kan tänka sig vilket jobb som helst, de kan sitta som kassörskor och, inte vet jag, mekaniker. Vad som helst, bara de får ett fast jobb och kan sitta kvar här. Man vill inte ha något större – bara man har det bra, lagomt, bra. Men de flesta vill ju bli – ja, advokater, civilingenjörer – och vill flytta, starta eget företag och så. Och det är ju sånt som är svårt i Söderhamn kanske ... Och man tror ju på att, själv, att man ... Man tror mycket på sig själv – att någon annanstans kommer jag att ha det bättre. Någon annanstans kommer de att se vad bra jag är ...

En kritisk inställning till idealet om att vara ”lyckad” på modernt vis, visade den här artonåriga flickan när jag intervjuade henne:

- Nu ska man ju vara på alerten, när allting går så himla mycket framåt, då är det ju städerna som går så mycket framåt också ... Om idealet skulle vara att man skulle vara sådär snäll och småklok, då skulle man säkert stanna, och

1. Inledning

bli bonde, snäll bonde. Men nu ska man ju vara snabb såhär, och då måste man ju flytta till stan om man ska vara idealisk.

(Intervjuare: LS) –*Är det svårt att vara sådär snabb och smart i Söderhamn?*

- Jaa
- *Det ligger något i det ... Varifrån får man såna ideal ifrån, tror du?*
- Jag vet inte, det är väl i allt i tv och tidningar, det är ju mer reportage om börsanalytikern än om bönder. Bonde var man ju på 1800-talet ...
- *Det är inget fränt att vara bonde ...?*
- Neej, det är den där snabbheten ...de är inte så snabba
- *Vad är det där snabba ?*
- Jag vet inte, det är nog bara det att man **ska** vara snabb ... inget mål, man behöver inget mål bara man springer, om man tjänar mycket pengar har man sprungit fort ...

Ungdomarna i texterna ovanför är medvetna om, och förhåller sig till, att det finns olika uppfattningar om vad som är ett ”lyckat liv”. För den nitton-åriga pojke som blir intervjuad nedan är det entydigt och självklart att grunden till ett bra liv är ”ett fast arbete”, och för att ha det kan han möjligen motvilligt tänka sig att flytta, men det är inte en statusfylld karriär som lockar. Följande samtal utspelar sig då jag undrar vad han tror att han gör när han är 35 år:

(Intervjuare: LS) - *Ser du det framför dig då, att du måste göra någon sorts karriär och lyckas på något vis?*

- Neej, nej, nej. Huvudsaken är att jag trivs ... Vad andra tycker har inte bekommit mig så mycket och lär inte få göra det heller. Så är det
- *Men ska man ha en egen kåk så måste man ju ha inkomst också förstås. Det har du tänkt att du ska se till att ha?*
- Ja, inkomst får man väl hur som helst.
- *Spelar det någon roll hur liten eller stor ... stad eller by ... eller?*
- Ja, det gör det. Helst skulle jag vilja bo på landet riktigt, så att säga
- *Som du gör nu ungefär?*
- Jaa, ungefär ... för det finns inget finare än en liten by på sommaren egentligen. Det slår alla rekord. Mamma, hon är ju en gammal bondjanta. De har ju fåbodvall på Delsboskogarna ... och där är det fruktansvärt fint på somrarna! Men det är ju tråkigt istället på vintrarna då. Men det är ju inte så kul här heller.
- *Nej, det är inte roligt någonstans på vintern ...*
- Nej. Min hemby är ju perfekt den! Det är nära till allt! Om man har bil, så att säga. Det är tre mil hit (till Söderhamn), det är tre och en halv mil till Bollnäs, sex mil till Gävle och tjugo till Stockholm. Så det är ju liksom inte långt ...

1. Inledning

Att begrepp som centrum, periferi och avstånd är relativa blir tydligt i ovanstående citat. Likaså blir det tydligt att olika ungdomar förhåller sig på olika sätt till flytta/stanna-problematiken. Att flytta eller stanna är för de flesta av ungdomarna en komplicerad fråga som inte har något enkelt svar.

Frågeställning och syfte

Den stora utflyttning av ungdomar som sker från i stort sett alla mindre orter till storstäderna är ett fenomen som oroar många. Kommunledningar ser befolkningsunderlaget krympa och oroas över befolkningspyramidens omvandling och av hur det kan påverka välfärden. Företagare är oroliga för att det ska bli brist på kompetent arbetskraft. De äldre oroar sig för personalbrist i äldreården. Och vad händer med framtidstron och utvecklingsmöjligheterna i en bygd som ungdomarna flyttar ifrån? Men att försöka hindra ungdomarna från att flytta, det kan väl inte vara rätt? För det är väl att flytta som ungdomar vill? Eller är det inte det?

Jag vill med hjälp av ungdomarnas egna upplevelser av flytta/stanna-problematiken försöka förstå och förklara vad som ”driver på” den stora utflyttning av ungdomar som sker från mindre orter i Sverige och visa hur dessa mekanismer tar sig uttryck i ungdomarnas vardag. Hur uppfattar ungdomarna själva sin framtid, sina val och valmöjligheter? Vilka begränsningar och möjligheter ser de själva då de planerar för sin framtid? Hur ser samspelet ut mellan objektiva villkor och subjektiva upplevelser, mellan den samhällliga kontexten och ungdomarnas ansträngningar att skapa sig ”ett gott liv”? Hur ser samspelet – mellan tradition och modernitet och mellan individ och struktur – ut, och hur tar det sig uttryck i det lokala sammanhanget?

De mera konkreta frågeställningar jag har sökt svar på är: Vilka faktorer är viktigast som påverkan för enskilda ungdomars flytta/stanna-tankar? Hur påverkas ungdomarnas inställning till flytta/stanna-frågan av faktorer på gruppnivå? Hur påverkar de faktiska förhållandena i lokalsamhället ungdomarnas inställning till att stanna eller flytta? Hur påverkas ungdomarnas inställning till att flytta eller stanna av deras upplevda relation till lokalsamhället? Hur påverkas ungdomarna i flytta/stanna-frågan av den samhällliga kontexten? Hur samspelar dessa olika nivåer av påverkan? Vad kan flytta/stanna-frågan tillföra i den sociologiska diskussionen om ”det fria valet” kontra ”reproduktion av underordning utifrån klass, kön och etnicitet”?

1. Inledning

Jag förväntade mig att svaren på mina frågor sannolikt skulle stå att finna både på individ-, grupp- och samhällsnivå och i samspelet nivåerna emellan.

Syftet med mitt forskningsarbete är både teoretiskt och praktiskt. Det väsentligaste i avhandlingsarbetet är att ge ett bidrag till den teoretiska förståelsen av de bakomliggande mekanismer som påverkar ungdomars faktiska och upplevda möjligheter, och därmed de uppfattningar som ungdomar har om att flytta från eller att stanna på hemorten. Genom att på flera olika sätt ta del av hur ungdomar i Söderhamn tänker, talar om och förklarar drivkrafter bakom att stanna eller flytta så kan förståelsen för deras upplevelse av livet och framtidsmöjligheterna öka. Genom att använda och utveckla teorier för att analysera ungdomarnas uppfattningar kan förståelsen för deras upplevelser också utvecklas till förklaringar kring hur de bakomliggande mekanismerna påverkar ungdomarnas val.

Det har dessutom varit min ambition att mitt arbete ska ha en konkret och praktisk relevans i regionen. Genom att synliggöra och reflektera kring ungdomarnas uppfattningar har jag försökt föra upp frågan på den vardagliga och politiska dagordningen i kommunen/regionen – utifrån ett ungdomsperspektiv – och min förhoppning är att jag på det sättet har kunnat bidra till att de beslut som fattas blir mer medvetna och väl underbyggda.

Avhandlingens disposition

I detta inledande kapitel hoppas jag kunna ge några intresseväckande ingångar i problematiken kring ungdomars stannande och flyttande och också presentera det kunskapssökande som är drivkraften i denna avhandling.

Nästa kapitel (2) ägnar jag åt att på olika sätt beskriva Söderhamns kommun – för att ge en tydlig bild av de faktiska villkoren på den ort där ungdomarna lever sina liv. Jag presenterar i detta kapitel relevant statistik som beskriver kommunen. Jag gör därefter ett försök att beskriva det sociala och kulturella sammanhanget så som det kan förstås utifrån begreppet bruksanda. Därefter visar jag den spridning som finns bland ungdomarnas synpunkter på sin hemkommun. I den andra delen av kapitlet tittar jag närmare på relationen ungdomar – region – regional utveckling; en relation som är bristfälligt undersökt i tidigare forskning.

Den efterföljande forsknings- och teoriöversikten (kapitel 3) inleder jag med att ge en kort beskrivning av hur flyttandet ser ut i Sverige. Sedan övergår jag till att visa hur frågan om att flytta eller stanna i hög grad är intressant att studera utifrån den ständigt pågående sociologiska diskussionen kring ”det fria valet”. Jag visar i kapitlet hur flytta/stanna-problematiken

1. Inledning

måste belysas ur ett flertal synvinklar, där vissa teorier är mera generella och andra mera regionalt anpassade. Detta kapitel avslutas med ett avsnitt där jag diskuterar hur min forskning kan bidra till teoriutvecklingen i frågan genom att belysa hur de olika teorierna samspelar med varandra.

I metodkapitlet (kapitel 4) berättar jag hur jag gått tillväga för att nå kunskap i frågan om hur ungdomarna förhåller sig i flytta/stanna-frågan. Jag har använt mig av en interaktiv ansats och kombinerat flera olika datainsamlingsmetoder och jag diskuterar i kapitlet vilken betydelse de olika metoderna har haft för de resultat jag fått.

I empirikapitlet (kapitel 5) redovisar jag i det första avsnittet ungdomarnas egen uppfattning om varför de handlar som de gör. I det andra avsnittet redogör jag för deras åsikter om vad som är möjligt på hemorten och vad de förväntar sig är möjligt i en storstad. I det tredje avsnittet visar jag att beslutet om att flytta eller stanna på olika sätt är påverkat av viktiga personer i ungdomarnas omgivning och att det är ett val som är laddat med normer och identitetsbekräftelse. Som avslutning på empirikapitlet presenteras tio uppsatser som belyser olika sätt att se på framtiden i Söderhamn – eller avsaknaden av den.

I analyskapitlet (kapitel 6) visar jag utifrån min empiri hur de olika mekanismer som påverkar den unges beslutsfattande i flytta/stanna-frågan samspelar med varandra, och vad detta leder till. Jag visar hur den unge fattar sina handlingsbeslut i starka kraftfält, där klass, kön, centrum och periferi är grundläggande storheter och där samspelet mellan dessa faktorer tar sig regionala och individuella uttryck i form av regionala könskontrakt, regional förankring, föreställningar om ”normalitet” och skilda möjlighetshorisonter. I slutet av kapitlet sammanfattar jag min analys i en modell av samspelet mellan de olika faktorerna.

I det avslutande diskussionskapitlet (kapitel 7) inleder jag med en sammanfattande diskussion om vad min forskning har visat. Därefter diskuterar jag hur ungdomarnas flyttande och stannande anknyter till frågor kring den regionala utvecklingen. I det efterföljande avsnittet diskuterar jag hur flytta/stanna-frågan kan relateras till frågan om ”det fria valet”. Som avslutning belyser jag behovet av fortsatt forskning med anknytning till frågor om ungdomar och deras relation till den regionala utvecklingen.

2.Söderhamn – en ort i omvandling

I detta kapitel belyser jag ungdomarnas hemkommun Söderhamn utifrån flera olika perspektiv. Inledningsvis presenterar jag statistik som ger en beskrivning av de faktiska förhållandena i Söderhamn, vad gäller bl a arbete, utbildning och flyttande. Därefter närmar jag mig frågan om det finns en lokal/regional identitet i Söderhamn genom att beskriva det ”epitet” som används för att förklara den lokala andan – nämligen ”bruksandan”. Därefter presenterar jag bredden av de beskrivningar och åsikter om Söderhamn som finns bland kommunens ungdomar och som framkommit i mitt forskningsarbete.

I det andra avsnittet av kapitlet: ”Kan man tala om ‘regionens ungdomar’?” knyter jag frågan om ungdomarnas flyttande och stannande till frågan om den regionala utvecklingen, och diskuterar vilken betydelse ungdomarnas engagemang, delaktighet och inflytande har för regionens fortsatta utveckling.

Varför studera Söderhamn?

Kritik har framförts mot svensk ungdomsforskning för att den upphöjer storstadsregionernas lokala ungdomsvardag till en generell bild och för att denna bild okritiskt överförs till lokala verkligheter (Löfgren 1991). Det har presenterats en del svensk forskning om ungdomsliv på mindre orter, men mindre städer har sällan stått i fokus (för en översikt se Helve 2003).

Ungdom och ungdomars vardagsliv måste ses ur ett perspektiv som är känsligt för både sammanfattande generella samhällsprocesser och de lokalt verkande krafter som gör att Sveg blir annorlunda än Stockholm (Löfgren 1991, s 198).

1996 meddelade regeringen att den beslutat ”om extraordinära och unika insatser i Söderhamn”. Regeringen tillsatte Söderhamnskommittén för att motverka de negativa konsekvenser för kommunen som nedläggningen av flottiljen F15 skulle innebära. Satsningen skulle bidra till att stärka utvecklingsmöjligheterna i Söderhamn. Dessutom lovade regeringen att 350 statliga arbetstillfällen skulle lokaliseras till kommunen. Denna satsning kom

2. Söderhamn – en ort i omvandling

allmänt att kallas ”Söderhamnspaketet”. Satsningen skedde utifrån denna historik:

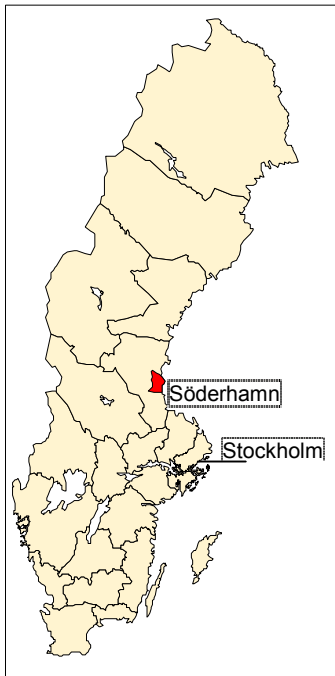
Söderhamn hade under de senaste decennierna förlorat flera tusen arbetstillfällen. En rad industrier, bl. a. sågverk och massaindustrier hade lagts ner. Omställning från industrisamhälle till postindustriell era hade slagit hårt mot Söderhamn liksom mot många andra kommuner i Sverige. Under 1980-talet kompengades i viss mån detta bortfall av arbetstillfällen med en kraftig expansion av olika typer av offentlig verksamhet. När den offentliga sektorn minskade under 1990-talets första år var krisen ett faktum för en kommun som Söderhamn. Beslutet om nedläggning av F 15 blev därför något av ett dråpslag mot hela regionen (SOU 1998:89, s 3).

Något som gör Söderhamn särskilt intressant att studera är att möjlighetsstrukturen (Mills 1971) under senare tid i hög grad förändrats. Arbetsmarknadens strukturella förändringar har drastiskt minskat möjligheten att få t ex ett industrijobb i Söderhamns kommun. Man kan se det som att Söderhamn befinner sig i en brytningstid, i ett försök att gå vidare från historien som bruksort och orientera sig mot ”kunskapssamhället”. Den inställning som många beskriver som den självklara i glesbygden – att utflyttandet varit en del av ungdomarnas socialt och kulturellt definierade livsbana (Jakobsson & Waara 1991), har hittills inte gällt och gäller fortfarande inte alla ungdomar i Söderhamn. Utflyttandet är inte på samma sätt självklart i Söderhamn och min förhoppning är att det därför kan bli tydligare vilka mekanismer som påverkar olika ungdomar och på vilket sätt det sker, genom att studera denna typ av ort.

Fakta om Söderhamn

Söderhamn är en stad vid ostkusten, ungefär i den geografiska mitten av Sverige, ca 27 mil norr om Stockholm (se figur 1). Söderhamn kan beskrivas som en rätt traditionell bruksort, uppbyggd kring skogsnäringen. Söderhamns kommun består av den centrala staden, där ungefär hälften av befolkningen bor, och av ett flertal orter runtomkring, allt från landsbygd till mindre bruksorter.

2. Söderhamn – en ort i omvandling

Figur 1. Sverigekarta med Söderhamns kommun markerad .

Sedan 1975 har Söderhamns befolkning sjunkit, från drygt 32 000 till ca 26 500 personer år 2005. På grund av den industriella strukturomvandling som skett sedan mitten på 1970-talet har Söderhamn och liknande orter haft ett vikande befolkningsunderlag och en förhållandevis hög arbetslöshet. Gemensamt för dessa orter är också att en stor andel av ungdomarna flyttar.

Undersökningar som kommunledningen genomfört år 1999–2000 visar att utflyttningen är klart störst i åldrarna 19–35 år. Inom den åldersgruppen finns 55 procent av det totala antalet utflyttade. Utflyttningen sker i första hand till orter med högskola och universitet, knappt 40 procent av det totala antalet flyttar går till dessa orter. I andra hand sker flyttningarna till annan ort i Gävleborgs län (drygt 30 procent). De främsta orsakerna till utflyttning är studier och arbete. Under denna period flyttade 455 personer mellan 19–35 år från Söderhamn. En årskull i den åldersgruppen består av ca 250–400 personer (www.soderhamn.se/statistik/migration.htm. 2000-10-09).

Söderhamns befolkningspyramid har en tydlig ”midja” i åldrarna 19–30 år, och andelen män är större i dessa åldrar (www.lg.se/smg/MOT/soder.pdf).

2. Söderhamn – en ort i omvandling

Andelen ungdomar mellan 16–24 år i riket är 11 procent. I Söderhamn är andelen ungdomar 9 procent (www.soderhamn.se. 2000-11-24).

I Söderhamns kommun bor drygt 600 personer med utländskt medborgarskap, varav en stor del är flyktingar. Dessutom finns för närvarande cirka 600 asylsökande i kommunen (www.soderhamn.se 2005-02-13).

Antalet sysselsatta i Söderhamn har, jämfört med riket, en klar övervikt inom ”tillverkning och utvinning” och färre sysselsatta inom ”finansiell verksamhet, media och företagstjänster” samt ”handel och kommunikation”. Andelen förtidspensionerade är klart högre än för riksgenomsnittet. Arbetslösheten har under lång tid legat betydligt över rikets. För ungdomar var arbetslösheten 1993 mellan 35–40 procent, nästan dubbelt så hög som i riket. 1997 var Söderhamns ungdomsarbetslöshet 26,6 procent mot rikets 16,6 procent. Årsmedeltalet år 2004 för ungdomar (16–24 år), arbetslösa och i program, var i riket 8,5 procent och i Söderhamn 19 procent (www.lg.se 2005-09-23; www.ams.se 2005-09-23).

Såväl andelen lågutbildade som andelen arbetare är i Söderhamn högre än i riket. Söderhamnsungdomar väljer högre studier (inom tre år efter avslutat gymnasium) i lägre utsträckning än i riket i stort (www.lg.se 2005-09-23). 1997 hade cirka tre fjärdedelar av befolkningen i Söderhamn som mest tvåårigt gymnasium, år 2003 var andelen 57 procent. År 2003 har 10 procent av befolkningen i Söderhamn eftergymnasial utbildning mer än tre år (13 procent av kvinnorna och 8 procent av männen), medan genomsnittet i riket är 17 procent) (Roos, Dahllöf, Baumgarten 2000; www.soderhamn.se 2005-11-27).

En regional identitet i Söderhamn?

Ett sätt att beskriva ett samhälle på är att presentera statistik, men det finns även andra sätt att beskriva orten. I flera av de samtal där jag deltagit och även i SoU 1998:89³ tillskrivs Söderhamn en lokal identitet i termer av ”bruksanda” eller ”bruksmentalitet”. Bruksandan beskrivs oftast som ett socialt klimat som bör förändras eller moderniseras. Bruksandan uppfattas som en tröghet i det lokala ekonomiska livet som helst ska ersättas med en mer entreprenörsinriktad mentalitet.

³ SoU 1998:89 : ”Greppet – att vända en regions utveckling” är skriven av Söderhamnskommittén, som tillsattes 1996 av regeringen, för att försöka den vända den negativa utvecklingen i Söderhamn.

2. Söderhamn – en ort i omvandling

Begreppet bruksanda har ingen entydig definition, och ordet används på olika sätt i olika sammanhang. Det finns heller inte som begrepp i Svenska Akademiens ordlista eller Nationalencyklopedin, men utifrån en sammanställning av orden *bruk*, *brukssamhälle* och *anda* skulle betydelsen kunna vara ”det förhärskande tänkesättet i ett mindre samhälle uppbyggt kring en dominerande industri, där förr familjeliknande förhållanden rådde”. En brist i den definitionen är att den inte säger något om innehållet i andan/moralen. Forsbergs uppfattning är att:

Bruksandan kan man se som ett filter eller lins som omtolkar och anpassar de generella ekonomiska och sociala strukturerna till det lokala sammanhanget (Forsberg 1997, s 59).

I boken ”Bruksandan – hinder eller möjlighet?” (red: Bergdahl & Isacson, & Mellander 1997) som är en rapport från en seminarierie i Bergslagen, diskuteras begreppet bruksanda:

Järn-, stål- och skogsindustrin var motorn i den ekonomiska utvecklingen där bruken representerade ett välfärdstänkande. Det stora företaget stod för tryggheten under de goda ekonomiska årtiondena genom att ge trygg sysselsättning och stabila villkor. Andan växte ur ett brukssamhälle, där platsen var viktig. Bruksandan bör delvis tolkas som en platsmedvetenhet. Bruksandan var en arbetets kultur. Det var kring den stora arbetsplatsen allt väsentligt cirkulerade. Kontaktytan mot omvärlden var för den enskilde arbetaren i regel mycket begränsad.

Brukssamhällena var hierarkiskt ordnade klassamhällen och utmärktes av en klar social skiktning, där patron bestämde över de stora frågorna. Klasskillnaderna och maktförhållandena uttrycktes i den fysiska miljön. I brukssamhällena hade socialdemokraterna sina mest trogna väljare. Här stödde invånarna den samhälleliga makt- och ansvarsuppdelningen. Majoriteten förlitade sig på de kollektiva lösningarna – med fackliga organisationer och politiska partier som yttersta garant. Det gav utdelning i en stadigt stigande välfärd. Egna initiativ, särskilt på företagsområdet, sågs med misstro. Individuella prestationer accepterades, förutsatt att de gagnade kollektivet.

Normer som odlades var plikt känslan och viljan att göra ett bra jobb. Utbildningen till de flesta sysslorna på fabriksgolvet och kontoret fungerade genom praktisk inskolning, där inte bara hantverket skulle läras, utan även normer och värderingar. Den som klarade uppgifter och lärde sig normerna klättrade snart vidare uppåt i arbetsplatsens hierarki. Plats och position i hierarkin bestämdes av social bakgrund, men också av arbetsinsatsen. Den sociala kontrollen var hård. Bestraffningar utdelades till de som bröt mot

2. Söderhamn – en ort i omvandling

normerna. Föreningslivet intar en framträdande plats i brukskulturen och en särskild plats intar idrottsrörelsen. Studiecirkeln ansågs väsentlig för att ”hyfsa tanken”. Bruksandan var tydligt patriarkal, och bruken var starkt könsskiktade. Männens roll i bruksorterna var att exploatera och förädla de fysiska resurserna. Kvinnornas roll var att restaurera och återskapa de mänskliga resurserna.

Att det alltid finns jobb på bruket och att den nya generationen ska ta vid är en uppfattning som varit den dominerande under skogsnäringens och bruksorternas expansion fram till mitten på 1970-talet, och kanske dominerar den uppfattningen fortfarande i regionen. I många bruksorter finns fortfarande förhoppningar om att storföretaget, kommunen och facket ska trygga jobben och välfärden. När jobben hotas nyttjar löntagarna sina organisationer och framför krav, riktade till högre instanser. Lösningar förväntas, som tidigare, komma utifrån och uppifrån, och det är bara större satsningar som räknas.

Bruksandan och den patriarkala sociala ordningen har påverkats av att den nya arbetsmarknaden består av service- och tjänstarbeten. Trots det finns det många exempel på att bruksandan som en social struktur fortsätter att sätta sin spår i människors handlingar och val av lösningar på uppkomna problem. (Forsberg 1997, s 55)

Bergdahl, Isacson & Mellander (1997) gör en kort sammanfattning av vad som ur dagens synpunkt är negativt respektive positivt med bruksandan:

- Negativt är bristen på initiativkraft och entreprenörer, ovanan vid förändring och att utnyttja annat än traditionella resurser, akademikerföraktet och utbildningsfientligheten, den inåtvända kulturen/slutenheten, ställföreträdarmentaliteten, den patriarkala strukturen, inställningen att endast tungt industriarbete är ett ”riktigt arbete”, den starka sociala kontrollen, misstänksamheten mot det annorlunda och mot avvikare, könsrollsbevarandet, avundssjukan, underdånigheten, det planerade och underordnade livet.
- Positivt är den starka samhörigheten och gemenskapen, lojaliteten, den tekniska kompetensen, yrkesstoltheten, arbetsglädjen, tryggheten, viljan att hjälpa till att utveckla samhället och företaget, det utbredda föreningslivet (särskilt idrottsrörelsen som har en fostrande och sammanhållande roll), samt den fysiska miljön.

2. Söderhamn – en ort i omvandling

Att beskriva en ords anda utifrån begreppet bruksanda är dock inte okomplicerat eller oladdat. Något som gör ”bruksandan” besvärligt som begrepp är att den mycket sällan antas röra medelklassen. Det är istället arbetarklassens passivitet som förklaras med begreppet, och det knyts till deras personligheter – som ”bruksmentalitet”. Bartholdsson (1997) menar att det man benämner bruksanda eller bruksmentalitet är ett annat sätt att definiera klasstillhörighet. Begreppen står då för en ställföreträdande beskrivning för arbetarklass och ska läsas mer som en tillskriven mentalitet än något som arbetarklassen känner igen sig i.

När det handlar om att orientera sig i förhållande till framtiden och samhällsutvecklingen, görs det utifrån en föreställning om vilken utveckling som är den bästa. Bristen på utveckling kan då skyllas på bruksandan – att folk har fel attityder och att traditioner leder till att olika satsningar inte kommer till eller misslyckas (jfr Ekman m fl 1996).

Vad som sägs vara det bästa för alla är i själva verket definierat av en styrande klass som identifierar sig med det moderna och med utveckling och förnuft. Förvissningen om att göra rätt är något av det mest utmärkande för medelklassen (Bourdieu 1992). Arbetarna blir då deras tröga och primitiva motpart som ”inte vet sitt eget bästa”. Ideal som utbildning, målmedvetenhet och flyttbarhet är dock klassspecifikt formulerade ideal och mål, som traditionellt inte omfattas av arbetarklassen (Bartholdsson 1997). Även i t ex Norrköping, som ju av tradition är både industristad och skolstad och knappast beskrivs som en bruksort, finns samma retorik om arbetarklassens attitydproblem som består av tröghet och motstånd mot högre utbildning och som uppfattas som ett hinder att nå politiska mål och syften (Johansson 2003).

Att definiera bruksanda och bruksmentalitet är en grannliga uppgift där inga fasta definitioner finns, och som jag visat ovan är det heller inga oladdade enkla beskrivningar. Några nyckelord som kan urskiljas då forskare försökt ringa in begreppet är bland andra klassamhälle, hierarki, patriarkat, social kontroll och kollektiva lösningar, vilket antyder att andan i hög grad bygger på sociala maktrelationer.

Som jag kommer att visa i analyskapitlet är bruksanda och bruksmentalitet inte beskrivningar som särskilt många Söderhamnare menar passar på dem själva, möjligen på ”andra”.

Ungdomsröster om Söderhamn

Kommunen kan också ses genom ungdomarnas ögon. Citaten nedan visar bredden i de åsikter ungdomarna har om ”Söderhamn”, och som vi ser skiftar det från svart till vitt med hela gråskalan däremellan. De negativa rösterna är många, och de handlar ofta om att staden är för liten, att det inte finns något att göra, att det är tråkigt, att det saknas jobb och att det inte finns någon kultur.

Söderhamn är en liten och tråkig stad. Finns inte så mycket jobb samt för lite att göra. (enkätkommentar fr 7, pojke HR3)⁴

Kommunen är tråkig och det finns inge jobb här. Som ungdom finns det inget roligt att aktivera sig med på helger förutom sport och krogen. (enkätkommentar fr 7, flicka MP3)

Det finns inga jobb och staden är skittråkig. (enkätkommentar fr 13, pojke FP3)

Söderhamn är en fattig stad. Både ekonomiskt och med tanke på kulturen, människorna m m.(enkätkommentar fr 13, flicka SP3)

Jag tycker att denna stad håller på att dö ut. (enkätkommentar fr 13, flicka NV3)

De positiva rösterna är också många och betonar ofta det som finns i kommunen, som släkt, vänner, fin miljö mm. I några av kommentarerna går att utläsa ett trots – man gillar kommunen ”trots allt”.

Det finns det som man behöver: Arbeten, bostad, fin miljö, skog, vatten. (enkätkommentar fr 13, flicka NV3)

⁴ Citaten definieras av tillfället då de tillkommit (och i förekommande fall även vilket enkätfråga som besvarats) samt med de uppgifter om kön och evt skolklass eller ålder som finns tillgängliga. Vad förkortningarna för skolklasserna står för visas i bilaga 3.

2. Söderhamn – en ort i omvandling

Jag har min familj, släkt, vänner och pojkvän här i stan, Söderhamn är för mig mitt hem och här är jag trygg. (enkätkommentar fr 13, flicka OP3)

Trots bristen på arbetstillfällen så trivs jag i Söderhamn tack vare släkt, vänner, idrott o skärgård. (enkätkommentar fr 13, pojke SP3)

Jag är övertygad om att det kommer att vara bra att bo i Söderhamn i framtiden. (enkätkommentar fr 13, pojke SP3)

Jag tycker faktiskt att Söderhamn är en mysig och trevlig stad. (enkätkommentar slutet, flicka MP3)

Det är inte för stort och inte för litet, och man känner många. Det är kanske också tryggt att man – som när man är i Stockholm då är man en i mängden – men här är man någon. Man har kompisar och så där, man har något att ramla tillbaka på. Det är liksom nära till allting. (intervju, flicka 17 år)

Som vi har sett här ovan kan en ort beskrivas på flera sätt. En annan beskrivning, som placerar in ”andan” och kommunen i tiden, är denna som presenterades av en lokal politiker:

Man går ifrån något. Det är väldigt svårt att släppa. Det man har haft förr, det sitter liksom i betongen i väggarna ... Saker händer inte i sådana här bruksortskommuner på en gång – utan här har man en trygghet som redan har försvunnit – men som man fortfarande litar på, fast den inte finns kvar.

Att kommunen både är unik och samtidigt en ort bland många med likartad utveckling visar ekonomhistorikern Henrik Lindberg som har studerat hur Söderhamn mötte industrikrisen 1975 – 1985:

Söderhamn är som region om inte urtypen för så åtminstone rätt så nära de brukssamhällen på landsbygden, uppvuxna kring en ymnig naturresurs, som har präglat så mycket av den svenska industrialiseringen. Det var på platser som Söderhamn som industrialiseringen tog fart under 1800-talets senare del. Det var kanske till och med här som det moderna Sverige

2. Söderhamn – en ort i omvandling

formades, eftersom även den politiska kulturen och samarbetsklimatet mellan arbetet och kapital gestaltades utifrån brukssamhällets förhållanden. Det fanns alltså, bildligt talat, hundratals 'Söderhamn' i Sverige som också kunde studeras utifrån synsättet att se det stora genom det lilla. (Lindberg 2002, s 37)

Kan man tala om "regionens ungdomar"?

Att relatera ungdomar till regionen är sällsynt i den forskning som jag har funnit, och ännu mer sällsynt är det att förknippa ungdomarna med den framtida regionala utvecklingen, vilket ju är värt att notera med tanke på den laddning av framtidshopp som finns i begreppet ungdom. Det finns gott om ungdomsforskning och det finns också gott om forskning och utredningar om glesbygdens förhållanden, men perspektiv som förenar dessa båda saknas i hög grad (Helve 2003).

Ungdomars liv och levnadsvillkor är sammanlänkade med övergripande samhällsprocesser och har koppling till områden som man vanligtvis betraktar som åtskilda från ungdomsfältet. Det går alltså inte att särskilja ungdomsfrågorna från övergripande regionalpolitiska och demografiska problem. (Helve 2003, s 25)

Bruksorternas ungdomar

Det finns några svenska studier som relaterar till ungdomar som lever i en bruksort. Studierna behandlar inte enbart flytta/stanna-frågan men jag relaterar här till det som är relevant för min studie. Jonsson (1991) studerade under sent 1980-tal ungdomar i brukssamhället Åmål. Han uppmärksammar skillnaderna i tankar om att stanna eller flytta utifrån livsform⁵ och kön. Han

⁵ Højrup (1989) beskriver olika grupperns livsvillkor och strategier med hjälp av livsformsbegreppet. Begreppet livsform syftar på en helhet av hur livet gestaltar sig för *en grupp människor*: deras materiella förhållanden, sociala relationer, världsbild och tänkande. Genom begreppet livsform fås stor vikt vid *de materiella förhållanden* som en grupp människor lever under, särskilt hur deras försörjningsvillkor ser ut. Højrup anger tre huvudtyper av livsformer: småföretagandets livsform/självständighetslivsformens, lönearbetarlivsformen och karriärlivsformen. Livsformerna har vissa lokala variationer. Dessutom förekommer en rad mellanformer av livsmönster som inte självklart kan hänföras till någon av

menar att traditionella sociala och kulturella socialisationsmönster alltjämt är styrande för hur ungdomstiden gestaltar sig, men att förutsättningarna är olika för olika ungdomsgrupper beroende på kön och social bakgrund.

Ungdomarna i Åmål, i Jonssons studie, uttrycker sin anknytning till livsformerna utifrån en köns- och klassmässig tudelning. De livsformer som här visade sig tillämpbara på ungdomars livsorientering var den karriärbundna och den lönearbetsdominerade livsformen. Jonsson urskiljer i samspel med livsformsteorin fyra olika ungdomstyper. Under den karriärorienterade livsformen fanns ”de socialt och kulturellt hemlösa flickorna” och pojkarna med inställningen ”hemorten är bra, men det framtida yrket är viktigare”. I den lönearbetsdominerade livsformen fanns ”de socialt och kulturellt hemmastadda” pojkarna och flickorna med inställningen att ”familj och hem är viktigast”.

Jonsson menar att de ”karriärorienterade” ungdomarna i framtiden kommer att återfinnas i orter som är större än Åmål. Dessa unga är förberedda för ungdomstidens etapper som de tänker ta sig igenom före vuxenlivets och som de förväntar sig ska ta dem till sammanhang utanför uppväxtorten. Det är dock inte osannolikt att de återvänder till sin uppväxtort i en senare levnadsfas – om arbetsmarknaden gör det möjligt. Ingen åtskillnad görs här mellan pojkar och flickor. Jonsson menar vidare att sysselsättningsmöjligheterna på orten i högre utsträckning blir direkt avgörande för hur de fortsatta åren kommer att bli för de ”lönearbetsinriktade” ungdomarna. Dessa ungdomar är inte benägna att lämna orten. Hos dem finns en djupt rotad hemmastaddhet i uppväxtortens sociala och kulturella sammanhang. Den förlängda ungdomstiden blir en väntan – för pojkarna på ”det riktiga jobbet” och för de familjeorienterade flickorna på en social och ekonomisk trygghet.

Trondman (2001) visar att barns och ungdomars (åk 4–9) inställning till att stanna kvar i eller flytta från bruksorten Hällefors hänger samman med klass (social bakgrund), kön och ålder. Det är i alla åldrar skillnader i svaren mellan pojkar och flickor. Flickorna tror genomgående i lägre utsträckning att de kommer att bo kvar. Barn från arbetarklass vill i högre grad och längre upp i åldrarna bo kvar i Hällefors i hela sitt liv, pojkarna i högre grad än flickorna, vilket även gäller för tjänstemannabarnen.

Ju äldre barnen blir desto mer likartade val säger de sig vilja göra – oavsett kön och socialt ursprung. Trondman menar att arbetarklassbarn, särskilt pojkar, skiljer sig från tjänstemannabarn, särskilt flickor, endast genom att ta längre tid på sig innan de i samma utsträckning säger sig vilja

huvudkategorierna. Denna teori har senare utvecklats vidare av bl a Friberg (1990) och Jakobsen (1993, 1999), med särskild hänvisning till genuskillnader.

2. Söderhamn – en ort i omvandling

lämna hemorten. Arbetarklassbarnen, särskilt pojkarna, kommer alltså att i större utsträckning än tjänstemannabarnen att under sin barndom och tidiga ungdomstid att ompröva sin plats i brukssamhället och samtiden. Endast tre procent av eleverna i årskurs 9 säger sig vilja bo kvar i Hällefors hela livet. Drygt var tionde elev säger sig vilja komma tillbaka i vuxen ålder.

Den svenska forskningen om ungdomar i bruksort i nutid visar att klass och kön är betydelsefulla och särskiljande aspekter vad gäller olika ungdomars val och handlande. Vilka konsekvenser de övriga aspekterna av hemortens status och historik som bruksort har för ungdomarnas framtidsplaner är i betydligt lägre grad undersökta.

Vilka är med i den regionala samhällsutvecklingen?

Ur mina empiriska studier har det vuxit ett behov av att relatera ungdomarnas upplevelse av bristande delaktighet och inflytande till det uttalade behovet av förnyelse i de regionala nätverken. Varför det inte finns fler studier som förenar ungdomsperspektivet med den regionala utvecklingen kan man spekulera om, men kanske forskningen färgas av samma inställning som de vuxna i min studie. De hävdar med bestämdhet att ungdomar inte är intresserade av regional utveckling. Detta framställs som något av en sanning och deras förklaring är att ungdomar ju är så moderna, globaliserade och ”vill ut i världen”. De vuxna räknar inte med ungdomarna i någon högre grad då de diskuterar regionala frågor och regionens framtid. Ungdomarna i min studie, däremot, var angelägna att tala om den brist på inflytande och delaktighet som de upplevde i Söderhamn, och flera av dem menade att bristen på delaktighet var en av anledningarna till att så många ville flytta.

I en kommun som Söderhamn är invånarnas engagemang för ortens utveckling av stor betydelse för hur ortens framtid kommer att te sig. En Orts utveckling är inte ett rationellt framåtskridande projekt med givna vägar och slutmål, utan snarare något osäkert och i ständig tillblivelse. I detta sammanhang får ungdomarnas inställning till orten en stor symbolisk betydelse. Ska kommuninnevånarna bara ge upp och slå fast att tiden har gått ifrån orten eller ska de söka nya, oprövade och osäkra utvecklingsvägar? Och vilka är det då som förväntas och inbjuds att delta i utvecklingsarbetet?

Ett aktivt deltagande bland medborgarna är av stor betydelse för en regions utveckling (Putnam 1996). Trots att ekonomin alltmer globaliseras tycks de regionala förutsättningarna för utveckling och tillväxt bli allt viktigare (Porter 1998). ”Socialt kapital” har setts som en förklaring till

2. Söderhamn – en ort i omvandling

skillnader i bland annat ekonomisk tillväxt, livskvalité och folkhälsa i olika regioner (för en översikt se Field 2003).

Förekomsten av socialt kapital framhålls av Putnam (1996, 2001) som en förutsättning för att medborgarna aktivt ska engagera sig i samhällsutvecklingen. Nyckelbegreppen i socialt kapital är gemensamma och ömsesidiga normer samt nätverk, något som medför att människor har förtroende för varandra, kan samarbeta och därigenom skapa förutsättningar för utveckling. Begreppet socialt kapital riktar uppmärksamhet mot sociala dimensioner av utveckling och pekar på betydelsen av kultur och social omgivning (Fukuyama 1995).⁶

Det sociala kapitalet kan ha en baksida. De sociala nätverken kan ha en uteslutande funktion, så att samma starka band som hjälper medlemmar i en grupp samtidigt kan fungera uteslutande för andra människor. Medlemskap i en sammanslutning ställer samtidigt krav på konformitet. Gruppträck kan hålla tillbaka en individ, och de som vill åstadkomma något måste bryta bandet med sammanslutningen. De övriga medlemmar kan tycka att avhopparen hotar solidariteten och deras egen självkänsla (Portes och Landholt 1996).

Westlund (2000) påpekar att nätverk inte bara kan vara uteslutande, utan även föräldrade. Grupper eller regioner som idag ur samhällets synvinkel anses ha ett negativt socialt kapital har en gång uppkommit som en rationell lösning för att skydda och stärka gruppens intressen. Om inte det sociala kapitalet omvandlas i takt med samhällets förändringar blir det icke-produktivt. Ett samarbete utanför det egna nätverket begränsas eftersom samarbetet inom gruppen bäst svarar mot gruppens målsättning om sammanhållning och konformitet.

Så länge som de gamla, ur samhällets ”objektiva” synpunkt mindre positiva, nätverken behåller kraften att erbjuda högre och/eller säkrare behovstillfredsställelse för gruppen än de nya, svagt etablerade, mer positiva näten – och så länge de gamla nätverken behåller kraften att straffa de som bryter med dem – så länge behåller det gamla sociala kapitalet sitt grepp, trots att det ur samhällets synvinkel är mindre produktivt (Westlund 2000, s 3).

⁶ I denna avhandling betecknar begreppet socialt kapital något som finns i sociala strukturer, i Colemans (1990) och Putnams (1996) tradition, och inte som Bourdieu (1980) menar: något som kan ägas individuellt av medlemmar i en grupp.

2. Söderhamn – en ort i omvandling

Det sociala kapital som finns i Söderhamn kan antas vara en återspeglning av kommunens historia som bruksort. Bruksandan, som jag beskrivit ovan, kan sägas vara en historiskt nedärvd kultur som har förändrats över tid. Förhållandet mellan bruket och dess arbetare hade tidigare karaktären av ett ”socialt kontrakt”, men tilliten till detta kontrakt har försvagats. Jobben försvinner, trots protester och trots att facket är starkt. Känslor av vanmakt har kännetecknat den sociala utvecklingen i bruksorten, och den stora utflyttningen och sjunkande födelsetal kan vara ett uttryck för detta (Bergdahl m fl 1997). Av tradition har i bruksorten bara vissa grupper tillträdde till samtals- och beslutsarenor. I de diskussioner som förs kring samhällets utveckling riskerar t ex kvinnor, invandrare och ungdomar att hamna utanför (von Otter & Svensson 1998).

Ungdomars flyttande eller stannande – och den regionala utvecklingen

Kunskapen om vad som förmår människor att stanna på hemorten eller att flytta därifrån är av betydelse för hur regionalpolitiken kommer att utformas. Sett ur ett regionalt samhällsperspektiv är de enskilda ungdomarnas beslut om att flytta eller stanna av stor betydelse.

Regionalpolitik, transfereringssystem och stöd till strukturomvandlingen har varit en del av det svenska välfärdssystemet. Under 1960- och 70-talet bedrevs regionalpolitiken främst ur ett regionalt utjämningsperspektiv. Den regionala omfördelningen av resurser motiverades främst av fördelnings- och rättviseskäl (Berger 1995).

Under 1980-talet skedde en förändring som i många fall tog sig uttryck i en marknadsanpassning. Den geografiska likhetsprincipen ifrågasattes av välfärdsstatens kritiker eftersom den principen stör den fria marknadens funktionssätt. Inom regionalpolitiken fokuseras numera på tillväxtprincipen och det finns inte längre några regionala problem, utan de ekonomiska problemen ses som nationella (Nilsson 1993). Alla regioner måste utvecklas för att gagna den nationella tillväxten. Det ska ske genom regional flexibilitet, regional specialisering och profilering. Regionalpolitiken ska inte nödvändigtvis leda till ökad rumslig jämställdhet, utan syftar till nationell tillväxt (Forsberg 1997).

Enligt Westholm (2004) har det skett ett verkligt doktrinskifte i synen på den regionala utvecklingen i Sverige under de senaste tjugo åren. Det starkt nationella fokus som tidigare präglade den regionala frågan, där statens strävan var lika levnadsvillkor i hela landet, har gradvis ersatts av en

2. Söderhamn – en ort i omvandling

”doktrin” med andra utgångspunkter. Westholm menar att uppmärksamheten har förskjutits från en nationell till en internationell arena, och att målet visserligen är tillväxt överallt, men tilltron till storstadsregionerna är stark. Westholm pekar på att en perspektivförskjutning skett i synen på välfärden – ifrån en sammankoppling av ekonomisk tillväxt och välfärd till en tydlig åtskillnad dem emellan, där betoningen ligger på tillväxt som förutsättningen för fortsatt välfärd. Det tredje perspektivförskjutningen gäller statens roll, där staten tidigare fördelade olika stöd till svaga branscher och regioner, men där den nu tar på sig en tydligare roll med att organisera produktionen.

Parallellt med förändringen av synen på den regionala utvecklingen i Sverige har förklaringar till motiven bakom flyttningar förskjutits i linje med individualiserings/globaliseringsdiskursen. Det framgår av en statlig utredning (SOU 2000:36), där motiven bakom att flytta eller stanna har kartlagts och relaterats till hur nöjda eller missnöjda flyttarna är med förhållandena på den nya bostadsorten. Undersökningen har gjorts med hjälp av en enkät, och den har riktats till alla åldersgrupper. Två viktiga slutsatser dras i SOU 2000:36 utifrån denna rapport:

- a) Beslut om att flytta, eller att stanna, som människor i dagens Sverige fattar, upplevs oftast som frivilliga. Utredningen menar att uppfattningen att regionala befolkningsproblem orsakas av att olyckliga människor ”tvingats flytta” från sin hembygd – och som visat sig extremt seglivad i den regionalpolitiska debatten i och med detta borde kunna utmönstras från det regionalpolitiska tänkandet. Veterligen finns ingen enda empirisk studie i Sverige som visar att någon betydande andel faktiska flyttare, på frågan om hur de upplevde sitt flyttbeslut, svarar att de flyttade trots att de hellre skulle ha stannat kvar.
- b) De flesta som flyttar gör det av skäl som inte är relaterade till arbetsmarknaden. Det dominerande motivet är att människor ”vill byta miljö”. Utredningen menar att detta ifrågasätter en annan seglivad regionalpolitisk myt: att människor flyttar för att få arbete, och att fler arbetstillfällen i nettoutflyttningsregioner med automatik skulle undanröja det regionala avflyttningsproblemet.

Formuleringen av slutsatserna ovan har något mildrats i den regionalpolitiska utredningens slutbetänkande, men finns likväl med som väsentliga punkter (se SOU 2000:87).

Paradoxen i synen på ungdomars flyttande är uppenbar på nationell nivå. Att svenska ungdomar flyttar utomlands beskrivs i både positiva och negativa termer. Det är positivt, för individen – i så motto att unga människor får internationella erfarenheter och erfarenhet av andra kulturer. Flyttning ses

2. Söderhamn – en ort i omvandling

också negativt – som ett hot mot landets väl och ve i form av minskad ekonomisk tillväxt och lägre utvecklingspotential.

Denna paradox i synen på flyttning är även tydlig i ett lokalt och regionalt perspektiv. De enskilda individernas utveckling förväntas gagnas av en ökad mobilitet, men en alltför stor utflyttning av unga leder i många kommuner till en ogynnsam befolkningsstruktur och en försvagad utvecklingskraft. Den ideala lösningen (för både nationen och regionerna) är naturligtvis att individerna efter en period av erfarenhetskapande återvänder till hemorten eller hemlandet som ”förädlade” individer, och att de låter sina nya kunskaper och erfarenheter komma samhället till godo

Hur individen ser på sitt eget flyttande påverkas i hög grad av när i flyttprocessen de blir ombedda att reflektera över sina önskningar och beslut. I undersökningen ovan (SOU 2000:36), liksom i många andra (lokala, regionala och nationella), kommer uppgifterna från människor som redan har flyttat, och som i efterhand själva ska värdera sitt beslut. Att det är vanskligt att värdera sådana beslut i efterhand har tidigare forskning visat, (se t ex Festingers teori om kognitiv dissonans, 1979). Människor försöker se till att deras attityder och handlande överensstämmer, både inför sig själva och andra, och de är därför benägna att förklara sig nöjda med vad de har genomfört. En annan infallsvinkel finns i detta avhandlingsarbete då jag undersöker hur ungdomar tänker kring sitt flyttbeslut *innan* de faktiskt vet om de kommer att flytta eller inte.

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

Forskning om ungdomar är till sin natur oftast tvärvetenskaplig eftersom ungdom är ett begrepp som är intressant ur ett flertal aspekter. I min analys av ungdomars flyttande och stannande har jag funnit de teoretiska inspirationskällorna främst inom sociologin, kultursociologin, kulturgeografin och genusvetenskapen.

I det inledande avsnittet av detta kapitel presenterar jag fakta om flyttmönster i Sverige och en kort översikt av teorier om drivkrafter bakom flyttmönster.

I nästa avsnitt: ”Ungdomars val och värderingar” relaterar jag flytta/stanna-frågan till frågeställningen om individualisering kontra reproduktion. Ungdomars val och värderingar är föremål för stort intresse och det pågår en sociologisk diskussion om huruvida den förlängda ungdomstiden även har medfört en ökad individualisering, d v s om ungdomarnas val numera är friare från traditionernas påverkan eller inte.

I det tredje avsnittet av detta kapitel – ”En regional prägel” – presenterar jag forskning som knyter flytta/stanna-valet till den regionala praktiken, och som visar hur denna praktik påverkar innevånarnas utvecklingsmöjligheter, värderingar och möjlighetshorisont. I denna del belyses även hur makt- och resursfördelning mellan centrum och periferi påverkar den regionala praktiken.

I den avslutande delen i detta kapitel – ”Vad kan min forskning bidra med?” – visar jag vilka begrepp som är de centrala i analysen av mitt material och hur min forskning kan bidra till teoribildningen kring vad som driver på ungdomars flyttande och stannande.

Drivkrafter bakom flyttmönster

Migrationsforskning har bedrivits inom många olika discipliner och de teoretiska och metodologiska angreppssätten varierar (Häggström, Borgegård & Rosengren 1990). Undersökningar om mobilitetsmönster och attityder till flyttning är vanliga. Dock efterlyses mer djupgående forskning om

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

bakgrunden till ungdomars utflyttning i en nyligen gjord sammanfattning angående forskning om ungdomar i nordisk glesbygd (Helve 2003).

Lika litet som det finns evalueringar av tidigare försök att hindra ungdomars utflyttning från glesbygden finns det forskning om dessa barns och ungdomars levnadsvillkor i Norden, och om bakgrunden till ungdomars utflyttning. (Helve 2003, s 25)

Flyttande i Sverige

Den geografiska mobiliteten är högst i 20–30 års ålder, och mobiliteten förklaras som regel mot bakgrund av förändringar i livsrytmen eller hushållet (jfr Löfström & Löwander 1991, Löfgren 1990). Sverige är ett av de länder i Europa där ungdomar flyttar hemifrån tidigt – medelåldern på dem som flyttar hemifrån är 19 år och har varit det en lång tid (Ungdomsstyrelsen 2003).

Långtidstrenden, vad gäller flyttmönstret i Sverige, har sedan 1960-talet varit minskad rörlighet. Den del av befolkningen som flyttat mellan regioner har trendmässigt minskat. Under 1990-talet bröts emellertid denna sjunkande trend, och under samma tid ökade rörligheten dessutom något, trots att arbetslösheten låg på sin högsta nivå sedan 1930-talet (SOU 2000:87).

Under senare delen av 1990-talet har den regionalt ojämna befolkningstrenden förstärkts. Det sker en befolkningsminskning i många svenska regioner. År 1999 minskade 203 av Sveriges 289 kommuner sin befolkning. I 16 av 21 län minskade befolkningen (SOU 2000:87).

Det pågår således en stor flyttvåg i vårt land och prognoserna tyder på att trenden kommer att förstärkas de närmaste tio åren. Den genomgående trenden är att landsbygden överges till förmån för staden. Det går dock att skönja en motrörelse som går från storstäderna och ut i glesbygden. Flyttningarna inom Sverige är tillbaka på en nivå som rådde under 1960-talet, och rörelsen är densamma – från glesbygd och mindre städer mot storstadsregioner samt högskole- och universitetsorter. En skillnad är att de som flyttar idag är yngre (Berggren & Härshammar 1999).

Det är framför allt i de små tätorterna i de mindre arbetsmarknaderna som det negativa flyttnettot varit som störst. Den omgivande landsbygden, även i glesbygdregioner, har haft en mer positiv utveckling. (SOU 2000:87). Den motriktade flyttströmmen består av de äldre som flyttar till landsortskommunen och barnfamiljer som flyttar till storstadsområdenas ytterkanter (Magnusson & Turner 2000).

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

Ungdomarna flyttar oftare än andra grupper över kommun- och länsgränser. 37 av landets kommuner hade 1998 en nettoinflyttning av ungdomar i åldern 18 till 24 år (Trondman 2001). Det är ungdomarna som står för den helt övervägande delen av alla flyttningar och de svarar också för huvuddelen av storstädernas inflyttningsöverskott. Den mest betydande förklaringen till det ökade flyttandet är det ökade antalet studerande, medan en mindre del förklaras av en ökad omflyttning av invandrare. Expansionen av den högre utbildningen under denna period har resulterat i en högre geografisk rörlighet. Även andelen som flyttar till gymnasieutbildningar har ökat betydligt. Andelen som uppger att de flyttar till studier har ökat, från 12 procent till 28 procent, åren 1991–1996 (SOU 2000:87).

Unga kvinnor och unga män har skilda flyttmönster. Kvinnorna är i allmänhet yngre när de lämnar föräldrahemmet, de flyttar fler gånger och de flyttar längre sträckor än vad männen gör (Nilsson 2001).

Jonsson (2003) har bl a undersökt ungdomars inställning till hemorten bland gymnasieungdomar i Boden, Kramfors och Umeå. Ca 60 procent av eleverna i Boden och Kramfors ville inte bo kvar på hemorten de närmaste 5 åren efter avslutad utbildning. 45 procent hade den uppfattningen i Umeå.

I Ungdomsstyrelsens (2003) undersökning (bland 5 000 unga som utgjorde ett slumpmässigt urval av Sveriges ungdomar) tror 47 procent av ungdomarna mellan 16 och 19 år att de kommer att flytta från hemorten inom de närmaste åren. 24 procent tror inte att de kommer att flytta och 29 procent svarar ”vet inte”. I en studie gjord av Institutet för framtidsstudier (1998) kan hälften av ungdomarna som snart ska sluta gymnasiet inte tänka sig att bo kvar på sin nuvarande hemort. Intresset för att flytta är störst i mindre orter. Bland kvinnorna i sista årskursen är det tre fjärdedelar eller fler som planerar att ge sig av när de slutar skolan. De skäl man uppger är främst att man vill byta miljö och/eller studera. De unga männen framhåller i högre grad än de jämnåriga kvinnorna bristen på arbete.

Varför flyttar människor?

Människors flyttande över längre distanser har länge intresserat forskare. Drivkrafter bakom flyttningar har studerats inom migrationsforskningen, där en klassisk teori är ”pull–push-teorin”⁷. Den introducerades på 1800-talet av

⁷ ”Push”-faktorer är det som är negativt i den omgivning där du är, t ex politisk instabilitet och krig, arbetslöshet, dålig sjukvård, hög kriminalitet, brist på utbildningsmöjligheter, bristande utvecklingsmöjligheter. ”Pull”-faktorer är omvända, men likartade, faktorer i omgivningen som uppfattas som positiva.

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

E G Ravenstein och där formulerades flera hypoteser om migration, vilka senare har bekräftats av annan forskning. Teorin bygger på nationalekonomins antagande om nyttomaximeringsfunktionen. Ravenstein menar att största delen av migrationen sker över korta distanser, att den ofta sker stegvis mot stora industricentra och att teknologisk och kommersiell utveckling leder till ökad migration (Ravenstein 1885, 1889). Det är skillnader av framför allt ekonomisk och social art mellan olika områden som åstadkommer flyttningsströmmarna. Individen antas handla rationellt och ett flyttningsbeslut kommer till stånd i en bestämd beslutssituation om individen förväntar sig större nytta av att byta bostadsort.

Pull–push-teorin har kritiserats (se t ex Tilly 1990; Castles & Miller 2003) för att vara alltför förenklad och individualistisk, för att den förutsätter ett rationellt beslutsfattande hos individen och för att den kräver en perfekt kunskap om systemet. Även om motiven för en flyttning är viktiga är det fel att enbart uppmärksamma dessa (Jackson 1986). Det går inte att bortse från att den enskilde individens handlande är en del av ett socialt sammanhang, där människor inte handlar som enskilda, lösryckta aktörer utan reagerar i relation till personerna i sin omgivning. Att sociala nätverk spelar en avgörande roll inom migrationsrörelser har många forskare framhållit (t ex Hägerstrand 1957; Åkerman 1976; Tilly 1990; Nyman-Kurkiala 1999; Castles & Miller 2003). Det är genom de sociala nätverken som småskalig interaktion översätts till storskaliga mönster och sedan förs tillbaka till smågruppsnivån. I en svensk studie (Ekman 2000) dras slutsatsen att de sociala sammanhangen även spelar stor roll för de unga människor som har valt att bli kvar på sin hemort.

Fielding (1992) menar i diskussionen om begreppet ”rulltrapperegion” att trots att personer har samma kvalifikationer (exempelvis utbildning), och likartad prestationsnivå, så har de mycket olika yrkes- och klasskarriär beroende på vilken region de lever i. Regioner erbjuder olika villkor för socioekonomisk mobilitet. Regioner som attraherar inflyttare kan beskrivas med metaforen av en uppåtgående rulltrappa. I dessa regioner finns expansiva företag och ekonomisk tillväxt. En rulltrapperegion attraherar unga människor i början av sin yrkesverksamma period, särskilt ska den attrahera människor med karriärpotential. Regionen har en struktur som gör att dessa inflyttare, tillsammans med de som vuxit upp där, gör arbets- och bostadskarriär i större utsträckning än vad som gäller för landet som helhet.

En svensk studie (Andersson 1996) ställer sig delvis kritisk till att en region är generellt bättre för alla. Anderssons studie har bl a visat att Stockholmsregionen ger positiva rulltrappeeffekter för högutbildade svenskar, men inte för lågutbildade. För lågutbildade kan inga generella rulltrappeeffekter visas, tvärtom är det vanligare att de klarar sig bättre

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

utanför storstadsregionerna. Expansiva regioner tenderar att locka till sig personer som har blivit arbetslösa eller bostadslösa på sin hemort och de erfar snarast en nedåtgående social levnadsbana efter flyttningen. Det är dyrare att leva i en expansiv region på grund av att boendekostnaderna och prisläget i allmänhet är högt. Utan kontakter och sociala nätverk kan det vara svårt att finna både bostad och arbete. ”Rulltrappan” hjälper inte alla i en region och expansionen leder snarare till en ökad polarisering (Forsberg 1997). Dessa effekter visar att omgivningsfaktorer spelar roll för individens karriärutveckling, men det visar också att en och samma omgivningsstruktur kan inverka på skilda individers karriär på olika sätt (Andersson 2000).

Nilsson (2001) som analyserat vad som händer med mäns och kvinnors ekonomi när de flyttar har funnit påfallande stora könsmissiga skillnader i karriär. Unga kvinnor flyttar i större utsträckning jämfört med unga män, och de flyttar längre sträckor, men deras karriärmöjligheter är betydligt sämre. Utfallet beror dels på de könsspecifika villkoren på den plats de flyttar från, dels på villkoren i den miljö de kommer till. Några jämställda regioner finner hon inte, utan konstaterar att inkomstgapet mellan könen blir större ju högre medelinkomsten är för männen i tillflyttningsregionen.

Sammanfattningsvis kan sägas att det i forskningen om orsaker till människors beslut att flytta går att se en utvecklingsprocess från teorier som betonar de faktiska, framför allt ekonomiska, förhållandena mot ett uppmärksammande av relationella, sociala och kulturella faktorer. Att vissa regioner skulle erbjuda bättre möjligheter för alla råder det delade meningar om. Empiriska svenska studier har visat att byte av bostadsort inte automatiskt medför bättre förhållanden för alla. Kön, klass och etnicitet är faktorer som är betydelsefulla för vilka möjligheter individen har på hemorten, men också för de möjligheter som bjuds på en ny inflyttningssort.

Ungdomars val och värderingar

Ungdomsbegreppets innebörd är beroende av både tid och rum och är en produkt av det moderna samhället (Fornäs m fl 1994; Yndigegn 2003). Ungdom är som begrepp ofta ett värdeladdat uttryck, och det är bärare av en uppsättning eftersträvarvärda ideal – som hälsa, skönhet, njutning, sexualitet, frihet och självförverkligande (Miegel & Johansson 1994; Lalander & Johansson 2002). Det finns en stark koppling mellan ungdom och det urbana, där staden ses som den givna platsen för ungdomliga livsformer (Löfgren 1991; Waara 1996; Helve 2003).

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

I vår tid och i vår kultur betraktas ungdomstiden som en övergångsfas, då barndomen tar slut och beslut måste fattas som blir betydelsefulla inför ett framtida vuxenliv. Till denna övergång knyts både farhågor och förhoppningar. En gren av ungdomsforskningen är inriktad mot värderingsförskjutningar (se t ex Andersson, Fürth och Holmberg 1994; Ungdomsstyrelsen 2003) och där – liksom till viss del i ungdomskulturforskningen – tillskrivs ungdomar en kunskap om det framtida samhället och förmåga att avläsa samhälleliga förändringar. Ungdomar har under större delen av 1900-talet fungerat som symboler för den sociala och kulturella omvandlingen av samhället, som en sorts ”modernitetens markörer” (Lindgren 2002). Det hopp inför framtiden som det positivt laddade ungdomsbegreppet innehåller gör att retoriken kring ungdomar och deras handlande i flytta/stanna-frågan får en tung symbolisk betydelse för en region.

Barn- och ungdomstiden ses av de flesta utvecklingspsykologiska teoretiker som särskilt formbara år, där vi på olika sätt påverkas av vår omgivning – direkt och indirekt. Vår identitet formas under barndomen genom inflytande från ”signifikanta andra” (Mead 1969) – för oss betydelsefulla personer vars uppfattning om oss bidrar till att skapa vår självbild. Kretsen av sådana personer och företeelser vidgas allteftersom barnet växer upp och representeras hos individen senare av ”generaliserade andra” (Mead 1969), och bilden av vad andra tycker om oss smälter samman med bilden av ”vem vi är”. Flera ungdomsforskare menar att media i allt högre grad etablerar sig som ”generaliserade andra” (se t ex Yndigegn 2003).

Under barn- och ungdomstiden formas många av våra grundläggande värderingar och även om vi påverkas av händelser och omständigheter senare i livet så är våra grundläggande värderingar förhållandevis fasta. Det betyder att individen kan ses som fången i sin egen individuella historia, i sin egen biografi över de formbara och kritiska åren. Det betyder också att individens enskilda biografi är fången i samhällets historia, i den nivå välfärdsutvecklingen hade nått under de kritiska åren i den individuella biografien. Värderingsförändringar uppträder alltså genom att de yngre generationerna med sina nya värderingar med tiden ersätter de äldre generationerna (Inglehart 1977; Sernhede 1995).

Ungdomars värderingar – och förskjutningarna i värderingar över tid – är föremål för ett relativt stort intresse eftersom man utifrån ovanstående antaganden menar att dessa till viss del kommer att forma framtiden. Några forskare (t ex Inglehart 1977, 1990, 1997; Andersson, Fürth & Holmberg 1994) beskriver de värderingsförskjutningar som pågår i vår nutid som ”postmaterialistiska” – som ett skifte av fokus, bort från materiella trygghetsvärden och mot immateriella frihetsvärden. Parallellt finns emellertid en

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

diskussion om att värderingar visserligen formas inom en generation, men att de också förändras genom generationens livsbana.

”Ungdomen” ses som bärare av framtiden, både faktiskt och symboliskt, och de uppfattningar som ungdomar har och de beslut de fattar, t ex om att flytta eller stanna, blir av stor betydelse både för en regions faktiska förmåga att utvecklas och också för invånarnas framtidstro.

Väljer man som man vill?

I flytta/stanna-frågan blir frågan om ”det fria valet” i hög grad central. Att förstå och förklara ungdomars flyttande handlar alltså om vad som styr människors val och handlande. En diskussion i denna fråga pågår ständigt inom samhällsforskningen och samhället i stort. En ytterlighetsposition menar att vi är helt determinerade utifrån de faktiska omständigheter som är oss givna. I dess motpol hävdas att vi är helt fria att konstruera vår(a) identitet(er) och möjligheter.

Ungdomstiden är en övergående livsfas, och det pågående vuxenblivandet berör relationen mellan de sociala villkoren för, och det individuella hanterandet av, denna övergångsfas. Mørch (1985) menar att kategorin ”ungdom” utvecklas för att individualiseringen ger unga människor en uppgift att lösa – nämligen att utvecklas till handlingsförmögna vuxna individer i ett moderniserat kapitalistiskt samhälle med dess krav på allmän kompetens och kvalifikation. Utvecklingsuppgiften är inte biologiskt bestämd utan en följd av den övergripande moderniseringen i samhället. I denna process är identitetsarbetet en viktig del och handlar om hur individen utvecklar en uppfattning om sig själv i det sociala och kulturella sammanhanget. Sociala och kulturella ramverk blir på så sätt mera påtagliga under vuxenblivandet jämfört med andra livsfasen. Ungdomar tvingas att utgå från de nu rådande förhållandena samtidigt som de planerar och på bästa sätt försöker att skapa sig en så bra framtid som möjligt.

Relationen mellan moderna och traditionella förhållningssätt kan antas bli särskilt synliggjorda och betydelsefulla under ungdomstiden. Samtidigt som formerna för vuxenblivandet förmedlas socialt genom en rad ”passager”, eller nyckelövergångar, så spelar individernas konkreta möjligheter och preferenser en viktig roll, liksom de föreställningar individen har om vad som är möjligt (Waara 1996).

Termen ”övergång” var från början en enkel beskrivning av hur unga människor från vissa typer av skolor fortsatte till vissa typer av arbeten. Så småningom lades mera vikt vid den kulturella aspekten av övergången (t ex

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

Cohen 1955, Becker 1963) och senare även vid betydelsen av klass, kön och etnicitet vid kulturell påverkan (Willis 1977). Sedan 1980-talet har övergången från barndom till vuxenhet studerats som en mångfacetterad process, där t ex utbildning, arbetsmarknad, deltagande och inflytande, familjesituation, identitetsskapande m m antas spela stor roll (Ziehe 1986; Giddens 199; Beck 1992).

En central debatt inom nutida ungdomsforskning har handlat om i vilken grad det skett genomgripande förändringar i övergången till vuxenliv under de senaste årtiondena. Ungdomstiden har enligt de flesta forskare förlängts. Unga människor mognar tidigare och tar eller tilldelas roller som tidigare var förbehållna vuxna, samtidigt som det tar allt längre tid att etablera sig som självförsörjande individ. De stora förändringar i vägarna till vuxenblivande som skett under de senaste årtiondena har både öppnat vägar till utbildning för stora grupper av ungdomar och samtidigt stängt vägar till tidigt deltagande på arbetsmarknaden (Trondman & Bunar 2001). Men är det självklart att den förlängda ungdomstiden också medför en större valfrihet? Gäller valfriheten i så fall för alla?

Individualisering och/eller reproduktion

De forskare som menar att det har skett en genomgripande kvalitativ förändring av ungdomstiden anser att ungdomar idag inte är lika styrda av traditioner och att de därför har blivit mera utlämnade till ett eget "identitetsarbete". Ziehes (1986) teorier om nutida ungdomars individualisering, reflexivitet och kulturella friställning har i detta sammanhang haft stor betydelse, liksom Becks (1992) och Giddens (1991) teorier om en fundamental förändring av ungdomsperioden. Den egna personligheten och livsförloppet upplevs av de unga som "görbar", inte format av tradition och sedvanor.

De forskare som menar att det skett en genomgripande kvalitativ förändring av övergången till vuxenlivet menar att de ungdomar som växte upp före 1960-talet var mer styrda av normer i sina livsplaner och handlingar. De skulle satsa på att få ett jobb, att vid lämplig ålder finna en partner och att gifta sig och få barn etc. Under de senare årtiondena beskrivs ungdomar i ökande grad som individer som gör mer eller mindre självständiga val. Livsstil, samt bland annat politiska och religiösa anknytningar, ses mera som ett personligt val än som bestämda/föreskrivna av omgivningen. Dessa forskare menar att individerna är i minskande grad styrda av normer och press från familj och samhälle. Ungdomarna uppfattar istället att de har ett

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

individuellt ansvar för sina val. Individerna reflekterar över sitt agerande utifrån en uppfattning att det är hon/han själv som är ansvarig för de val man gör (Gudmundsson 2004).

De förändrade biografierna har att göra med förändringar i samhället och "tidsandan" (t ex Melucci 1992; Leccardi 1999, 2003; Reiter 2003). Långsiktiga livsplaner blir snabbt föråldrade. Istället blir livsplanerna nu på sätt och vis mer defensiva och fragmenterade, både då det gäller tid och rum. En yrkeskarriär kan planeras utan att ta hänsyn till familjeplaner (de är alltför osäkra) och tvärtom, och generellt planerar ungdomar för allt kortare tid. En grundläggande spänning finns i unga människors liv mellan det ökade trycket på att göra individuella livsplaner och den ökande svårigheten att planera långsiktigt. Samtidigt som det senmoderna samhället skänker frihet och möjligheter för individen så ställs det samtidigt en rad krav på ungdomarna om ständig förändring och lärande (Melucci 1992).

Teorierna ovan, om en kvalitativt förändrad övergång, har problematiserats och bestridits av många forskare. Dessa, oftast mer empiriskt inriktade forskare, menar att mekanismerna bakom den sociala stratifieringen och reproduktionen inte upphör med moderniteten, utan enbart tar sig nya uttryck.

Forskningsresultat har presenterats (se t ex Furlong & Cartmel 1997 för en översikt) som påvisar att livsloppet hos de nya generationerna inte är mer oförutsägbart än vad det var för deras föräldrar. De välutbildades barn utbildar sig i högre omfattning samtidigt som den sociala mobiliteten genom utbildning har stagnerat. Arbetarklassbarnen tenderar att ta okvalificerade eller lågkvalificerade arbeten inom service- och vårdsektorerna. Deltagandet på arbetsmarknaden av kvinnor har ökat, men arbetsmarknaden är fortfarande i hög grad könssegregerad (Gonäs 1993; Westberg-Wohlgemut 1996). Även om åldern för att gifta sig och skaffa sitt första barn har stigit så är familjebildning fortfarande en central komponent i livsplanerna för en stor majoritet av ungdomarna (Gudmundsson 2004). Dessa forskare menar att övergången till vuxenliv i grunden inte genomgått några större förändringar under de senaste årtiondena än under de tidigare. Traditionella – sociala och kulturella – socialisationsmönster är alltså fortfarande styrande för hur ungdomstiden gestaltar sig (se t ex Jonsson 1994; Trondman & Bunar 2001).

De forskare som menar att det i huvudsak sker en reproduktion av socialiseringsmönster och social stratifiering anser att ungdomars preferenser för och val av aktiviteter i dag, liksom tidigare, är relaterade till ekonomiska, sociala och kulturella skillnader (Blomdahl 1990; Bjurström 1993, 1997; Jönsson m fl 1993; Reimer 1994). Barn och ungdomars skolgång, fritid och framtid följer logiken i deras uppfostran (Nilsson 1996).

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

Även om ungdomar idag, i betydligt större utsträckning än tidigare, har större frihet att välja livsstil, så är detta val starkt färgat av deras sociala erfarenheter, de sociala och ekonomiska villkor de vuxit upp under och lever med liksom av deras framtida livsmöjligheter. De förhållanden (av ekonomisk, social och kulturell art) som barn och ungdomar växer upp under präglar deras sätt att vara, att uppfatta och att leva sina liv. Visserligen kan en viss åldersgrupp definieras som ungdomar, och visst kan man säga att de som generation delar vissa levnadsvillkor, men inom ungdomsgruppen är skillnaderna stora vad gäller uppväxt- och livsvillkor.

Uppväxtvillkoren ger barn och ungdomar skilda erfarenheter och tillgångar i livet. Förutom olika tillgångar, som t ex skolframgång och föräldrarnas ekonomiska och kulturella resurser, så påverkas även vanor, beredskap och förutsättningar. Den förlängda ungdomstiden får olika betydelse för olika grupper av ungdomar. Något tillspetsat utkristalliseras två utbildningsvägar. Den ena vägen följs av barn till akademiker och högre tjänstemän, och den går mot fortsatta teoretiska studier. Den andra vägen går mot mer praktisk orientering: yrkes- eller yrkesförberedande utbildning och arbete, och den följs av barn till lägre tjänstemän, hantverksinriktade småföretagare utan utbildning och arbetare (Jönsson m fl 1993).

Även om arbetarklassens yrken förändrats och (textil)industriarbetaren som typisk representant för arbetarklassen ersatts av personal inom skola, vård och omsorg så återfinns en klass vars position inom utbildnings- och arbetsmarknadshierarkin värderas lägre än andra grupper. (Johansson 2003, s 87)

Det går även att urskilja två olika kulturvägar som sammanhänger med de olika utbildningsvägarna: En väg för barn som växer upp med föräldrar med hög utbildning och ett förstärkande kultur- och fritidsmönster; en annan väg för barn till lågutbildade, främst arbetarklassbarn. Båda grupperna tenderar att återskapa sina föräldrars utbildningsnivå och kulturintresse. De olika vägarnas logik samspelar på olika sätt med kön och bostadsortens sociala struktur (Trondman & Bunar 2001).

Debatten som relateras till ovan (se Furlong & Cartmel 1997) fokuserar alltså på frågan om det i det västerländska samhället sker en kvalitativ förändring av övergången till vuxenhet. Debatten knyts ofta till den allmänna diskussionen om senmodernitet. Diskussionen handlar om huruvida utvecklingen går mot en större individualisering (Giddens 1991) eller om det med nya förtecken sker en reproduktion av ojämlikhet – utifrån framför allt klass, kön och etnicitet (Furlong & Cartmel 1997). Här går att se att den ökade individualiseringen i högre grad hävdas av mer teoretiskt inriktade

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

forskare, medan den mer empiriskt grundade forskningen i högre grad anser att ojämlikhet fortfarande reproduceras även om sätten till viss del är nya.

Värderingar som styr valen

Vare sig ungdomarnas val – att stanna kvar på hemorten, eller att flytta längre bort – sker utifrån en ”fri vilja” eller utifrån ”traditionens krav” så kan man anta att det för den enskilde ungdomen är hans/hennes värderingar som i hög grad är vägledande då beslut ska fattas. Värderingar kan definieras som grundläggande trögförändrade orienteringar som styr människors attityder och beteenden. En del värden refererar till önskvärda existentiella mål som frihet, lycka, harmoni, jämlikhet – andra till önskvärda sätt att uppträda, t ex artig, modig, intellektuell eller kärleksfull (Oskarsson 2002, s 9).

Ungdomar ses som bärare av framtiden, både faktiskt och symboliskt, av anledningar som jag beskrivit i inledningskapitlet. Därför är ungdomars värderingar – och förskjutningar i värderingar över tid – föremål för ett relativt stort intresse. Ungdomsstyrelsen⁸ har sedan 1993 genomfört tre rikstäckande undersökningar och SOM-institutet⁹ har gjort rikstäckande årliga undersökningar sedan 1986 (se t ex Ungdomsstyrelsen 2003 och Oskarsson 2002). Jag kommer här att presentera de slutsatser från deras undersökningar som är av intresse för mitt forskningsområde.

Fritid, familj och ekonomisk trygghet är saker som ungdomarna framhåller som viktiga i livet. Fritiden har sedan 1950-talet blivit allt viktigare, och den är viktigare för studerande än för unga som arbetar. Jämfört med andra grupper är fritiden viktigast för unga som är arbetslösa och i högre grad för män än för kvinnor. Viktigt i vuxenblivandet är *att ta ansvar för egna beslut* (anser 73 procent), *att veta vad man vill med sitt liv* (44 procent) och *att kunna försörja sig själv* (44 procent). *Att flytta hemifrån* tycks inte vara en lika stor vuxenhetsmarkör. 18 procent instämmer i att man är vuxen när man flyttar hemifrån (Ungdomsstyrelsen 2003).

⁸ Ungdomsstyrelsen är en statlig myndighet. De ska ta fram och förmedla kunskap om ungas levnadsvillkor, följa upp riksdagens och regeringens mål för den nationella ungdomspolitiken och stödja kommunerna i deras ungdomspolitiska arbete samt fördela bidrag till och stödja metodutveckling inom ungas fritid och föreningsliv samt inom internationellt ungdomssamarbete.

⁹ SOM-institutet är centrum för den undersöknings- och seminarieverksamhet som drivs gemensamt av Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG), Statsvetenskapliga institutionen samt Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet (se Oskarsson 2002).

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

Ungdomsstyrelsen (2003) har frågat vad som är viktigt för ungdomarna när de är 35 år och urskiljer tre svarsmönster/grupper utifrån en faktoranalys av svaren. I den första gruppen anges målen familj, fast anställning och boende som viktiga. Dessa mål är något viktigare (jämfört med genomsnittet) bl a för de som bor utanför storstäderna, kvinnor (jmf m män), för de som har föräldrar som är arbetare (även för något äldre d v s 25–29 år och för de som är födda utomlands). För den andra gruppen består målen av mycket fritid, självförverkligande, att ha hunnit resa och se sig om i världen samt hög levnadsstandard. Dessa mål är viktigare för kvinnor, boende i storstäder, de som har föräldrar med längre utbildning och de yngre (d v s de som är 16–19 år). Den tredje gruppen anser att målen att ha en god ställning i samhället, ett eget företag och att engagera sig i samhället är högt prioriterade, liksom att ha hunnit resa och förverkliga sig själv. I denna svarsgrupp är det yngre, boende i storstad och män överrepresenterade.

Andelen som planerar en högre utbildning har under det senaste decenniet ökat. Nära 60 procent av gymnasisterna vill ha en högre utbildning, men endast 40 procent av dem med arbetarbakgrund vill det. Samtidigt som utbildningsnivån har ökat så har en minskad andel ett arbete som motsvarar deras utbildning, och färre anser att arbetet ger en personlig tillfredsställelse. Synen på det egna arbetet samvarierar i viss grad med den egna utbildningen och typen av arbete. Fler arbetare och fler av dem med kortare utbildning tycker att arbetet bara ger en förtjänst, medan fler tjänstemän och de med längre utbildning anser att arbetet ger en personlig tillfredsställelse. De viktigaste egenskaperna i ett arbete anses vara arbetskamraterna, arbetsmiljön och chefen. Merparten av de listade egenskaperna är viktiga för en större andel kvinnor än för män. Endast möjligheten till karriär/att bli chef och möjligheten till fast anställning uppfattas som viktiga av en större andel män (Ungdomsstyrelsen 2003).

I åldersgruppen 16–19 år bor nära 90 procent kvar hemma, i åldern 20–24 år bor en tredjedel kvar hemma hos föräldrarna, en tredjedel bor med en partner och en tredjedel bor ensam. Närmare 50 procent i gruppen 16–19 år tror att de kommer att flytta från orten inom de närmaste åren, och de uppger skäl som studier, arbete och miljöbyte. 23 procent uppger att de inte kommer att flytta och 29 procent svarar att de inte vet (Ungdomsstyrelsen 2003).

Att flytta hemifrån är ett av stegen i det vuxenblivande som dagens ungdomar har att bemästra. Löfgrens (1990) avhandling behandlar frågeställningar kring situationen ”att flytta hemifrån”. Undersökningen bygger på intervjuer av ett fyrtiotal ungdomar, både sådana som ännu inte flyttat hemifrån och sådana som hade egna bostäder. Utifrån sitt material konstruerar han ”sociala tidtabeller” som visar hur ordnandet av vissa relevanta element – så som utbildning, sökandet efter nya erfarenheter, fast

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

arbete, familj, barn och flytten hemifrån – blir avgörande för periodens längd. Han menar att det är kulturella kraftfält som formar de olika sociala tidtabellerna.

De sociala tidtabellerna är inte slumpmässigt fördelade över kön och klasser. Den ”trygga tidtabellen” kännetecknas av att man bor kvar hemma relativt sett länge, tills man skaffat sig ett fast arbete och att man sedan flyttar hemifrån till ett boende som inte är alltför centralt. Denna tidtabell appellerar till arbetarklassen – främst till männen. De unga kvinnorna i arbetarklassen återfanns ofta i den ”brådmogna tidtabellen”. Där var flytten hemifrån direkt kopplad till en egen ny familjebildning, och det fanns en önskan om att bo kvar i uppväxtområdet och dess närhet.

Det som Löfgren sedan kallar den ”normala tidtabellen” var främst kopplad till utbildning och erfarenhetsskapande och var typisk för det växande mellanskiktets unga män och kvinnor. I denna grupp fanns en tydlig önskan om att bo centralt i egen lägenhet under ungdomstiden, men också att som vuxen bo med barn i ett eget hus utanför stadskärnan. Löfgren behandlar inte frågan om ungdomars utflyttande från regionen, eftersom den region han undersökt rymmer både storstad (Malmö) och omgivande mindre orter i olika storlekar.

I detta avsnitt går det att se att det är de teoretiska studierna som beskriver hur ungdomar ”väljer” utifrån ”det nya” – utifrån nya trender eller utifrån de värderingar som skiljer dagens ungdomar från gårdagens. De mer empiriska studierna framhåller inte skillnaderna utan betonar istället de stora likheterna mellan olika generationer. De empiriska studierna visar istället på skillnader inom ungdomsgruppen och dessa hänförs till klass, kön och etnicitet – skillnader som fortfarande reproduceras, enligt dessa studier.

En regional prägel

I studierna av svenska ungdomars flyttande blir det tydligt att de bakomliggande faktorerna klass, kön och etnicitet har en lokal/regional prägel. I flytta/stanna-frågan finns en tydlig skiljelinje mellan olika grupper där ungdomar (som i övrigt har likartad bakgrund) handlar olika, beroende på om de bor i större städer eller om de bor på andra orter.

Vilken betydelse har då uppväxtorten för en individ? Det finns forskare som menar att lokalsamhället/regionen inte längre spelar samma roll som identitetsskapande miljö som tidigare, men likväl är den inte betydelselös (Brück 1986). Teoretiker som betonar samhällsomvandlingen (t ex Giddens 1991, 1996; Bauman 2001; Sennet 1999) menar att den ökade

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

globaliseringen tar oss ifrån en tidigare rumslig förankring mot ett mera tidsrumsmässigt flytande *nu*. En rad nutida processer tycks kunna försvaga eller kanske helt upplösa banden mellan människa och plats. Mera empiriskt inriktade forskare menar ofta att globaliseringen snarast ger det regionala/lokala ökad betydelse. I tider av snabb samhällsförändring och flytande gränser blir platser och lokala sammanhang allt viktigare för människor (McDowell 1997; Åhlund 1997). De forskare som är kritiska till teorierna om tidsrummets upplösning menar att det krävs ett längre och problematiserande perspektiv – profetiorna om ”förvandlingens, hemlöshetens och rotlöshetens tidevarv” är inte nya, och beskrivningarna av utvecklingsprocesserna är alltför endimensionella (se t ex Olsson 2002).

Lokalsamhället, som vi är en del av under en stor del av våra mest formbara år, blir betydelsefullt för vår identitet. Bostadens läge kommer att i väsentlig utsträckning bestämma barns interaktions- och socialisationsrum. Individens bindning till platser är sannolikt i betydande utsträckning formad genom bindningen till familjen, men det finns i den lokala miljön även andra viktiga faktorer som påverkar barns och vuxnas livsutveckling, karriär och relation till platsen. Som ett viktigt kitt i lokalsamhället finns olika sociala relationer och traditioner – en ”kultur” som lägger en institutionell norm, både på individer och företag som befinner sig i denna miljö. Det är de socialt och samhälleligt konstruerade förutsättningarna som erbjuds individerna i skilda regioner som ger den geografiska regionen betydelse, inte främst dess fysiska och naturgeografiska förutsättningar (Jönsson 1998; Andersson 2000).

Vår bild av oss själva formas utifrån hur vi blir bemötta och sedda av våra närmaste och av hur våra konkreta livsvillkor ser ut. Identiteten kräver ett samspel mellan individen och ett kollektiv, eftersom identiteten uppstår först då individen ställs i relation till andra individer (Eriksson 1968; Mead 1969). Det rumsliga sammanhanget innebär att våra handlingar och våra kunskaper om världen är ”positionerade”, d v s kopplade till den plats där vi befinner oss. Även om vi nu i högre grad nås av samma information, så kan den bli olika tolkad i det lokala sammanhanget (Paulgaard 2001)

Sociala nätverk är till viss del geografiskt beroende även om de i varje givet ögonblick är ett resultat av individens livshistoria (Andersson 2000). Individens och gruppens sociala nätverk utgör en viktig resurs då vi ska konkurrera på olika marknader, t ex om bostäder, arbeten och inflytande. (Forsberg 2003).

Människors livsvillkor är formade av specifika lokala och regionala förutsättningar, men även av samspel med andra regioner och nationer. Med en markerad social och kulturell skillnad mellan boende i olika delar av en kommun, en region eller ett land innebär det att betingelserna för

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

socialisationsprocessen kommer att variera. Olika föreställningar och betydelser kan på så sätt bli bundna till dessa olikartade världar och erfarenheter som görs i ett socialisationsrum är begränsat översättnings- och gångbara i ett annat (Andersson 2000; Forsberg 2000).

Många forskare som diskuterar ”det lokala/regionala” hänvisar bl a till tillhörighet, rotfasthet, lokal/regional identitet m m och det finns forskare som menar att detta är avgörande faktorer vid individers flyttbeslut. De flesta forskare som intresserat sig för det regionalas betydelse menar att individens omgivning har stor betydelse för hur vi kommer att uppfatta både omvärlden och oss själva. En viss oenighet finns om regionens roll i den alltmer globaliserade världen. Vissa forskare menar att vi blir allt mindre knutna till regionen, medan andra menar att det lokala/regionala ökar i betydelse i takt med globaliseringen. Det är helt klart att det regionala perspektivet är av vikt i flytta/stanna-frågan eftersom ungdomar med likartad bakgrund agerar olika utifrån var de har sin hemort.

Centrum – Periferi

Regionen där vi växer upp och skaffar oss erfarenheter kommer att påverka vår uppfattning om oss själva och om omvärlden. Vår kunskap är på så sätt ”positionerad”. Hur den kunskapen ser ut kommer bland annat att bero på *var* vi har vuxit upp. Hur vi blir sedda av andra kommer också att ha en stor betydelse för hur vi uppfattar oss själva. För de ungdomar som inte bor i storstaden/centrum kommer självbilden till viss del att färgas av att de inte bor i ”centrum”.

Både centrum och periferi är utsatta för moderniseringsprocesser. Dessa processer får dock skilda lokala effekter (jfr Harvey 1989). Galtung (1976) menar att ett samhälles centrum har störst inflytande på attityd- och värderingsbildningen; tankemönster sprids från centrum till periferi. Värderingar som är överrepresenterade i centrum kommer att bli vanligare medan värderingar som är överrepresenterade i periferin kommer att bli ovanligare. Inglehart (1977, 1990) menar att de postmaterialistiska värderingarna kommer att öka på grund av att de företräds av en ung och välutbildad elit.

Relationen mellan centrum och periferi är i hög grad en maktrelation där vad som uppfattas som ”naturligt” eller ”normalt” blir en gestaltning av maktförhållanden. Att vara i centrum är att ta rummet i besittning, att utgöra normen och att ha makt (Forsberg & Grenholm 2002). Relationen mellan norm och avvikelse är hierarkisk. Normen existerar aldrig i kraft av sig själv,

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

utan enbart i relation till en tänkt motpol (jfr Morrison 1992). Normalitetsbegreppet är tvetydigt eftersom föreställningar om normalitet inte är enbart beskrivande, utan även fungerar reglerande. ”Normalt” avser både det mest vanligt förekommande och det eftersträvansvärda, både det genomsnittliga och det ideala (Canguilhem 1989).

Uppfattningen om ”normalitet” blir ett redskap genom vilket hierarkier och maktrelationer upprätthålls (Foucault 1987). Hur samspelet mellan individualitet och normalitet tar sig uttryck bland ungdomar i deras vardagspraktik har på ett intressant sätt visats i Ambjörnssons avhandling. Hon menar att ju närmare man befinner sig normen, desto större möjlighet har man att uppfattas som fri och oberoende.

Lika viktigt som det tycks vara att framställa ett självständigt handlingskraftigt jag utan strukturella begränsningar, lika viktigt blir det att söka motivera den egna anpassningen till vissa ordningar. (Ambjörnsson 2003, s 291)

Vem som uppfattas som självständig, unik och fri – och alltså inte stereotyp, förutsägbar och ofri – är en fråga om tolkningsföreträde. Om den egna normen framstår som den normala – dvs den enda tänkbara och därmed otänkbara att ifrågasätta, blir det lättare att både anpassa sig till normen och samtidigt kunna hålla individualismens fana högt. För att själv undvika att uppfattas som ofri och begränsad blir det alltså viktigt att den ordning man inrättat sig efter framstår som just så självklar och naturgiven att den inte rymmer ifrågasättanden. Föreställningen om naturgivenhet tycks alltså vara en av förutsättningarna för att individens anpassning ska framstå som frivillig

De sätt på vilka makt underordning och förtryck tog sig uttryck verkade sällan vara en fråga om offentliga avståndstaganden, negativa påbud eller tydligt formulerade sanktioner. Snarare var det utifrån föreställningar om normalitet och avvikelse som gränser drogs, föreställningar som ofta tycktes vara både flytande, omformulerbara och ibland svåra att verbalisera. (Ambjörnsson 2003, s 297)

Studier av hur klass (och kön) framställs visar att det hegemoniska normaliseras, medan ”det andra” patologiseras (se t ex Skeggs 2000; Ambjörnsson 2003). Ofta hänvisas till Bourdieus teorier då man söker en systematisk teori som samtidigt förklarar hur ojämlikhet reproduceras och hur den reproduktionen kan (miss-) förstås som ett individuellt val. Klasskillnader reproduceras genom förfogande över såväl ekonomiskt som

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

kulturellt och socialt kapital. Klasskillnader upprätthålls genom att den härskande eliten framställer den rådande ordningen som naturlig och självklar, en icke-kultur omöjlig att ifrågasätta. Medan eliten framstår som neutral och normal kommer alla andra klasser att beskrivas som specifika och avvikande (jfr Pickering 2001). Maktskillnaderna blir sålunda också socialt och förståelsemässigt självlegitimerande (Elias & Scotson 1999).

På detta sätt blir utövande av makt/förtryck i en relation inbyggd i och uttryckt genom vardagliga möten och till synes triviala interaktioner, och det kan på mer eller mindre tvingande sätt bidra till att olika identiteter framstår som mer eller mindre otänkbara (Butler 1995). I en tid då individens frihet att välja själv är ledstjärna är det i denna fråga genom föreställningar om normalitet och avvikelse, utveckling och utvecklingsfientlighet som uttryck för förtryck måste sökas. Förtryck bör betraktas som något som sker i vardagen

till följd av ofta omedvetna beteendemönster bland vanliga hyggliga medmänniskor i vardagliga möten, i medier och kulturella stereotyper, i kontakten med byråkratiska strukturer och hierarkier och på de olika ”marknaderna”. (Young 2000:54)

Regioner kan komma att bli stigmatiserade eller positivt laddade. Det kommer då att betyda att personer som kommer från eller lever på en viss speciell plats antas ha vissa bestämda egenskaper (se t ex Molina 1997). Kanske kan man utifrån förhållandet centrum – periferi se att centrum, i det här fallet storstaden, uppvärderas genom olika stigmatiseringsprocesser. Trondman formulerar denna process på följande sätt:

Detta sker genom komplexa relationer, eller symbioser, mellan en rad olika föreställningar och ”faktisk” vetskap om invånarnas grundstrukturella villkor och kulturmönster, redan ”färdiga” bilder av hur ”sådana områden brukar vara”, invånarnas karaktärer, välfärdsstatliga stödformer, dess innehåll och effekter, forskningsresultat, media-representationer och mediadiskussioner. (Trondman & Bunar 2001, s 502)

Stigmatisering av ett område kan göra att gemenskapen i detta område sker inom ramen för en marginaliserad tillhörighet. Konsekvenser av stigmatiseringen kan avläsas både i ”yttre objektiva” (strukturella villkor) och ”inre subjektiva” (självuppfattningar) begränsningar (Trondman & Bunar 2001). Stigmatisering kan ha en förlamande effekt på grupper med mindre makt. Självkänslan och självförståelsen hos de ungdomar som lever i stigmatiserade områden kan påverkas negativt. När maktskillnaderna är

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

riktigt stora väger sig gruppen med mindre makt (outsiders) med de etablerades måttstock (Elias & Scotson 1999).

För ungdomarna på de mindre orterna stämmer inte idealet av ”det lyckade livet” och det faktiska livet överens. Storstaden lyfts fram som den självklara platsen för ungdomliga livsformer. Medias bilder når – med hjälp av skola, TV och Internet – in i allas vardagsrum och påverkar det sätt ungdomarna ser på sig själva i världen. Dessa bilder kan inte bara betraktas som en ”tänkt” verklighet. De måste ses som en del av ungdomarnas verklighetsuppfattning, eftersom de tar intryck av bilderna, förhåller sig till dem och använder dem i olika sammanhang (Kåks 2003).

Ungdomarna lever på en viss plats med de möjligheter och begränsningar det innebär. Samtidigt tvingas de hela tiden till jämförelser mellan sin egen tillvaro och det liv som möter dem som idealbilder i massmedierna (Kåks 2003, s 335).

Flera svenska forskare har visat att ungdomar på mindre orter ofta har en dubbel inställning till sin hembygd (Waara 1996; Karlsson 2000; Trondman 2001; Kåks 2003). När ungdomarna berättar om sin hemtrakt förefaller de oftast leva ett ganska rikt liv¹⁰, men då de tillfrågas om synpunkter på hemorten så är svaren ofta negativa, eller defensiva.

När de ungdomar som bor utanför storstäderna flyttar hemifrån betyder det ofta att de lämnar hemorten för att flytta till större städer. När storstädernas ungdomar flyttar hemifrån byter de ofta bara bostadskvarter eller stadsdel. Att flytta inom samma stad innebär ett betydligt mindre kulturellt och socialt uppbrott än att flytta till storstaden från periferin. I storstäderna är högskolestudier sällan en tvingande anledning att flytta hemifrån, snarare en anledning att *inte* flytta. Det finns en kulturell logik i att flytta från glesbygden, i den meningen att det uppfattas som ”naturligt” att flytta. Det är inskrivet i rollen som ung på glesbygden att man ”ska flytta”, och flyttandet är en social handling som på olika sätt understöds av sociala institutioner i samhället (Löfgren 1991).

I frågan om det ojämlika maktförhållandet mellan centrum och periferi är forskningsresultaten tämligen entydiga, likaså kring uppfattningen att detta maktförhållande får konsekvenser för hur ungdomarna både uppfattar och beskriver sin hembygd och sig själva. Forskning pekar på att föreställningar om ”normalitet” blir ett sätt att upprätthålla maktrelationer och hierarkier,

¹⁰ I t ex Ungdomsstyrelsens undersökning (1997) är ungdomar på mindre orter mera nöjda med sina vänner och sin fritid än vad storstädernas ungdomar är.

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

och detta kan antas gälla även i fråga om vad som är ”normalt” för ungdomar att göra när de ska bestämma om de ska stanna eller flytta.

Genusrelationer

Ungdomar är nu inte bara ”ungdomar” som är, eller inte är, delaktiga i speciella ungdomskulturer. De är också könsvarelser – alltså pojkar och flickor – och som sådana delaktiga i skilda sociala sammanhang. Parallellt med diskussionen om individualisering, vilken ofta handlar om social bakgrund, förs en diskussion kring genusrelationernas inverkan på grupper och individers möjligheter. På samma sätt som olika sociala bakgrunder färgar individers upplevelser och möjligheter så är genus en annan åtskiljande princip. Hirdman (1988) menar att relationen mellan könen regleras av två bärande principer, dels att könen inte får blandas och dels att mannen är normen, vilket verkar för en hierarkisering till männens förmån. Genus finns på olika plan för individen (Thurén 2003):

- som identitet, en känsla av tillhörighet, en aspekt av den egna personligheten
- på det kulturella planet – i tankefigurer, metaforer, kategorier
- på det sociala planet, som princip för organisation av arbete, beslutsprocesser, belöning, makt
- som en helhet, där allt som har med genus att göra på alla plan eller från alla perspektiv kan relateras till varannat på olika sätt.

I en sammanfattning av nordisk forskning om ungdomar i glesbygd konstateras följande:

Två huvudtendenser kan iakttas i de fåtal empiriska studier som har behandlat detta problemområde. Det första synsättet pekar på att det kvardröjande traditionella många gånger är levande i de rurala miljöerna och att de som stannar förstärker en redan befintlig kulturs tolkningsföreträden. Det andra synsättet hävdar att dessa inslag av traditionella livsformer kan omformuleras med hjälp av modern teknik och ett socialt nätverk som trotsar den lokala horisonten. Lite tillspetsat kan man hävda att gemensamt för de båda synsätten är att män förvaltar medan kvinnor utvecklar, och att skillnader mellan olika glesbygder handlar om i vilken mån kvinnor ”tillåts” omstöpa lokala förhållanden (Månsson 1993). Härigenom väcks också behov utav att integrera genusperspektiv i analyser av ungdomars situation i glesbygden genom frågeställningen om

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

vilka de könsspecifika erfarenheterna av att växa upp i glesbygden och på mindre orter är. (Helve 2003, s 26)

Kulturgeografer som har ett genusperspektiv (se t ex Friberg 1990, 1993, 1999; Forsberg 1997, 2000, 2002; Hansson & Pratt 1995) har på olika sätt problematiserat relationen mellan rum och kön. De menar att platsen formas av hur vi handlar, men platsen bestämmer samtidigt vilken grad av frihet vi har (Massey 1994; Friberg 2000).

Könsrelationerna är sammanflätade i lokalsamhällets sociala, politiska och kulturella/religiösa liv som utvecklar idealbilder av arbetsdelningen mellan könen. Det utvecklas uppfattningar om inom vilka sfärer som män och kvinnor ska arbeta, om det sociala värdet av dessa sfärer och hur beroendet mellan könen konstrueras. (Forsberg 2002, s 45)

I Sverige har vi en rumsligt differentierad näringslivsstruktur och en långt driven decentralisering av makten över offentliga tjänster. Det finns väsentliga skillnader vad gäller jämställdheten och den offentliga sektorns utformning mellan olika regioner. Olika strukturer skapar skilda genusidentiteter på olika platser. Kommunernas sociala, ekonomiska och geografiska strukturer samspelar så att de i vardagslivet bygger upp och förstärker genusstrukturerande relationer. Kvinnor och män erbjuds olika villkor i en bruksort och i en universitetsort. Detta handlar inte bara om olika levnadsvillkor, utan också om skillnader i makt. Den kommunala beslutsnivån spelar en viktig roll i det avseendet (Gunnarsson & Friberg 1996; Sundin 1996).

Ett sätt att beskriva olikheterna mellan regioner har introducerats under begreppet ”regionala könskontrakt” (Åström & Hirdman 1992), där olika dominerande genuskontrakt identifieras under skilda historiska perioder. Köns- eller genuskontrakt definieras som ”den sociala norm som vid olika tidpunkter existerar vad gäller kön, gällande t ex plats, sysslor och egenskaper. Kontrakten bygger på en osynlig relation som består av en övertagen, kulturellt nedärvd överenskommelse som innebär ett slags (tvångs-) band mellan män och kvinnor. Könskontrakten är sega strukturer som utformas och reproduceras i vardagliga handlingar på enskilda platser. De upprätthålls och ”omförhandlas” av handlande individer i social interaktion (Hirdman 1988, 1990).

De informella könskontrakt som råder mellan kvinnor och män har regionala variationer. De reglerar vardagslivet och kvinnors och mäns ansvarsområden på olika sätt i skilda regioner. Regionalt varierade könsidentiteter formas genom den subjektivt upplevda förståelsen av vad

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

kvinnlighet och manlighet är. Bland individuella familjer och hushåll finns i en och samma region självklart flera olika sorters könskontrakt, men oftast är en typ av könskontrakt vanligast.

Könskontrakten som ryms inom bruksandan kan beskrivas som det ursprungliga folkhemmets könskontrakt med en traditionell arbetsdelning mellan män och kvinnor, där kvinnorna i hög grad tillskrivs en reproduktiv roll. Olika kvinnor (och män) agerar på skilda sätt i förhållande till dessa könskontrakt. De kan utveckla strategier för att passa in i mönstret eller så kan de välja att flytta. Men de kan också handla på ett sätt som går emot det förväntade och därmed kanske i ett längre perspektiv förändra kontraktet och samtidigt platsen (Forsberg 1997, 2000).

Forsberg (1997) menar att de regioner som domineras av modernistiska könskontrakt kan vara ”rulltrapperegioner” för kvinnor – att flytta till en sådan region kan för dem vara inte bara en yrkesstrategi, utan också en jämställdhetsstrategi. När de utbildat sig och bildat familj väljer en del av dem att lämna storstaden för en lugnare miljö, och i det perspektivet är det regioner med mindre traditionella könskontrakt som lockar i högre grad. Forsberg menar att rulltrappemetaforen är poängrik genom att den påvisar att det rumsliga sammanhanget har betydelse för våra utvecklingsmöjligheter.

Waaras (1996) studie omfattar 26 ungdomar från fem kommuner i Tornedalen, vid svensk-finska gränsen. Den visar att ungdomarnas strategier för framtiden hänger samman med deras relation till lokalsamhället och till deras egen relation till könsrollsmönstret. De ungdomar som uttrycker en polär, d v s könsöverskridande, könsidentitet ser i stor utsträckning på sig själva som delaktiga i lokalsamhället. Omvänt har de som ger uttryck för en integrerad könsidentitet i påfallande stor utsträckning en svag koppling till lokala förhållanden.

Waara drar slutsatsen att det är lättare att utveckla en ”traditionell” och polär könsuppfattning i en traditionell miljö, och att det är betydligt svårare att vara ”modern” och integrerad i sin könsidentitet om man lever i en miljö som inte understöder detta. Waaras resultat visar att könsidentiteten medverkar till känslan av att vara innanför eller utanför lokala sammanhang. Waara menar (1996, s 49) att ”effekten av samhällets sociala differentiering har reducerats till en fråga om socialt val”, men drar inte några direkta slutsatser om sambandet mellan ungdomarnas sociala bakgrund och förhållandet till lokalsamhället och könsidentiteten.

Att kvinnors och mäns handlande i frågan om att flytta eller stanna skiljer sig åt är väl belagt. Detta gör köns/genusforskningen mycket relevant i försöken att belysa denna frågeställning, och det finns flera forskare som belyst hur samspelet mellan kön och plats kan påverka inställningen till att flytta eller stanna.

Klass och kön

Ofta sker diskussioner om påverkan av klass och kön oberoende av varandra istället för att diskuteras som samverkande delar ingående i en grupp eller individs objektiva och subjektiva förutsättningar. Klass- och könsgруппerna beskrivs ofta som homogena. Min utgångspunkt är att klassfrågor bör belysas ur ett genusperspektiv och att genusfrågor bör ha ett klassperspektiv. En ensidig förståelse av klass, kön och etnicitet leder till fragmenterad kunskap som inte tar hänsyn till hur olika former av makt förhåller sig till varandra (de los Reyes, Molina & Mulinari 2002).

I relationen mellan genus och plats är teorier om de regionala könskontrakten av betydelse för flytta/stanna-problematiken. Kring specifika relationer mellan klass och genus har det inte forskats särskilt mycket under senare år även om begreppet klass finns med i de feministiska mångfaldsdebatterna.¹¹ Under 2000-talet har diskussionen om vikten av ett intersektionellt¹² synsätt tagit fart (se t ex de los Reyes m fl 2002; de los Reyes & Mulinari 2005).

I en alltmer globaliserad värld där kapitalismen ändrar karaktär, och där den sociala stratifieringen sker utifrån skilda parametrar är det svårt att beskriva världen utifrån den enkla uppdelningen mellan arbetar-, medel- och överklass (jfr Ahrne m fl 1995). Det marxistiska klassbegreppets krav på strikt koppling till produktionsförhållandena försvårar möjligheterna att se hur likartade ekonomiska och sociala villkor kan hanteras och därmed levas olika, t ex beroende av kön, ålder, erfarenheter och social miljö (Trondman 2000). Flera forskare framhåller istället vikten av att betrakta klass mer som en kulturellt, socialt och känslomässigt uttryckt differentiering, konstruerad genom aktiva handlingar och relationer (mer än som en socioekonomisk relation) (se t ex Reay 1998; Acker 1999). Flera av dessa forskare inspireras av Bourdieus (1984) klassiska studier av klassrelationer i det franska samhället.

Bourdieu talar om människor som disponerade (inte determinerade) för en viss smak och vissa sätt att handla. Med begreppet *habitus* avser Bourdieu

¹¹ I England finns forskare som teoretiserat kring genus och klass, främst då unga kvinnors situation (se t ex Walkerdine 1997; Skeggs 1997, 2000; McRobbie 2000). Några ungdomsstudier med fokus på både klass och genus har gjorts i Sverige under senare tid (Brembeck 1998; Trondman 2000; Berggren 2001; Trondman & Bunar 2001; Ambjörnsson 2003; Hägerström 2004).

¹² Begreppet intersektionalitet utgör en teoretisk ram för analysen av hur makt konstitueras utifrån socialt konstruerade skillnader som är inbäddade i varandra och som förändras över tid och rum (Lykke 2003).

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

de sociala förhållanden som en enskild människa internaliserat – sociala regler som kan sägas vara lagrade i kroppen. Habitus produceras av omständigheter associerade med klassförhållanden, och fungerar styrande i valsituationer. Det är inte givet hur en individ väljer, utan habitus fungerar mera som en uppsättning ”hypoteser” om vilka val som ur den enskilda individens synpunkt är möjliga respektive omöjliga att göra. Alla människor i en och samma klass har inte exakt samma habitus, men man kan förvänta sig att det ska finnas ett antal praktiker som genomsyrar klassen. Framför allt är detta klasshabitus framträdande i relation till andra klassers habitus. Klass handlar, enligt Bourdieu, minst lika mycket om stratifiering utifrån stil, smak, sociala relationer och kroppsliga rörelsemönster – som om fördelning av ekonomiska resurser.

Studier som visar betydelsen av klass för individens livsval och möjligheter är många, liksom studier som visar att det är skillnad i flyttmönster för människor med olika klassbakgrund. Studier som visar varför flyttbeteendet skiljer sig åt mellan klasser har däremot varit svårare att finna. I en svensk studie har Bartholdsson (1997) inom ramen för projektet ”När mänskliga räckhåll förändras” genomfört 36 djupintervjuer med personer 24–67 år, boende i Ludvika kommun, där hon bland annat berört frågan om att flytta eller stanna. I sin rapport ”Arbete och arbetslöshet i en svensk industristad” konstaterar hon att gränsen mellan vilka som kan tänka sig att flytta eller inte är tydligt klassrelaterad.

I den del av intervjugruppen som har lägre utbildningsnivå är förankringen på platsen större. För denna grupp framstår att det som finns ”lagrat” i själva platsen är viktigare än att skaffa sig ett arbete eller en utbildning på en annan plats. En del har övervägt att flytta, men de sociala nätverken, bostaden, hemkänslan och naturen går inte att ”flytta på”. Flera av informanterna påpekar att situationen inte är så mycket bättre någon annanstans.

De högutbildade i studien ser inte på en eventuell flytt som något de gör för att lösa ett problem. De flyttar inte för att få ett jobb eller förbättra sin ekonomi, utan de flyttar för att förverkliga något annat – för att få utvecklas inom ett område, för att få göra något de drömt om eller helt enkelt bara prova något nytt. Att flytta är mer ett eget, frivilligt val. De lågutbildade uppmuntras ofta att flytta för att lösa ett problem – för att t ex få ett jobb eller utbilda sig vidare – men för många av dem skulle det innebära för stora sociala och känslomässiga förluster, och en utbildning innebär ofta att dra på sig skulder.

Men det går inte att bortse från att dispositionen att bege sig iväg från en plats för att utbilda sig på en annan grundläggs tidigt. Den hyllade

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

rörligheten är inte något fristående från individens habitus. Benägenheten att flytta blir därför också en klassfråga. (Bartholdsson 1997, s 28)

Trondman (1995) diskuterar den svenska småstadens villkor i det moderna samhället och menar att utveckling och framåtanda går landsorten förbi och lämnar ungdomarna i ett ”modernitetens vakuum”, där möjligheterna finns på andra ställen, medan begränsningarna finns hemma. Här läggs vikt vid både klass, kön och miljö och Trondman menar att ett samhälles anda och mentalitet får olika effekt på ungdomarna då dessa går igenom en klass- och könsmässigt särpräglad socialisationsprocess.

Forsberg (2000) menar att de flyttningsval en ung människa gör är ett resultat av en blandning av egen vilja, kapacitet och drömmar samt vad som anses vara möjligt och självklart utifrån den lokala traditionen för hur en ung kvinna eller man bör vara – alltså utifrån de regionala könskontrakten.

De regionala könskontrakten kan ha flera nyanser, beroende på klasstillhörigheten hos de berörda. De kvinnliga identitetsprocesserna är avhängiga den komplementaritet och dominansordning som råder mellan könen, något som varierar socialt och lokalt och förändras över tid. Att mannen ses som normen innebär att kvinnlighetsidealen inom en viss samhällsklass till stor del är anpassade efter vad de manliga klassmedlemmarna förväntar sig av ”sina kvinnor”. De kvinnospecifika normerna varierar därför med social klass, och de kan i många stycken strida mot värdesystemet som gäller för männen inom respektive klass. Inom de olika samhällsklasserna finns dock föreställningen om att kvinnor av naturen är mer lämpade för de omsorgsuppgifter som kommit att värderas lägre – ekonomiskt och prestigemässigt (Åström 1997).

Men även omsorgsuppgifterna har sett olika ut. Medan det hängivna tjänandet (både i produktiv och reproduktiv bemärkelse) för kvinnorna inom de folkliga skikten förväntats gå ut på att tillfredsställa familjens basala behov, så har förväntningarna på de borgerliga kvinnorna varit mera inriktade på att de självuppoftande skulle tillgodose familjens andliga behov. De förväntades skapa en trygg, stimulerande och kultiverad hemmiljö ägnad åt att befrämja såväl mannens karriär som barnens framtidsutsikter. Åtskillnaden mellan mans- och kvinnovärld inom det borgerliga skiktet var stor. Kvinnlighetsidealet hänvisade kvinnorna till omsorgsuppgifter i hemmet, medan idealet för männen var den expansiva individualismen. Arbetarklassens kvinnor och män har haft gemensamma erfarenheter av lönearbete och av ett relativt lågt inflytande utanför den privata sfären, där det hos båda könen förväntats anpasslighet och förnöjsamhet. Med tiden har dock förväntningarna på expansiv individualism spridits vidare till övriga grupper (jfr Mørch 1985), medan normerna för ”kvinnligt” omsorgsansvar

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

kvarstår. Det medför att kvinnorna har att hantera motstridiga budskap (Åström 1997). Även vad gäller deltagande i det offentliga livet är det av tradition skillnader mellan män och kvinnor, liksom mellan arbetarklass och medelklass (Mørch 1985).

Ovanstående skillnader i förväntningar på män och kvinnor får även konsekvenser för vilken identitet som är önskvärd ("naturlig" eller "normal"). Bjerrum Nielsen & Rudberg (1991) har lagt ett tydligt könsperspektiv på individualiseringsprocessen. De hävdar att det främst är männen som har stått för autonomin i den moderna identitetsutvecklingen, medan kvinnornas identitetsarbete mer präglats av ett sökande efter intimitet. Dessutom varierar som vi sett de könsspecifika normerna med social klass (Åström 1997).

Män från medelklass tycker sig mycket sällan kunna definieras som en grupp. De uppfattar sig själva som unika individer. Att vara man och att ha medelklassbakgrund innebär sällan konflikter vad gäller graden av individuellt oberoende. Kvinnorna från medelklassen befinner sig i en kulturell dubbelbindning där den klassmässiga normen om individuell frihet krockar med de könsbaserade kraven på att låta andra komma först (Åström 1997).

Män i arbetarklass kan, eller har kunnat, använda klass som en positiv källa till identitet – ett sätt att låta sig ingå i en positivt värderad social kategori (Willis 1977). De värden som omfattar skötsamhet, duglighet, kollektivitet och solidaritet med företaget (jfr Ambjörnsson 1988; Norman 1996) mister dock långsamt sin legitimitet, och det sociala och kulturella kapital de haft genom att behärska de kulturella koderna förändras och försämras. Denna maskulinitet, som varit en viktig identitet, associeras ogärna till teoretisk utbildning (Trondman 1994).

Arbetarklasskvinnor erfarenhet av klass är att bli definierade av andra och uteslutna (Skeggs 2000). Skeggs menar att arbetarklasskvinnorna försöker undvika en identifikation med klass, eftersom de hyser en ovilja och ett grundläggande avståndstagande inför den position de ålagts. Hur arbetarkvinnor klassificerar sig själva är avhängigt andras klassificeringssystem, och deras önskan blir därför att "passa in", inte att ta plats.

Att både klass och kön påverkar en individs beslut är många forskare överens om, men forskning om hur samspelet mellan dessa båda faktorer ser ut är sällsynt. Samspelet mellan klass och kön är väsentliga faktorer även för andra val som svenska ungdomar gör. Betydelsen av klass och kön visar sig i hög grad då ungdomarna väljer studieinriktning på gymnasiet. Flickor och pojkar dominerar olika program och de elever som söker sig till de yrkesförberedande programmen på gymnasiet kommer oftast ifrån hem med lägre utbildning, inkomstnivå och boendestandard (Arnman & Jönsson 1983; Frykman 1998; Trondman & Bunar 2001).

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

Begreppet intersektionalitet är i min forskning användbart för att förstå samspelet mellan genus och klass, liksom ålder och uppväxtregion. Etnicitet är i denna studie inte en aktuell kategori eftersom det i mitt material enbart finns en mycket liten andel icke-svenska ungdomar. Intersektionalitetsbegreppet visar dock inte på något enkelt sätt hur dessa kategorier samspelar med levda erfarenheter. I levda erfarenheter kan det finnas en hierarki där vissa erfarenheter betyder mer än andra (Staunæs 2003). De levda erfarenheterna skapas, liksom identiteten, i ett samspel med andra.

Vad kan min forskning bidra med?

I forskningsöversikten ovan har flera faktorer som kan ha betydelse för ungdomars uppfattning om sig själva och omvärlden lyfts fram och flera av dessa faktorer har en regional prägel. Forskningen kring individualisering/reproduktion, centrum/periferi, kön och social bakgrund har betydelse för flytta/stanna-frågan.

Ravensteins (1885, 1889) klassiska migrationsteori pekar på betydelsen av de faktiska förhållandena både på hemorten och på den tänkta destinationen. Kritik har framförts mot den teorin för att den förutsätter perfekt kunskap om de faktiska förhållandena och för att den bortser från relationella faktorer.

Andra forskare har framhållit social bakgrund och kön som starkt styrande strukturella faktorer för vilka beslut som är och uppfattas vara möjliga för individen. Spänningen mellan centrum och periferi ses av andra forskare som en kamp om resurser och tolkningsföreträde, och de menar att detta påverkar ungdomarnas självbild och uppfattningar om verkligheten och därmed deras inställning till att stanna eller flytta.

Den lokala och regionala identiteten, liksom de regionala könkontraktens betydelse för individens utvecklingsmöjligheter och möjlighetshorisont, framhålls av några forskare. Likaså kan möjligheterna att påverka den regionala samhällsutvecklingen antas vara betydelsefull för hur individen ser på de egna utvecklingsmöjligheterna i regionen.

Idén om ”det fria valet” får en central roll i försöken att förstå och förklara ungdomars inställning till att flytta från eller stanna på hemorten. Det blir därför intressant att belysa ungdomarnas flytta/stanna-val utifrån den pågående sociologiska diskussionen om individualisering kontra reproduktion. Min forskning kan förhoppningsvis hjälpa till att belysa huruvida flyttandet och stannandet ska förstås utifrån antagandet att alla har

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

samma möjligheter att välja och att alla val är lika tänkbara. Kanske är frågan om vad som begränsar olika individers valmöjligheter minst lika intressant?

Denna forskningsöversikt visar att förklaringar till ungdomars flyttande eller stannande står att finna inom flera discipliner och på olika analysnivåer. En hel del kvantitativ forskning finns som beskriver människors flyttrörelser utifrån statistik, liksom studier där människor som flyttat i efterhand har fått motivera varför de flyttat.

För att på ett djupare sätt försöka förstå bakomliggande drivkrafter till ungdomars flytta/stanna-val har jag vänt mig till kvalitativ forskning. Den kulturgeografiska forskningen har på olika sätt teoretiserat platsens betydelse och inom den disciplinen finns också forskning om en ömsesidig påverkan mellan genus och plats. I forskningen kring bruksorter kombineras främst teorier om plats och klass. Ungdomsforskningen har i hög grad intresserat sig för ungdomskultur och dess stilyttringar, men det finns empirisk forskning som pekar på betydelsen av klass och kön. En svårighet är att se hur de regionala förklaringarna kan knytas till de mer generella teorierna. I studier där regionen (oftast glesbygdsvårdanden) står i centrum representerar ungdomar ofta en jämförelsegrupp som det är speciellt ”synd om” (Helve 2003). En annan svårighet tycks vara att se hur de olika teorierna samspelar med varandra.

Då glesbygden studeras ligger fokus utanför ungdomstematiken, och då ungdomar studeras ligger fokus utanför glesbygdsperspektivet. Det är illa bevandrat med kopplingar mellan de två områdena, vilket inte minst märks på att korsreferenser i stort sett saknas. (Helve 2003, s 67)

Det är enklast att enbart jämföra förhållanden i storstad och glesbygd därför att skillnaderna är tydliga (se t ex Dahlgren & Lindgren 1987; Waara 1996), men det går till viss del att se gemensamma drag mellan mindre städer och glesbygd, framför allt i relationen till storstaden. Men att studera en mindre stad som Söderhamn kan också ge ett bidrag av annat slag. Söderhamn är ingen glesbygd, och det finns inte *en* sanning om vad som är ”naturligt” att göra för alla ungdomar i Söderhamn. Olika ”sanningar” konkurrerar när tradition och modernitet möts (Svensson 2003; Hammar & Svensson 2003). Min forskning kan förhoppningsvis ge ett bidrag till att fördjupa kunskapen om ungdomars vardagsliv och val utanför storstadsregionerna.

En regionalt medveten ungdomsforskning kan t ex handla om att se ungdomars identitetsarbete utifrån periferins erfarenheter av

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

moderniseringen, satt i relation till en storstadscentrerad nationell och internationell diskurs. (Löfgren 1991, s 210)

I moderniseringen finns spänningar och friktioner mellan det globala och homogeniserande samt det regionaliserande och fragmenterande. Det är i dessa processer som *samtidigt* ryms i moderniseringen som ungdom, ungdomstid och ungdomskultur måste ses. Dessa frågor måste förstås, inte enbart ur ett allmänt klass- och könsperspektiv, utan också ur ett lokalt och regionalt klass- och könsperspektiv. Skillnaderna är stora i förutsättningarna för ungdomskultur mellan storstädernas centrala delar, deras förorter, övriga landets glesbygder och småstäder. Därtill kommer de stora skillnader som finns mellan unga människors allmänna livsvillkor.

Eftersom vi saknar ungdomsforskning som på allvar försökt integrera det lokala och regionala perspektivet i sina analyser kan vi t ex ännu mest spekulera om hur de kulturella kraftfälten som styr t ex strategierna för flytten hemifrån spinnas runt spänningarna mellan ökad görbarhet och faktiska handlingsmöjligheter. (...) En lokalt och regionalt medveten ungdomsforskning får dock inte stanna vid att konstatera att ungdomar i Tomelilla, Tyresö och Tärendö är olika. När det gäller den ungdomsforskning som sysslar med centrala frågor som könssozialisation, ungdomskultur, kulturell friställning och identitetsarbete etcetera glöms å andra sidan de lokala och regionala frågorna helt (Löfgren 1991, s 209).

Många studier undviker den polariserade debatten om individualisering eller reproduktion genom att betona den komplicerade blandningen av tradition och modernitet som finns i de flesta livssituationer och den ambivalens som finns i individualiseringen. Min förhoppning är att kunna studera *hur* samspelet – mellan tradition och modernitet och mellan individ och struktur – faktiskt ser ut, och tar sig uttryck hos individen, i ett lokalt sammanhang. Det sammanhanget innefattar både de objektiva villkoren och ungdomarnas subjektiva upplevelser.

Viktiga begrepp och analysverktyg

Med utgångspunkt i den forskning jag refererat till i detta kapitel framstår flera begrepp som väsentliga att förhålla sig till i försöken att förstå och förklara ungdomars flyttande och stannande. Jag presenterar här begreppen utan att närmare relatera dem till varandra. I analyskapitlet kommer jag att diskutera relationerna mellan begreppen inom ramen för en teoretisk modell.

Min utgångspunkt är en kritisk realistisk ansats där jag uppfattar de faktiska livsvillkoren som centrala – i form av arbetstillfällen, boendevillkor, fritidssysselsättningar, tillgång till utbildning m m. Jag vänder mig därmed mot en ensidig och alltför förenklad förklaring till ungdomars ställningstaganden som utgår ifrån att de bottnar i postmoderna värderingar eller i trender förmedlade av massmedia och populärkultur.

Då jag använder begreppet ”faktiska förhållanden” är det främst i meningen av ekonomiska och sociala villkor för det dagliga livet. Eftersom dessa villkor i min studie främst beskrivs av ungdomarna själva är de i hög grad subjektivt uppfattade, och därmed beskrivna på olika sätt. I denna studie är de objektiva villkoren – både på hemorten och i den tänkta storstaden – av betydelse. De faktiska villkoren i hemkommunen finns beskrivna i inledningskapitlet, och det som kommer att stå i fokus i fortsättningen är ungdomarnas egna beskrivningar av sina livsvillkor.

Jag har valt att undvika diskussionen om vilket av begreppen ”kön” och ”genus” som är mest relevant. Då jag själv formulerar mig kommer jag att använda begreppet ”kön” för att skilja pojkar och flickor åt, i den meningen att jag ser ”kön” som kroppsligt, kulturellt och socialt konstruerat. När jag hänvisar till andra forskare refererar jag till deras användning av respektive begrepp.

I en tidsanda präglad av retorik om ”individualisering” och ”identitetskonstruktion” är det problematiskt att hitta begrepp som gör det möjligt att tala om den genomslagskraft som de materiella och sociala villkoren har för människors valmöjligheter. Ännu mer problematiskt är det att hävda att det går att tala om grupper av människor som *delar* eller *inte delar* likartade villkor. Eftersom mitt material i hög grad visar en åtskillnad mellan olika grupper av ungdomar – en åtskillnad som till stor del går mellan ungdomar med föräldrar med olika utbildnings- och yrkesstatus – är jag i fortsättningen i behov av ett begrepp för att kunna diskutera detta. I empiriavsnittet har jag klassificerat ungdomarna i olika *samhällsgrupper* utifrån uppgifter om föräldrarnas situation. Genom att i analysen använda samhällsklassbegreppet vill jag fästa uppmärksamhet vid att skillnader mellan samhällsgrupperna inte bara handlar om att organisera vardagen på olika sätt utan att det också handlar om ojämnt fördelade resurser, och

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

därmed om makt och konflikt. I min analys kommer jag att använda klassbegreppet – arbetarklass och medelklass – på det sätt som används av Trondman & Bunar (2001):

Klass är för oss inget annat än vetenskapen om att specifika grupper av människor, hur olika de än är eller synes vara, delar likartade grundläggande materiella, sociala och existentiella villkor, vilka på en nivå får mycket likartade följder för de liv de lever men som på en annan nivå kan ta sig uttryck i olika ”levda” kulturella former. (Trondman & Bunar 2001, s 36)

Klassrelationerna är sammanvävda med andra strukturerande principer i samhället, och i min forskning är det lokala utfallet av både klass och kön/genus av stor vikt. Begreppet ”köns-” eller ”genuskontrakt” definieras som den sociala norm som vid olika tidpunkter existerar gällande kön med avseende på t ex plats, sysslor och egenskaper. Kommunernas sociala, ekonomiska och geografiska strukturer samspelar så att de i vardagslivet bygger upp och förstärker genusstrukturerande relationer. Olika strukturer skapar skilda genusediteter på olika platser. I denna studie använder jag begreppet ”regionala könskontrakt” i den mening som Åström & Hirdman (1992) definierat begreppet, men med beredskap för att se skillnader i det regionala könskontraktet i relation till olika sociala bakgrund.

Begreppet ”regional förankring” har en flytande betydelse och får i detta sammanhang täcka ett flertal andra forskares olika begrepp för individens bindning till platsen. Närbesläktade begrepp är t ex lokal identitet, hemmastaddhet, lokal anknytning och rotfasthet. I denna studie kommer jag att låta begreppet regional förankring beskriva individens upplevelse av kulturell och social bindning till platsen.

Då jag använder begreppen ”centrum” och ”periferi” är det främst i meningen att beskriva den skillnad i makt och inflytande över normer och tolkningsföreträde som finns mellan ett samhälles centrum och dess periferi; i detta fall betraktar jag regionen Söderhamn som periferi och ”storstaden” som centrum. Maktrelationen mellan centrum och periferi är viktig att beakta då modernitet och tradition ställs upp som varandras kontraster (jfr Paulgaard 2001). Relationen mellan centrum och periferi är i hög grad en maktrelation; vad som uppfattas som ”naturligt”, ” normalt” eller ”modernt” blir en gestaltning av maktförhållanden. I en tid då individens frihet att välja själv är ledstjärna är det i denna fråga genom föreställningar om normalitet och avvikelse, utveckling och utvecklingsfientlighet som uttryck för förtryck måste sökas. Förtryck är inbyggt i relationer och uttrycks i vardagliga möten och interaktioner (Young 2000; Ambjörnsson 2003).

3. Att flytta eller stanna – en forskningsöversikt och teoretiska utgångspunkter

I begreppet ”möjlighetshorison” inrymmer jag även begreppen ”utvecklingsmöjligheter” och ”värderingar”. Begreppen samspelar med varandra: där värderingarna avgör för individen vad som är önskvärt att uppnå och där den enskilde individens möjlighetshorison avgör vad han/hon bedömer som möjligt/tänkvärt för sig själv. Dessa begrepp använder jag för att beskriva ungdomarnas individuella tolkningar av situationen. Utvecklingsmöjligheterna kan vara både objektiva och subjektiva, men individens värderingar och möjlighetshorison avgör vilka utvecklingsmöjligheter han/hon bedömer vara väsentliga.

De begrepp jag kommer att använda i min analys är relaterade till varandra på samhällsnivå, regional nivå och individuell nivå. Individen påverkas i sitt förhållningssätt till att flytta eller stanna av de människor som finns i hans/hennes omgivning och av de förhållanden som råder i regionen och i samhället i stort. De faktiska förhållandena i hemkommunen respektive storstaden förmedlas till individen utifrån särskiljande mekanismer¹³ på olika nivåer. Viktiga storheter på samhällsnivån är kön och klass, liksom spänningsfältet mellan centrum och periferi. På den regionala nivån är det regionala könskontraktet och förhandlingar om normalitet av stor vikt. På den individuella nivån kan begreppen möjlighetshorison och regional förankring beskriva individens upplevelse av sina valmöjligheter. I analyskapitlet kommer jag att relatera dem till varandra.

¹³ Med mekanismer menar jag att det finns styrande krafter i samhället som inte alltid är synliga, men som producerar händelser i världen (Danermark m fl 1997).

- Hallå, sa Nasse, vad har du för dig?
- Jag jagar, sa Puh
- Jagar vad?
- Har fått upp ett spår, sa Nalle Puh hemlighetsfullt
- Vad för slags spår? Sa Nasse och kom närmare.
- Det är just det jag går och funderar på. Jag frågar mig själv: ”Vad kan det vara?”
- Vad tror du att du kommer att svara?
- Jag måste vänta tills jag hinner upp det, sa Nalle Puh. Titta där. Han pekade på marken framför sig. Vad ser du där?
- Spår, sa Nasse. Märken efter tassar. Han pep till av förtjusning. O, Puh. Tror du, att det är en – en Tesla?
- Kanske det, sa Puh. Ibland ser det så ut och ibland inte. Man kan inte så noga veta med spår.

A.A Milne. *Nalle Puh*.(1979, s 34)

4. Att söka frågor och att söka svar – en metodansats

”Forskningens övergripande mål är att vinna kunskap för att vi bättre ska förstå den värld vi lever i och för att om möjligt förändra den till det bättre.” (SOU 1999:4, s 5)

Hur ska man åstadkomma det som åsyftas i citatet ovan? Ja, när vision ska bli praktik är det många vägval som ska göras och de inrymmer i sig ställningstaganden där forskarens uppfattning om verkligheten och syn på kunskap kommer till uttryck, d v s det är både ontologiska och epistemologiska ställningstaganden. Mina egna ståndpunkter präglas självklart av min bakgrund som kvinna, uppvuxen i arbetarklass, tidigare socialarbetare och boende på ett tämligen långt avstånd från den ekonomiska, sociala och kulturella eliten.

I syfte att åstadkomma så god teori som möjligt menar jag att det är viktigt med en öppenhet för en mängd olika perspektiv. Jag förnekar inte att det finns motsättningar mellan olika sätt att se på och undersöka verkligheten, men många av de konflikter som framhålls, menar jag, är till stor del konstlade – till exempel den mellan teoretisk och praktisk kunskap, liksom den mellan kvantitativ och kvalitativ metod. Det handlar, enligt min mening, om ett aspektseende där samma helhet kan ses ur olika perspektiv, och där skilda metoder kan komplettera varandra.

Jag har försökt att belysa problematiken kring ungdomars flyttande från mindre orter ur olika perspektiv och därför har jag sett det nödvändigt att använda flera olika metoder. Svaren på frågan om vilka mekanismer som påverkar de beslut som ungdomar fattar om att flytta från eller stanna på hemorten kan förväntas finnas på både individ-, grupp- och samhällsnivå och i samspelet nivåerna emellan. För att belysa en så pass komplex frågeställning krävs en stor närhet till de berörda och undersökningsmetoder som gör det möjligt att *förstå* enskilda individer, att se hur individer och grupper samspekar och att *förklara* hur de bakomliggande mekanismerna ser ut. Jag har valt att arbeta utifrån en *interaktiv* forskningsansats och att kombinera ett flertal datainsamlingsmetoder.

Av beskrivningen ovan framgår att min målsättning både är att *förstå* och att *förklara*. Det betyder att mitt kunskapsfokus dels handlar om ungdomarnas egna tankar om vägvalet och om vad och vilka de själva uppfattar påverkar dem i vägvalet, dels om vad som går att förstå bortom deras egen självförståelse – något som sker med hjälp av teoretiska referensramar på olika analysnivåer. Jag menar att de forskningsmetoder jag använt har hjälpt mig att förena dessa båda, ofta svårförenade, perspektiv vilket jag återkommer till senare i detta kapitel.

Min målsättning är alltså dels att se de mönster/ytstrukturer som syns i det empiriska materialet, dels att finna mekanismer som begripliggör empirin¹⁴. Detta har jag försökt åstadkomma genom en upprepad process av pendling mellan teoriladdad empiri och empiriladdad teori. Jag prövar att sätta in olika fenomen i skilda teoretiska sammanhang, vilket kan ge nya perspektiv som går utöver vardagsförståelsen.

Jag har utgått från en *öppen* forskningsansats. I mitt forskningsarbete är det i hög grad dialogen och samhandlandet med ungdomarna och de vuxna i deras närhet som bestämt både vad som blivit teoretiskt intressant och vad som blivit nästa praktiska steg i processen.

En stor del av den tidigare flytta/stanna-forskningen har genomförts med hjälp av endera bearbetningen av statistik, enkäter eller intervjuer. I min studie har det interaktiva förhållningssättet varit grundläggande, och det har gjort det möjligt att komma nära både ungdomar och vuxna, och därigenom kunna studera samspeletsprocesser på flera nivåer. Genom att kombinera ett flertal datainsamlingsmetoder – både kvalitativa och kvantitativa – inom ramen för ett interaktivt förhållningssätt hoppas jag att min studie kan bidra till att fördjupa förståelsen av ungdomarnas ställningstaganden i flytta/stanna-frågan men också till att, med hjälp av teorier, förklara bakomliggande mekanismer på samhällsnivån.

En interaktiv ansats

FoU-Centrum Söderhamn, som varit min arbetsplats under doktorandtiden, grundades år 2000 med förhoppning att forskning på orten skulle kunna bidra

¹⁴ Detta kan kallas en abduktiv ansats (se Alvesson och Sköldberg 1994). Abduktion betyder ”en slutledning eller tankeoperation som innebär att en enskild företeelse eller händelse tolkas utifrån en uppsättning av generella idéer, ett tänkt sammanhang eller mönster.” (Danemark et al 1997)

till regional utveckling.¹⁵ Kommunledningen i Söderhamn hoppades att en lokalt förankrad forskarstation skulle bidra till att överbrygga den distans till akademisk utbildning som upplevts på orten. En bärande idé var att FoU-Centrum skulle fungera som en länk mellan forskarvärlden och det lokala och regionala arbetslivet. Forskningen skulle arbeta med frågor som var typiska för regionen och som kunde bidra till utveckling och tillväxt (www.niwl.se).

Den sortens forskning som har som ambition att finnas nära praktiken och värderar praktisk kunskap och erfarenhet högt har en lång tradition och förknippas internationellt med namn som t ex John Dewey, Kurt Lewin och Paulo Freire. Den typen av forskning presenteras under olika namn, t ex aktionsforskning, praxisforskning, deltagarorienterad forskning och under senare tid också som interaktiv forskning. Sverige och övriga nordiska länder har utmärkt sig internationellt genom aktionsforskning i arbetslivet (genom t ex forskare som Åke Sandberg, Bjørn Gustavsen, Lennart Svensson, Kurt Aagard Nielsen; se vidare Mattsson 2004). Min ambition att försöka finna, tillvarata och samspela med deltagarnas erfarenhetsbaserade kunskaper kommer jag fortsättningsvis att relatera till som en variant av en interaktiv ansats.

Vad innebär en interaktiv ansats?

Det som skiljer ut den interaktiva forskningen från annan forskning är inte vilka datainsamlingsmetoder som används utan istället möjligheten till en gemensam kunskapsbildning i jämlik dialog mellan forskaren och deltagarna. Huruvida en jämlik relation är möjlig kan ifrågasättas, särskilt i de fall då ekonomisk och social status är mycket olika, men jag menar att jämlikheten i mötet bygger på en ömsesidig respekt för varandras kunskaper och erfarenheter. Deltagarnas aktiva medverkan i analysarbetet skiljer ut den interaktiva forskningen – från den traditionella forskningen, från aktionsforskningen och från uppdragsforskningen (Svensson, Brulin, Ellström & Widegren 2002).

I den interaktiva forskningen är utgångspunkten att skapa subjektsrelationer, dvs jämlika och ömsesidiga relationer mellan forskare och deltagare, där båda parter kunskaper är nödvändiga för att den gemensamma analysen ska kunna ske. Den interaktiva ansatsen skiljer sig här

¹⁵ Den som vill ta del av forskning från FoU-Centrum Söderhamn kan läsa t ex **Baumgarten 2006**; Hammar & Svensson 2002, 2003, 2004; Hård 2005; Nuur 2005; Svensson 2003, 2005; Westring-Nordh 2004.

från den traditionella som gör forskaren till ”expert” och deltagarna till ”objekt”, något som förstärker avståndet mellan praktik och teori.¹⁶

I en interaktiv forskning delas kontrollen av deltagare och forskare och samarbetet bygger på att de har *olika* roller, metoder och förmågor. Avsikten är att skapa en ”reflekterande gemenskap” (Schön 1983), där forskaren arbetar probleminriktat, situationsanpassat och dialogbaserat. Här skiljer sig den interaktiva forskningen från den aktionsforskning som ofta präglats av en vilja att stödja ”svaga grupper” och där forskaren ibland även tagit ett aktivt ansvar för den praktiska utvecklingsprocessen.

I en gemensam kunskapsbildning är forskarna intresserade av att ta del av deltagarnas kunskaper och erfarenheter, och målsättningen för forskningen är ny och fördjupad teori. Forskarens och deltagarnas olika roller och deras olika intressen i kunskapsproduktionen erkänns och framhålls i den interaktiva forskningen. På så sätt söker man undgå de risker som kan finnas med en uppdragsstyrd forskning, som lätt kan bli kortsiktig och okritisk.

Den interaktiva forskningen vill kombinera kraven på relevans och vetenskaplighet, bl a genom att skapa en närhet till praktiken där nya grupper inkluderas i kunskapsbildningen. Målsättningen med att som forskare arbeta interaktivt är att ny kunskap ska skapas i mötet med deltagarna, kunskap som är både teoretiskt utvecklande *och* praktiskt användbar (Svensson m fl 2002).

Kunskapssyn

Mitt intresse för att arbeta med interaktiv forskning bygger i hög grad på min syn på reflekterad erfarenhet som en rik källa till vetenskaplig kunskap, något som är grundläggande även i min strävan efter det jämlika och ömsesidiga mötet.

Mitt forskningsprojekt, som ju handlar om att förstå och förklara ungdomars inställning till att flytta eller stanna, kommer i hög grad att handla om att söka svar i samspelet mellan individen, gruppen och samhället. En utgångspunkt i att försöka förstå ungdomarnas inställning i flytta/stannafrågan är att se deras tänkande som en handling som i sig rymmer erfarenhet, förståelse och reflektion. I individers tolkningar, preferenser, önskningar, drömmar och uppfattningar går det att få syn på strukturer, och strukturernas effekter blir synliga och begripliga. Handlandet sker alltid i en social kontext. Genom att analysera ungdomars inställning som en del av och en förutsättning för deras handlande blir kunskapsteorin mer sociologisk.

¹⁶ För en översikt över olika forskarroller i varianter av aktionsforskning/interaktiv forskning, se Westlander (1999).

En kunskapsteori som tar sin utgångspunkt i handlandet är pragmatismen, som kan vara en tolkningsram för en erfarenhetsbaserad forskning. Där görs ingen tydlig uppdelning mellan förståelse och handling, mellan det subjektiva och objektiva eller mellan individ och samhälle. Pragmatismen kan inkludera förståelse och förklaring genom att hjälpa till att se hur individuella preferenser kan hänga ihop med en större struktur i samhället (jfr James 1981; Peirce 1990; Dewey 1999). Effekterna av strukturer och system blir i det perspektivet mindre deterministiska, vilket gör det möjligt att utveckla en handlingsteori både på individuell och kollektiv grund.

Pragmatismen lyfter fram handlingen som ett uttryck för kunskap och erfarenhet, men för att få redskap att överskrida vardagsförståelsen och kunna förklara grundläggande mekanismer i samhället krävs en kompletterande kunskapsteori. Den kritiska realismen erbjuder ett alternativ. Den kritiska realismen menar att verkligheten inte är direkt avläsbar men att man ändå kan besvara frågan om vad det är som får något att hända i samhället (Danemark, Ekström, Jakobsen & Karlsson 1997).

Den kritiska realismen syftar till att förklara olika förhållanden (mekanismer, mönster, strukturer, regelsystem) i samhället. Den vill gå från en ”ytlig” till en ”djupare” förståelse – från konkreta händelser till underliggande mekanismer. Den kritiska realismen menar att det finns starka mekanismer i samhället som påverkar aktörerna, oavsett om de uppfattar dem eller inte, och den menar att det är viktigt att överskrida vardagsförståelsen och söka förklaringar i dessa underliggande mekanismer. Mekanismerna framträder inte direkt utan de måste förstås med hjälp av begrepp och teorier som visar på samband och ger sammanhang. Den kritiska realismen menar att det är forskningens uppgift att blottlägga dessa mekanismer. Teorier är konstruktioner som skapar tänkta sammanhang (antaganden om samband, mekanismer, förklaringar m m) och kan därför bli hjälpmedel för reflektion, tolkning och analys (Bahskar 1978; Danemark m fl 1997).

I problemställningen som gäller ungdomars flyttande och stannande går det att se tydliga mönster – t ex utifrån social bakgrund och kön – men dessa mönster räcker inte till för att helt förklara hur individer tänker och handlar i denna fråga. Klass och kön t ex leder inte med automatik till ett visst handlande. Det finns individer och grupper som bryter grundläggande mönster, och dessutom tycks likartade mönster kunna skapas utifrån skilda drivkrafter.

Den sociala påverkan är komplicerad och ofta indirekt. Vi vet inte hur ”objektiva” villkor (som tillgång till arbete, bostäder, utbildning, karriärmöjligheter o s v) samverkar med mer ”subjektiva” förhållanden (som

kamrattryck, postmoderna värderingar, nyfikenhet på storstaden o s v) när individen formar en inställning till, eller fattar ett beslut om, att flytta.

Avhandlingen syftar till att komma åt samspelet mellan materiella och subjektiva villkor, liksom relationen mellan individ och samhälle. För mig innebär förenandet av den pragmatiska kunskapssynen och den kritiska realismen att ungdomarnas erfarenheter och deras analyser betraktas som en viktig kunskapskälla, att åtskillnaden mellan teori och praktik kan överbryggas och verkligheten ses som en helhet, att samhandlandet går att förstå som ett både teoretiskt och praktiskt kunskapsutbyte och ett gemensamt kunskapsbildande samt att det går att se hur djupare mekanismer framträder i vardagens till synes slumpmässiga mönster. För att få tillgång till vidden och djupet i ungdomarnas erfarenhetsspektra krävs en närhet till dem och till deras erfarenheter. För att förstå underliggande mekanismer till deras val och handlingar krävs en teoretisk analys.

Den interaktiva forskningsprocessen

För att åstadkomma så god kunskap som möjligt ville jag få till stånd en närhet och en tillit mellan mig och deltagarna. Min långvariga närvaro i Söderhamn var en av förutsättningarna för detta. I den ideala interaktiva forskningen utbyts och skapas kunskaper mellan deltagare och forskare under hela forskningsprocessen. Detta kräver ett nära samspel över en längre tid och en förutsättning för att ett kunskapsutbyte ska ske är att ett förtroendefullt samarbete utvecklas. Eftersom mina datainsamlingsmetoder har varierat så har också metoderna för att skapa tillit varit olika. Min vana och erfarenhet av att samtala med ungdomar, enskilt och i grupp, har inneburit ett gott utgångsläge i försöken att skapa tillit.

I min forskning är det den lokala situationen som varit utgångspunkten i det teoretiska arbetet. I mötet med ungdomarna och de vuxna har kopplingen till teorin skett via handlingen, dialogen och reflektionen. En av de frågor som oroade kommunens ledning i Söderhamn var ungdomarnas utflyttning och låga återflyttning. Detta uppfattades vara ett lokalt/regionalt problem, och oro fanns för hur regionen skulle komma att utvecklas. De vuxna var bekymrade över den svaga återflyttningen och procentsiffror fanns om in- och utflyttning, men man visste inte hur ungdomarna själva tänkte kring att stanna, flytta och återvända.

Vid kontakter med ungdomar framgick att detta var frågor som de i hög grad upplevde som intressanta och aktuella och som de hade många tankar och åsikter om. Ungdomarna uppskattade mitt intresse och menade att de inte

hade uppfattat att dessa frågor intresserade de vuxna. Kommunledningens önskan om att bättre förstå hur ungdomarna i kommunen tänkte kring flytta/stanna-frågan, liksom ungdomarnas eget intresse för frågan, gav en god grogrund för den interaktiva forskning som jag eftersträvade att genomföra, med syftet att ge ett bidrag till teoriutvecklingen på området.

Utifrån min kunskapssyn och bakgrund var det självklart för mig att många viktiga kunskaper kring drivkrafterna i flytta/stanna-fenomenet fanns hos dem som var mest direkt berörda – framför allt hos ungdomarna, men också hos vuxna i de ungas närhet. Jag var dessutom övertygad om att både deras och mina kunskaper skulle kunna berikas av gemensamma reflektioner – dels i dialoger och diskussioner kring frågeställningarna, dels fördjupas av att vi tillsammans agerade med frågeställningen i fokus.

I den ideala interaktiva forskningsprocessen framskrider forskningen och utvecklingsarbetet genom att de erfarenheter som upparbetas tillsammans också analyseras gemensamt. Samspelet med olika aktörer innebär att ny förståelse utvecklas utifrån de reflekterade erfarenheter som genereras i samhandlingen och dialogen mellan de olika aktörerna som ingår i forsknings- och utvecklingsprocessen (Svensson m fl 2002). *Samhandlandet* kan ge forskaren en vidgad förståelse av deltagarnas verklighet som inte enbart bygger på den egna observationen och tolkningen. Deltagarna får även en större möjlighet att senare känna igen sig i forskarens beskrivningar och tolkningar av deras verklighet (Hammar & Svensson 2002).

I mitt forskningsprojekt är det i hög grad dialogen och samhandlandet med de berörda som bestämt både vad som blivit teoretiskt intressant och vad som blivit nästa praktiska steg i forskningsprocessen. Detta har inneburit att samspelet med olika deltagare för min egen del varierat i innehåll över tid. Jag har inte följt en särskild grupp eller en fokuserad utvecklingsprocess utan olika individer, grupper och aktiviteter har varit i fokus vid olika tidpunkter.

Till en början bestod dialogen med ungdomarna och de vuxna mest av ett sökande efter intressanta infallsvinklar och idéer. Därefter följde en period, då olika ungdomsgrupper funderade kring vad de själva och andra tänkte om att flytta eller stanna och hur de trodde sig komma att agera i framtiden. Perioden därefter funderade grupper av både ungdomar och vuxna kring vad som egentligen styrde ställningstaganden i flytta/stanna-frågan. I ett senare skede handlade diskussionerna i högre grad om reflektioner och analys av underliggande mekanismer och strukturer när det gäller orsakerna till valet att stanna eller flytta.

Samtidigt har jag lite på avstånd följt ungdomarnas och ”kommunens” samspel under en femårsperiod vilket i sig har varit en intressant process, där både positivt och negativt har samsats. Under samma tidsperiod har jag också följt och deltagit det samhälleliga samtalet om vad som är självklara

sanningar eller inte i flytta/stanna-frågan och vad som ska anses intressant och värt att lyfta fram. Är det bara utflyttarna och återvändarna som är intressanta, eller kan det vara ett medvetet och intressant val att vilja stanna?¹⁷

De resultat som handlingsorienterade forskare bidrar med legitimeras inte enbart av redan existerande teorier utan av att resultaten bygger på frågor och infallsvinklar hämtade ur praktiken i samverkan med deltagarna (Svensson m fl 2002). Teoriutvecklingen stimuleras av möten, utvecklingsprocesser, nätverk, samverkan och debatt – inte av avskildhet, distansering och isolering (Svensson & von Otter, 2000). Det bästa sättet att förstå ett fenomen är att försöka förändra det, hävdade både Dewey (1999) och Lewin (1948).

I den ideala interaktiva forskningen kan forskaren som kritisk reflektör fungera utvecklingsstödande och erbjuda deltagarna tillgång till teorier som möjliggör kritisk distans, vägledning och reflektion. Det är viktigt att utgå från de berördas problemformulering, men denna bör ifrågasättas, prövas, diskuteras, fördjupas och ”överskridas” genom gemensamt analysarbete (Svensson m fl 2002). Den distans, och i viss mån status, som forskarrollen ger har givit mig möjlighet att ”bolla in” analyser och reflektioner i det lokala offentliga samtalet som ibland har provocerat och ibland har vidgat diskussionen bortom vardagsförståelsen. Det motstånd som ibland har uppstått inför mina analyser har givit information om vilka tolkningsramar som ligger inom det allmänt accepterade och vad som befinner sig utanför.

Jag har använt mig av både kvalitativa och kvantitativa datainsamlingsmetoder. Syftet var att skapa så god och mångfasetterad kunskap som möjligt. Mitt förhållningssätt till materialet är i analysdelen dock företrädesvis kvalitativt.¹⁸

I följande avsnitt kommer jag att, i ungefärlig kronologisk tidsföljd, beskriva de olika datainsamlingsmetoderna och i vilka sammanhang de använts. Forskningsprocessen har dock varit långt ifrån rätlinjig. Det interaktiva förhållningssättet kräver en förmåga att improvisera och kompromissa när det gäller formerna och tidpunkterna för samhandlandet med deltagarna.

En kombination av datainsamlingsmetoder

I valet av metoder är sökandet efter kunskap om ungdomars erfarenheter och reflektioner vägledande. För att få möjlighet att få mina frågeställningar så

¹⁷Se bilaga 5.

¹⁸ För ytterligare information om insamlandet av data, se bilagor 1,2 ooch 4

väl utvecklade och belysta som möjligt har min ambition varit att på olika sätt kommunicera med ungdomar, både enskilt och i grupp. Jag har på olika sätt försökt göra mig delaktig i ungdomars och vuxnas vardagliga tänkande och handlande, och i deras reflektioner kring både sitt eget och andras tänkande och handlande.

Jag har även deltagit i olika sammanhang där ungdomars flyttande/stannande behandlats på ett eller annat sätt, av ungdomarna själva och/eller av vuxna¹⁹. Att tillsammans med ungdomar och vuxna reflektera kring och analysera frågor som rör ungdomars flyttande och stannande har vidgat min förståelse för frågeställningen. Det har lett mig vidare till att undersöka nya aspekter för att få en fördjupad förståelse. Det har dessutom gett mig ledtrådar till var förklaringar som visar hur underliggande mekanismer påverkar ungdomarnas val finns att söka.

Under mitt avhandlingsarbete har jag både kunnat följa och delta i den offentliga diskussionen kring ungdomarna i regionen, och jag har dessutom kunnat följa hur man arbetat kring barns och ungdomars deltagande och inflytande i kommunen. Jag presenterar de olika metoderna, i ungefärlig kronologisk tidsföljd, för att visa hur de olika metoderna i sin tur har lett till nya forskningsfrågor som jag har följt upp med andra metoder

Intervjuer

För att ringa in vilka frågeställningar som var aktuella för ungdomar började jag med att göra åtta intervjuer, med fyra pojkar och fyra flickor. Med hjälp av tidigare kontakter valde jag ungdomar med olika bakgrund och intresseinriktningar i åldrarna 15–20 år. Ungdomarna kontaktades genom sina föräldrar. Intervjuerna kan beskrivas som halvstrukturerade. Jag såg till att vissa frågeställningar blev belysta, men jag hoppades också att intervjuerna skulle vidga mitt perspektiv på vilka frågor som var relevanta. Min förhoppning var att intervjun och den personliga kontakten skulle ge mer personligt färgade och reflekterade synpunkter som kunde fördjupa forskningsfrågan.

Jag började intervjuerna med att berätta om mig själv och om min forskning. Den första frågan som löd ”Är man en ‘loser’ om man stannar i Söderhamn?” var tänkt att vara lite provokativ, samtidigt som den hänvisade till ett sätt att tala om flytta/stanna-frågan som jag hade uppfattat som rätt vanligt både bland ungdomar och i media. Jag menar att den frågan

¹⁹ För en beskrivning av vilka dessa sammanhang varit, se bilaga 1

fungerade både som ”braständare” och som gränsöverskridare, och förmedlade att man i detta samtal inte behövde söka efter de mest väluppfosttrade svaren. Frågan visade sig vara en god utgångspunkt för en dialog. Ungdomarna hade många tankar och åsikter om den frågan, och oftast fortsatte dialogen av sig själv efter det och tackte mina uppföljningsfrågor som var följande:

- Vad tror du får ungdomar att flytta från Söderhamn?
- Vad tror du får ungdomar att stanna i Söderhamn?
- Gäller samma anledningar för alla ungdomar?
- Hur tänker du på ditt liv framöver?
- Hur skulle ditt idealliv se ut? (Flytta eller stanna t ex)
- Vad är viktigt för dig/andra ungdomar för var man vill bo i framtiden?
- Vad eller vilka tror du påverkar dig mest i hur du tänker när det gäller att flytta eller stanna?

Intervjuerna varade mellan 1–2 timmar. Olikheter berodde främst på i vilken grad deltagaren använde tillfället till att reflektera över frågorna. Samliga intervjuer genomfördes i ett avskilt rum på FoU-Centrum Söderhamn. Några av de intervjuade återkom efter intervjutillfället, både i direktkontakt och via e-post, med ytterligare kommentarer kring samtalet.

Intervjuerna analyserades dels utifrån hur de olika ungdomarna reflekterade kring frågeställningarna, dels vilka synpunkter och reflektioner som ungdomarna bidrog med och som jag inte förutsett. Intervjuerna ledde mig vidare mot frågeställningar om skillnader mellan *olika* ungdomar/grupper. Jag uppfattade att de intervjuade ungdomarnas tankar och funderingar bara i liten grad motsvarade den bild massmedia ger av ungdomar. Även min egen uppfattning om att de flesta ville ge sig iväg så fort som möjligt rubbades. Var det bara den flyttbenägna gruppen som brukade höras?

En något oväntad utveckling av intervjuerna var att frågan om inflytande och delaktighet blev aktuell i så hög grad. Det blev tydligt att de flesta av de intervjuade ungdomar i mycket liten utsträckning upplevde sig ha möjligheter att påverka något utanför skolan och fritidsgården. De upplevde sig inte heller ha några kanaler till beslutsfattare. Detta väckte mitt intresse för vilken roll upplevelsen av att vara delaktig, ha inflytande och att känna sig önskad spelade för hur ungdomarna tänkte kring att stanna eller flytta.

Frågorna ledde i sin tur vidare till att jag ville undersöka hur tankar om att flytta eller stanna diskuterades bland grupper av ungdomar. Jag ville veta vad en större grupp ungdomar tyckte var väsentligt för upplevelsen av att

vara ung i Söderhamns kommun. Dessutom ville jag se om det var möjligt att skapa en dialog kring dessa frågor mellan ungdomarna och politiker och tjänstemän i kommunen, framför allt för att få kunskap om vilka frågor som då skulle tas upp och hur de skulle komma att behandlas.

Projektarbete

I Söderhamns kommun finns *en* gymnasieskola, vilket betyder att nästan alla kommunens ungdomar mellan 16 och 19 år finns där. I två klasser som gick samhällsprogrammet åk 1 på gymnasiet initierades och planerades, utifrån mitt initiativ och i samarbete med två gymnasielärare, ett projektarbete under temat ”Att vara ung i Söderhamn” (vårterminen 2002). Eleverna fick i uppgift att undersöka hur andra ungdomar såg på hur det är att vara ung i Söderhamn. Under handledning av lärarna och utifrån olika elevgruppers intresseområden utformades olika intervju- och enkätfrågor. Totalt kontaktade eleverna ca 700 ungdomar i åldrarna 13–18 år. Detta arbete utmynnade så småningom i en redovisning av resultatet vid en ungdomskonferens som anordnades av Söderhamns kommun, och där samtliga grupparbeten var tryckta och delades ut som konferensmaterial. Jag kom i närmare kontakt med de sex elever som jag stödde under någon månad då de sammanfattade och förberedde presentationen av projektarbetet inför konferensen.

Mitt fokus i detta arbete har främst varit de diskussioner som uppstod bland de ca 50 gymnasieelever som genomförde projektarbetet. Den egna undersökning som de gjorde fungerade som diskussionsunderlag och den gav dem mera kunskap om andra ungdomars inställning till hemorten. Projektarbetet bidrog till att många ungdomar kom att syna och diskutera förhållandena på hemorten.

I diskussionerna i de projektarbetande samhällsklasserna och under förberedelserna inför konferensen stod det klart för mig att skillnaderna var stora mellan hur flytta/stanna-frågan diskuterades i enskilda dialoger med mig och hur den hanterades då grupper av ungdomar diskuterade frågan. Jag började i dessa diskussioner ana att alla ställningstaganden i denna fråga inte hade samma status. Detta ledde mig vidare till en önskan om att få ta del av enskilda ungdomars funderingar och tillsammans med dem själva i grupp fördjupa reflektionerna och analyserna av deras egna och andras inställningar till en eventuell framtid i Söderhamn.

Ungdomskonferens 1

Jag kontaktade kommunfullmäktiges ordförande, för att sondera hur man i kommunen jobbade kring frågor om ungdomars delaktighet. Då framkom att man i kommunfullmäktige diskuterat att ordna en ungdomskonferens. Jag anmodades att kontakta demokratiberedningens ordförande och det ledde till att jag blev inblandad i planeringsarbetet inför konferensen. Det ledde i sin tur till att en del av konferenstiden kom att ägnas åt presentation av gymnasieelevernas projektarbete (se ovan). De båda gymnasieklassernas skriftliga gruppredovisningar delades ut till samliga konferensdeltagare.

Konferensen samlade ca 130 elever (två representanter från varje högstadie- och gymnasieklass var inbjudna) och ca 40 vuxna. I samband med konferensen väcktes hos mig många tankar om hur olika ungdomar och vuxna tycktes se på *vad* som är att betrakta som engagemang, inflytande och deltagande.

Konferensen kan ses som ett uttryck för god vilja, både från arrangerande lokalpolitiker och de representerade ungdomarna – som frimodigt och med eftertryck redogjorde för sina synpunkter och åsikter. Jag hade redan under förberedelserna påpekat att det borde finnas ett ”nästa steg” att presentera som avslutning på konferensen, men det enda som blev sagt var att funderingar fanns om att tillsätta en tjänst som skulle arbeta med demokratifrågor. I lokaltidningarna dagen efter uttryckte några ungdomar belåtenhet med konferensen och en önskan om liknande konferenser minst en gång per år, men de var missnöjda med att de inte såg någon fortsättning på processen. Ett år senare gjorde en lokaltidning en uppföljning av vad som hänt sedan konferensen, och det visade sig att inget hänt och att det bara fanns vaga planer på en eventuell uppföljande konferens.

Uppsatser

I förhoppning om att uppsatser skulle ge ungdomarna möjlighet att själva få presentera en ”hel” historia om hur de tänker kring sin egen framtid, utifrån egna utgångspunkter och prioriteringar, bad jag fyra svensklärare på gymnasiet om att ”få tillgång till” fyra olika grupper i åk 2.

Forskning har visat att valen på gymnasiet är klass- och könsbundna (t ex Erikson & Jonsson 1993; Svensson 2001) och för att åstadkomma en klass- och könsmässig spridning valde jag grupper med förväntat stora olikheter; två grupper med yrkesinriktade elever och två grupper med studieförberedande inriktning.

Under den timme som ägnades åt uppsatsskrivandet fanns jag med i klassrummet. Sammanlagt 60 uppsatser (anonyma, men könsmärkta: 35 pojkar, 25 flickor) lämnades till mig. Uppgiften var att skriva en uppsats under rubriken ”Har jag en framtid i Söderhamn?” För de elever som hade svårt att komma på något att skriva ställde jag följande underfrågor: Vad gör du om fem år? Vad gör du om tio år? Vad gör du om femton år? Spelar det någon roll hur det är i Söderhamn?

Analysen av uppsatserna skedde först översiktligt utifrån skillnader mellan grupperna/klasserna, vad gällde positiv eller negativ inställning till att stanna, och därefter utifrån skillnader mellan könen. Utöver detta analyserades också vilka argument olika individer använde för att underbygga sina tänkta beslut i flytta/stanna-frågan.

Gemensam reflektion med ungdomsgrupper

En sammanställning av uppsatserna visade att det fanns stora skillnader mellan hur olika ungdomar tänkte om sin framtid i Söderhamn, och att skillnaderna var stora mellan de olika grupperna/klasserna samt mellan pojkar och flickor. Jag presenterade dessa resultat för klasserna som skrivit uppsatserna och eleverna diskuterade i smågrupper möjliga förklaringar till mina resultat. Därefter diskuterades deras förklaringar i helklass. Dessa gemensamma analyser genomfördes under 1–2 timmar per klass. Tre av de fyra uppsatssklasserna deltog i dessa diskussioner.²⁰

Jag blev också inbjuden för att presentera och diskutera mina resultat i en gymnasieklass åk 3 och i en orienteringskurs med ungdomar som just avslutat gymnasiet.

Min förhoppning med att på detta sätt be ungdomarna om hjälp i analysarbetet var att de skulle se samband och hitta förklaringar som jag inte såg själv. Det gemensamma analysarbetet gav mig nya infallsvinklar och framför allt fick jag en unik chans att se hur de olika gruppernas analyser i hög grad kom att präglas av gruppsyck och konformitet, något som dock såg olika ut i de olika grupperna. Eleverna från de yrkesförberedande programmen berättade t ex att de inte brukade ta några diskussioner med eleverna från de studieförberedande programmen, eftersom ”de är så snorkiga och alltid tycker att de har rätt”. Elever från de studieförberedande linjerna menade att de verkligen skulle ifrågasätta och ställa någon till svars som

²⁰Eleverna från samhällsprogrammet tyckte inte att de hade tid att träffa mig för en gruppdiskussion, trots upprepade förfrågningar.

gjorde ett val som de uppfattade som ”fel”. Genom de kommentarer som de olika grupperna fällde om varandra gav mig dessa diskussioner t ex insikter i att skilda val har olika status.

En enkät

När jag kommit så här långt i min forskning började min förståelse för flytta/stanna-frågan vara rätt stor. Jag tyckte mig se samband i de bakomliggande strukturerna och jag ville pröva dessa i en kvantitativ undersökning.

Jag utformade en enkät, baserad på mina hittills vunna kunskaper, som jag sedan provade och diskuterade med två gymnasieklasser åk 1 och 2. Efter ytterligare bearbetning genomfördes enkäten bland samtliga elever i åk 3 på gymnasieskolan. Svarsfrekvensen var 86 procent.²¹ Enkäten tog ungefär 25 minuter att besvara.

Enkäten distribuerades i slutet av vårterminen 2003.²² Avsikten var att samla eleverna i aulan under timmar då de annars skulle träffa sina mentorer.²³ Vid dessa tillfällen blev närvaron inte särskilt hög, och den alternativa strategin blev istället att mentorerna genomförde enkäten med eleverna då de ändå var samlade. Det betyder att jag själv inte alltid var närvarande då enkäten genomfördes, och jag har därför inte direktkunskap om hur formerna för besvarandet såg ut. Detta gör att jag t ex inte vet om problem uppstod inför vissa frågeställningar, eller om frågorna diskuterades inom gruppen och om svaren eventuellt påverkades av grupptryck. Vid de tillfällen då jag själv var närvarande tycktes inga särskilda problem finnas med besvarandet av frågorna, och elevernas ambition tycktes vara att självständigt besvara frågorna, ofta så snabbt som möjligt. Jag fick en överraskande stor mängd egenformulerade svar på de öppna frågorna i enkäten, och bara ett mycket litet fåtal av dessa tydde på att man inte tagit enkätbesvarandet på största allvar.

Analysen av enkäten har främst skett utifrån ett intresse för hur svaren relaterat till elevernas sociala bakgrund och kön. Utifrån frågor i enkäten²⁴ har jag för vidare jämförelser grupperat ungdomarna utifrån elevens

²¹ För bortfallsanalys, se bilaga 3

²² Enkätfrågor och svarsfrekvenser, se bilaga 2

²³ Den lärare som har huvudansvaret för en klass kallas mentor, och de träffar klassen vid något/några schemalagda tillfällen varje vecka.

²⁴ Det gäller enkätfrågorna 23, 25, 27, 29, 31, 33

föräldrars samlade utbildningsstatus och yrkesstatus²⁵, där markeringar ges för respektive förälder²⁶ om de har:

- någon form av högskoleutbildning
- yrke som kräver någon form av högskoleutbildning eller motsvarande kunskaper
- yrke som kräver teoretisk specialkompetens
- ledningsarbete
- militärt arbete

Varje ungdom kan som mest få fyra av dessa familjebakgrundsmarkeringar; för varje förälder kan ges en markering för utbildning och en för yrke. För att göra materialet mera överskådligt har bakgrundsmarkeringarna lagts samman och på så sätt har tre grupper skapats, som jag valt att kalla samhällsgrupp 1,2 och 3.

Utifrån enkätfrågorna går det att visa att kön och social bakgrund – och därmed faktiska och upplevda möjligheter – har stor betydelse för ungdomarnas inställningar i flytta/stanna-frågan. Utifrån konststillhörighet och social bakgrund uppfattar dessutom olika grupper sig mer eller mindre önskade på orten och har skilda upplevelser av möjligheten att påverka framtiden, både sin egen och regionens.

Formella möten/gemensamt reflekterande med vuxna

Parallellt med arbetet med ungdomarna har de vuxna omkring dem varit eller gjorts intresserade av mitt arbete. Jag har vid många tillfällen (ca 30-tal) varit

25 Enligt Standard för svensk yrkesklassificering (SSYK) som i första hand är framtagen för att klassificera personer efter det arbete som de utför. SSYK tillämpas i såväl den officiella statistiken, t.ex. i SCB:s löpande arbetskraftsundersökningar och yrkesregistret, som i särskilda mindre undersökningar. SSYK ersätter den tidigare gällande yrkesstandarden Nordisk yrkesklassificering (NYK 83). Målet för denna standard har varit att åstadkomma en yrkesindelning som återspeglar dagens yrkesstruktur och som gör det möjligt att belysa förändringar av arbetsmarknaden. Den skall även uppfylla kraven på internationell rapportering och jämförbarhet länder emellan (http://www.scb.se/templates/Standard___36492.asp)

²⁶ Jag har, till skillnad från många andra undersökningar, använt även moderns utbildning och yrke i den klassificeringen. Flera forskare, t e x Reay (1998) lyfter fram mödrarnas viktiga roll i förmedlandet av klass.

inbjuden till olika möten, både större och mindre, för att presentera min forskning. Jag har träffat många olika grupper av vuxna, bland annat kommunpolitiker, kommunala förvaltningschefer, ungdomsarbetsförmedlare, lärare, skolledare, företrädare för det kommunala bostadsbolaget, landsbygdsutvecklare samt andra grupper/enskilda som varit intresserade av min forskning²⁷. Även i dessa sammanhang har det varit min ambition att genom ett gemensamt reflekterande skapa en plattform för en gemensam diskussion och analys. Dessa möten/samtal har bland annat gett mig möjlighet att få ta del av vuxnas inställning till ungdomars vägval i flytta/stanna-frågan och de har i hög grad har bidragit till min förståelse hur flytta/stanna-frågan relaterar till andra samhällsfenomen som t ex idéer om hur ungdomar ”är” och ”ska vara”, liksom till att belysa frågans betydelse för den regionala utvecklingen (jfr Hammar & Svensson 2004).

Informella samtal med ungdomar och vuxna

Eftersom jag i stort sett hela tiden befunnit mig i den miljö där jag forskat så har jag ofta hamnat i samtal om min forskning och fått många reaktioner på de funderingar jag har. Detta har skett med ungdomar, men kanske i ännu högre grad med de vuxna i ungdomarnas närhet. Bland annat har det skett vid kontakter med skolan, träffar i annat syfte som råkat beröra flytta/stanna-frågor, studiebesök på FoU-Centrum, vid samtal med vuxenelever som finns på min arbetsplats och vid eftersnack vid presentationer i olika grupper. Eftersom barn och ungdomar är ett ämne som engagerar många har jag fått synpunkter och reaktioner på mina forskningsfrågor vid åtskilliga privata/sociala tillställningar där jag deltagit i egenskap av privatperson. Det är i dessa sammanhang som jag har fått de mer direkta – mindre anpassade och inte så ”politiskt korrekta” – kanske mera oreflekterade reaktionerna på mina forskningsfrågor och det har sedan lett mig vidare till att fånga upp den typen av synpunkter även i mer formella sammanhang.

Ungdomskonferens 2

Den första Ungdomskonferensen som hölls 2002 fick inga konkreta resultat. I de kontakter jag senare hade med kommunledningen var detta något jag ofta återkom till. Jag deltog i många diskussioner om hur ungdomars engagemang

²⁷ för en mer detaljerad redovisning se bilaga 4

skulle kunna tas tillvara (se Hammar & Svensson 2003, 2004). I dessa samtal framhöll jag hur viktigt det var att involvera ungdomarna i det förnyade visionsarbete som skulle ske under år 2004.

Under 2004 arrangerade kommunledningen en Ungdomskonferens med syftet ”att låta ungdomarna få inflytande över och delaktighet i Visionsarbetet 2012”. Uppslutningen var ännu större än 2002, både bland vuxna och ungdomar. Ungdomarna var inspirerade och väl förberedda för att ”ställa de vuxna mot väggen”. Kommunledningen hade i förväg delat ut en frågelista/enkät till eleverna och denna diskuterades nu och samlades in, för att ligga till grund för det fortsatta visionsarbetet. Denna konferens avslutades med en överenskommelse att det nu var dags att åtminstone börja en konkret dialog, och att både ungdomar och politiker/tjänstemän skulle se till att skapa forum för detta inom den närmaste framtiden. Efter konferensen har det skapats möjligheter till lokal samverkan mellan ungdomar och politiker/tjänstemän och ett kanske finns ett något förändrat sätt att förhålla sig till ungdomsfrågorna. Hittills har det t ex skapats ett Elevforum för samverkan mellan elevråden och den kommunala förvaltning som handhar barn- och ungdomsfrågor. Några nya grepp i hanteringen av exempelvis aktivitetsbidrag till ungdomar har också märkts, bl a med utökade möjligheter till bidrag till föreningslösa **ungdomar** (se bilaga 5).

Sammanfattning av de olika datainsamlingsmetoderna

Som framgår av ovanstående går de olika metoderna inte helt att särskilja, men för att främja överskådligheten har jag i tabell 1 sammanställt de olika datainsamlingsmetoderna och relaterat dem till antal deltagare, vilket analysfokus metoden haft och vilket metodens främsta bidrag till forskningsresultatet varit.

Kapitel 4. Att söka frågor och att söka svar – en metodansats

Tabell 1. Sammanställning av datainsamlingsmetoder: deltagare, analysfokus, bidrag till forskningen.

Data-insamlings-metod	Deltagare	Analysfokus	Huvudsakligt bidrag till min forskning
Intervjuer	8 ungdomar	Ungas individuella inställning	Vad uppfattar ungdomarna själva som väsentligt i flytta/stanna-frågan? Vilka förklaringar ges? Vilka ges inte?
Projektarbete	Ca 50 gymelever (kontaktar 700 ungd)	Ungas gruppdiskussioner	Hur diskuterar ungdomar i grupp sina egna och andras inställningar till att flytta och stanna? Är något mera ”rätt” att tycka?
Ungdomskonferens 1	Ca 130 ungdomar Ca 40 vux.	Ungdomars och vuxnas möte	Hur möts ungdomars och vuxnas önskemål om ungdomars delaktighet?
Uppsatser	60 gymelever.	Ungas individuella resonerande/prioriterande	Finns det skillnader mellan olika skolklasser, mellan könen inom och mellan grupperna? Hur argumenterar ungdomarna kring sina beslut i flytta/stanna-frågan?
Gemensam analys med ungdomsgrupper	Ca 100 ungd, fördelade på 5 grupper	Ungas gruppdiskussioner	Finns det ett grupptryck i denna fråga? Hur ser det ut? Är det olika i olika grupper? Finns det en hierarki av ”bättre” och ”sämre” ståndpunkter?
Enkät	213 gymelever (av 243 möjliga)	Totalundersökning av en årskurs i gymnasiet.	Systematiserad kunskap om ungdomarnas inställning till hemorten/storstaden och flytta/stanna relateras till faktorer som social bakgrund och kön.
Formaliserade möten med vuxna	30-tal tillfällen	Vuxnas gruppdiskussioner i mer officiella sammanhang.	Vuxnas officiella inställning till ungdomars olika val och deras förklaringar till de olika val som ungdomar gör.
Informella samtal med vuxna (och ungdomar)	Minst 50 tillfällen	Vuxnas synpunkter individuellt och i grupp, i mer informella sammanhang	Spontana, icke genomtänkta, o censurerade reaktioner och åsikter har gett en bredd av infallsvinklar och en kunskap om hur vardagsförståelsen av flytta/stanna-problematiken ser ut.
Ungdomskonferens 2	150 elever 60 vuxna	Ungdomars och vuxnas möte	Diskrepans mellan retorik och handling ger ledtrådar till dilemman och ambivalens. Forskaren kan fylla en uppgift för att tydliggöra detta

Hade det inte räckt med en enkät?

Under arbetets gång har jag många gånger undrat varför jag krånglar till det för mig på det här sättet genom att vilja fortsätta fråga och undersöka på nya sätt. Var alla dessa metoder verkligen nödvändiga?

Kanske kan man påstå att av ovanstående aktiviteter skulle intervjuer, uppsatser och enkäter kunnat genomföras utan någon högre grad av interaktivitet, men det är min övertygelse att de skulle ha gett ett sämre kunskapsutbyte utan den interaktiva ansatsen. Att delta i gemensamma aktiviteter tillsammans med de som är berörda av min forskning har skapat närhet och tillit. Den interaktiva ansatsen har gett stora möjligheter att komma ”bakom kulisserna” (Goffman 1998) och att få se hur människors uppfattningar kommer till uttryck i samspel med andra i naturliga sammanhang.

De gemensamma reflektioner, diskussioner och analyser som förekommit i mitt forskningsarbete har gett upphov till både fördjupade och nya frågeställningar. Att reflektera tillsammans med de berörda har bland annat uppmärksammat mig på att deras syn på flytta/stanna-frågan kan skifta beroende på vilket sammanhang de diskuterar frågan i – alltså beroende på vilken närhet eller distans de själva har till fenomenet just för stunden.

Utän den interaktiva ansatsen hade jag med största sannolikhet haft betydligt svårare att få fatt i diskrepansen mellan de vuxna lokala maktthavernas offentliga retorik och deras mer privata uppfattning. Det är i nyanserna – i skillnaderna mellan vad människor uttrycker enskilt och i grupp och i skillnaderna mellan hur man beskriver sina egna val och andras – som underliggande värderingar kan anas. De mindre politiskt korrekta åsikterna är bara möjliga att få syn på i vardagslivet, då människor inte censurerar sig själva, eller i situationer där det finns ett motsatt gruppträck att leva upp till. Den interaktiva ansatsen har bidragit till att göra mig medveten om den ambivalens som är förknippad med flytta/stanna-frågan och den har hjälpt mig se hur frågan diskuterats på olika sätt vid olika tillfällen.

Att delta då ungdomar och vuxna diskuterar flytta/stanna-frågor med varandra har hjälpt mig förstå att det i flytta/stanna-frågan finns en normativ laddning som tycks leda till att olika åsikter och synpunkter inte kommer till uttryck i offentligare sammanhang. Om jag inte deltagit i interaktiva aktiviteter hade jag kanske missat den betydelse som de vuxnas inställning till flytta/stanna-frågan har för hur de ser på ungdomars deltagande i det lokala utvecklingsarbetet.

Att vara närvarande då ungdomar och vuxna tillsammans diskuterade möjligheterna att ta tillvara ungdomars engagemang gav möjlighet att se hur

traditioner, värderingar och förgivettaganden motverkade den uttalade goda viljan att samverka. Jag kunde därmed medverka till att medvetandegöra och i någon grad hjälpa till att undanröja dessa hinder även om det inte var ett centralt mål med min forskning.

Jag menar att resultaten från de olika datainsamlingsmetoderna kompletterar, förstärker och bekräftar varandra. Intervjuerna hjälpte mig att få syn på vilka aspekter av flytta/stanna-frågorna som var aktuella och intressanta för ungdomarna själva, och de gav mig ledtrådar till hur vardagstolkningen av olika ungdomars skilda handlingssätt såg ut

Uppsatserna gav mig möjlighet att se vad ungdomarna tog upp som väsentligt när de funderade över sin framtid i Söderhamn. I uppsatsskrivandet fick ungdomarna möjlighet att själva bestämma vilken historia som skulle berättas. Eftersom flera olika elevgrupper skrev uppsatser blev det möjligt att jämföra vad olika grupper tog upp som väsentliga aspekter. Intervjuerna och uppsatserna har gett deltagarna tillfälle att själva reflektera och ge en nyanserad bild av hur de har sett på flytta/stanna-valet i sitt eget och andras liv.

Om jag inte hade börjat med de kvalitativa metoderna hade enkätfrågorna blivit betydligt mindre insiktsfulla, men utan den kvantitativa metoden, d v s enkäten, hade det varit betydligt svårare att påvisa orsakssamband. I mina diskussioner med de lokala beslutsfattarna har resultaten från enkäten varit svårare att avfärda, eftersom det varit en totalundersökning av en hel årskull ungdomar.

Mina kunskaper kring flytta/stanna-frågan har i hög grad vuxit fram i en växelverkan mellan empiri och teori. Självklart har mitt sätt att studera frågan från början präglats av en teoretisk förståelse, men den har sedan vidgats och delvis förskjutits i takt med att nya och fördjupade frågeställningar genererats ur praktiken. Utan denna mångfald av metoder, och därmed olika sätt att titta på helheten, befarar jag att viktiga aspekter av frågeställningen hade förblivit obelysta. Kombinationen av kvalitativa och kvantitativa metoder har givit en fördjupad teoretisk kunskap.

Växlingen mellan närhet och distans har varit nödvändig för att förena *förståelse* (av upplevelser och tolkningar) med *förklaring* (av orsaker och mekanismer). Ungdomarnas egen självförståelse räcker inte helt till för att ge svar på frågan om vilka mekanismer som påverkar de beslut som ungdomar fattar om att flytta från eller stanna på hemorten. Dessa mekanismer verkar på individ-, grupp- och samhällsnivå och i samspelet nivåerna emellan. Hur dessa mekanismer tar sig uttryck i praktiken kan bara studeras i ett praktiskt sammanhang, men för att nå en förståelse bortom den vardagliga krävs tillgång till teorier.

Om generalisering och validitet

Den aktionsinriktade forskningen kritiseras ibland för att den riskerar att bli alltför lokal och specifik. När deltagarna får ett stort inflytande över problemval och analys är det naturligt att deras kunskapsintresse främst finns i det näraliggande och specifika. En viktig målsättning för den interaktiva forskningen är att den ska kunna bidra till teoribildande och generell kunskap. Det är i hög grad forskarens uppgift att fundera över hur det specifika förhåller sig till det generella.

Går det då att generalisera utifrån denna studie? Vad är det som säger att detta sätt att uppfatta situationen inte bara är mitt eget, eller kanske bara stämmer på en mycket begränsad grupp? Mitt förhållningssätt till materialet är i första hand kvalitativt och utifrån kvalitativa studier diskuterar Larsson (2001) tre olika typer av generalisering:

- generalisering via maximerad variation
- generalisering visa igenkännande av gestaltning
- generalisering via kontextlikhet.

Generalisering via maximerad variation bygger på att man försöker fånga in variationen i möjliga uppfattningar om ett fenomen. Genom användandet av många olika datainsamlingsmetoder och genom att delta vid så många skilda tillställningar då frågan om flytta/stanna diskuterade menar jag att mitt material väl fyller detta kriterium.

Generalisering via igenkännande av gestaltning bygger på tanken att den gestaltning av ett fenomen som studien producerar kan användas för att identifiera fenomenet i olika sammanhang. Känner mottagarna/deltagarna igen sig i det forskaren beskriver? Detta kriterium för generalisering uppfylls i hög grad i den interaktiva ansatsen då diskussioner, reflektioner och analyser med deltagarna är en del av forskningen. Jag har diskuterat min forskning med människor som är berörda av mina forskningsfrågor vid mer än 30 dokumenterade tillfällen (se bilaga 4), och vid åtskilliga andra flyktigare möten.

Kriteriet ”generalisering via kontextlikhet” är i detta fall möjligen den svaga länken, men också den punkt som sporrar till fortsatt forskning. Vid de tillfällen jag presenterat min forskning för andra forskare har igenkännandet varit stort då det gällt ungdomar i små orter uppbyggda kring några få industrier. Men frågan kvarstår: Är de mönster som finns i mitt material

enbart ett bruksortsfenomen, eller verkar de underliggande mekanismerna på samma sätt även i andra kontexter?

Närhet - distans

Aktionsinriktad forskning kritiseras ibland för att den inte är tillräckligt kritisk och för att den närhet och det samarbete som eftersträvas gör att forskaren förlorar distansen (Toulmin & Gustavsen 1996; Aagard & Svensson 2006). Dessa farhågor är befogade eftersom närheten riskerar att förvräda perspektivet, och detta bör man alltid vara medveten som interaktiv forskare. Men om den kunskap som forskaren eftersträvar att få ta del av finns i en annan individs/organisations erfarenhet finns ingen annan väg att utforska den än genom närhet till den individen/organisationen.

En uppgift för den interaktive forskaren blir då att undanröja de hinder som kan finnas för det ömsesidiga och jämlika mötet. Hinder för att upprätta ett sådant samspel kan finnas både hos forskare och deltagare. Det begynnande samspelet styrs i hög grad av uttalade och outtalade förväntningar på vad den andre representerar och på vad samspelet ska kunna ge för utbyte. Om hindren inte övervinns blir mötet mellan forskare och deltagare till enbart en formalitet och bekräftar därmed de båda sidornas negativa föreställningar och förväntningar, och kunskapsutbytet riskerar att bli minimalt.

I akademiska kretsar finns ett antagande att den teoretiska kunskapen av samhället räknas som ”sannast”. Det betyder dock inte att den teoretiska kunskapen har företräde i mötet med deltagare som i sitt eget sammanhang definierar vad som är giltig kunskap. De individer och grupper jag träffat har inte alltid så höga tankar om vad forskning kan tillföra. Inte heller är de alltid övertygade om att deltagande i forskning kan ge dem något utbyte. Detta kan bero på tidigare dåliga erfarenheter, men också på en känsla av långt avstånd – en upplevelse av att verklighetsuppfattning och uttryckssätt skiljer sig åt i alltför hög grad. En akademisk utbildning/titel är alltså ingen självklar inträdesbiljett, utan kan istället bli en varudeklaration som förmedlar att bäraren inte vet hur verkligheten ser ut.

Att få till stånd en meningsfull samverkan blir, åtminstone till en början, beroende av det förtroende för ens person som kan uppbyggas i kontakten. Det är min övertygelse att min bakgrund och erfarenhet har varit till nytta i min forskning på så sätt att den har underlättat kontextförståelsen och har gjort det lättare att åstadkomma samverkan med de berörda. Den har hjälpt

mig att komma nära och därmed få fördjupade frågeställningar och kunskaper.

Jag tror att min delaktighet/inblandning i livet i Söderhamn *både* underlättar *och* försvårar för mig i det vetenskapliga arbetet. Samma saker som underlättar för mig att komma nära riskerar också att begränsa mitt synfält. De försvårar på det sätt som närhet och inblandning gör. Det blir svårt att skilja ut, att se detaljer och att se vad som är utmärkande och intressant. Det kan vara svårare att få distans och att vara kritisk.

Vilken roll mina erfarenheter, min bakgrund och min inblandning i det dagliga livet i Söderhamn än har spelat för forskningsresultatet så tror jag att den *har* betydelse, och ett sätt att förhålla sig till detta är att försöka ge en bild av hur den inblandningen ser ut.

”Det går inte att dölja att vårt sätt att studera verkligheten i hög grad präglas av vilka vi är” (Ehn 1998, s 26).

Ur vems synvinkel?

Söderhamns kommun är alltså inte bara min arbetsplats utan också min egen uppväxtkommun och nuvarande bostadsort. Jag har efter studier på annan ort varit verksam i kommunen inom psykosocialt och pedagogiskt arbete i nästan 20 år. Lokaliseringen av FoU-Centrum Söderhamn i kommunen gör att jag dagligen befinner mig i min empiri, mer eller mindre nära och mer eller mindre aktivt samverkande med de som är berörda av min forskning.

Uppvuxen i Söderhamn lämnade jag staden som tonåring för att aldrig mer återvända – trodde jag. Jag påbörjade sociologistudier i Uppsala, som jag avbröt eftersom jag inte lyckades förena dem med ett heltidsarbete inom mentalvården. Därefter flyttade jag till Stockholm för att studera på heltid, och då var det en socionomutbildning som var målet. När jag var färdig med den var jag också färdig med ”storstan”, och några andra småstäder lockade inte, så jag flyttade tillbaka till Söderhamn och påbörjade vad som skulle bli 17 års arbete som socionom, främst med barn, ungdomar och deras familjer.

Att vara socialarbetare, främst bland barn och ungdomar, var länge fullt tillräckligt, men jag började så småningom alltmer längta efter ökade möjligheter att reflektera, att se sammanhang och mönster. Jag har många gånger varit irriterad över hur långt från teorier, forskning och tankar kring större sammanhang jag som socialarbetare befunnit mig i det vardagliga arbetet. Jag ville hitta ett sammanhang där jag skulle kunna både vidga mina kunskaper och använda mina tidigare erfarenheter för en förståelse och

påverkan av samhället. Detta var åtminstone en del av förklaringen till varför jag, trots att jag inte alls funderat på en akademisk karriär, var lockad att söka jobbet på forskarstationen i Söderhamn.

De följer för klassresenärens sociala identitet som Trondman (1994) beskriver, stämmer i hög grad även i mitt fall. Han menar att klassresenären har ett ”både-och-vara”, där hon samtidigt är *i, med* och *mellan* två världar. Hon upplever sig ha god insikt i och förståelse av respektive världs kulturmönster, men känner sig inte oproblematiskt integrerad i någon värld. Med en social identitet präglad av kluvenhet och ”både-och-vara” präglas resenären via ”yttre” sociala förväntningar och ”inre” sociala övertygelser till ett utanförskap *mellan* världarna.

Utanförskapet kan upplevas både positivt och negativt. Klassresenären har en starkt närvarande känsla av hemlöshet och ett främlings- och utanförskap, vilket ger henne en känslighet inför sin dubbla tillvaro. Men utanförskapet kan också upplevas som en dubbel kompetens, då klassresenären ser en fördel i att känna två världar. Det möjliggör för henne att på ett naturligt sätt kunna kommunicera med två världar. Trondman menar att denna kunskap till största delen dock fungerar som ”tyst kunskap”, med vars hjälp kommunikationsstrategier kan väljas. Han utesluter dock inte att den dubbla kompetensen skulle kunna skapa möjligheter för att åstadkomma förändringar, eftersom människor lättare identifierar sig med och låter sig påverkas av någon som framstår ”som en av oss”.

Detta ”både-och-vara” har oftast varit en stor tillgång i det sociala arbetet, och min upplevelse är att det varit en tillgång även i forskningen. Det har dels underlättat i mitt samspel med ungdomarna och de vuxna i deras omgivning. Det har och underlättat i de ambitioner som FoU-Centrum Söderhamn har – att verka som brobyggare mellan praktik och teori genom att medverka i gemensam kunskapsbildning tillsammans med berörda i regionen.

Jag har alltid funnit det djupt orättfärdigt att den kunskapsproduktion som sker i så liten utsträckning kommer den stora allmänheten till del. I det praktiska sociala arbetet har jag sett att teorier kan ha stor betydelse om de översätts och används i en form som är åtkomlig och användbar för de berörda. Jag menar att vetenskapen har ett ansvar att göra de kunskaper som avtäckts i den sfären begripliga även för ”vanligt folk”, och att forskarna måste befinna sig nära människors vardagsliv för att kunna göra det.

Många har försökt ”lista ut” vilket (personligt) syfte jag har med min forskning: Tycker jag att man ska förhindra att ungdomar flyttar eller vill jag försvara ungdomarnas rätt att ge sig iväg? Jag har blivit placerad i än det ena, än det andra lägret, beroende på sammanhang. Och jag har rannsakat mig själv, och sökt dolda motiv, men haft svårt att finna några sådana egna

syften. Det enda motiv jag hittat är så ”naivt” att jag haft svårt att använda mig av det då jag blivit ifrågasatt, men det är nog ändå det ärligaste: Jag vill att ungdomarna ska kunna välja ”friare” och mera medvetet.

Genom att försöka visa de faktiska förhållandenas (de primära ekonomiska och sociala arrangemangen) betydelse vad gäller ungdomarnas livsvillkor och hur de blir bemötta, hoppas jag att både vuxna och ungdomar själva ska bli bättre på att förstå sina egna val och hur deras val påverkar och påverkas av relationen till andra människor. Genom att påvisa de faktiska förhållandenas betydelse hoppas jag bidra till att kloka beslut fattas, om distribution av resurser och valmöjligheter, som ger alla barn en socialt rättvis startpunkt som garanterar dem rätten att vara ”socialt produktiva agenter” (Trondman & Bunar 2001). Alla barn och ungdomar ska ges förutsättningar att bli val- och handlingsförmögna. De socialt produktiva valen kan sedan vara många och mycket olika. De kan bestå i att flytta – för att göra sådana erfarenheter i livet. Eller så kan valet bestå i att stanna – kanske för att få erfarenheter av att utveckla de Söderhamnsliknande orterna till orter som kännetecknas av faktiska möjligheter och rättigheter. Eller så kan valet kanske bestå av någon just nu otänkbar kombination?

Min kontextförståelse kring ”Söderhamn” är omfattande, men naturligtvis främst utifrån min egen bakgrund och mina specifika erfarenheter. Min vardagliga erfarenhet av kommunen har dessutom vidgats betydligt av att jag har två söner, nu 12 och 18 år, som på olika sätt drar in mig i ett deltagande i det praktiska livet kring barn- och ungdomsfrågor i regionen.

Erfarenheterna från mitt tidigare arbetsliv gjorde att jag påbörjade detta projekt med en hög grad av förförståelse av ungdomars situation, men då framför allt ungdomar med någon sorts ”problem”. Erfarenhet av och kunskap om ungdomars liv och tankar har varit till nytta i flera moment i forskningsprocessen, kanske framför allt då det gällt att skapa tillit och förtroende. Vid samverkan med de vuxna har min praktiska erfarenhet, och deras vetenskap om att jag har den, gett ett större förtroende för min kompetens.

Distans – Reflektion – Kritik

Om jag lyckats hålla den för forskningsarbetet nödvändiga distansen återstår för andra att avgöra, men min egen upplevelse är att många faktorer hjälpt mig att inte ”gå förlorad” i min empiri. Generationsskillnaden mellan mig och ungdomarna har hjälpt till i distanseringen. Det är mycket som skiljer en tonårstid på 1970-talet från tonårslivet i början av 2000-talet. En annan viktig

del har varit att medvetandegöra mina egna utgångspunkter, där min egen utflyttning, sociala klassresa och återflyttning varit centrala, liksom en fördjupad förståelse av hur dessa processer påverkats av att jag är kvinna. Mina aktiva ansträngningar att delta i det akademiska samtalet och även presentera min egen empiri och mina tolkningar i olika akademiska sammanhang har varit väsentliga för att få distans till empirin. Min förhoppning är att:

Forskarens självinsikt kan bli ett skarpslipat instrument i förståelsen av människors villkor och handlande. (Olsson 2001, s 73)

Att framföra kritiska reflektioner har jag inte uppfattat som något stort problem. Jag och deltagarna har inte alls alltid varit överens, men detta har inte stört forskningsprocessen. I och med att förtroendefulla och ömsesidiga relationen skapats blir det möjligt att hävda den akademiska kunskapens värde och användbarhet. Eftersom relationen bygger på respekt för varandras kunskaper så blir det då för forskaren i hög grad både möjligt och önskvärt att förhålla sig kritisk till t ex vardagliga förgivet-taganden, och deltagarna kan ta till sig ifrågasättandet som stimulerande, utmanande och provocerande, utan att behöva känna sig helt missförstådda och misskrediterade. I den interaktiva forskningen ställs ofta de kritiska frågorna under processens gång, och kritiken kommer därför inte som ett ”betyg” när allt redan är för sent att påverka.

Om kritik framförs inom ramen för en tillitsfull relation upplever man att den ges i ett konstruktivt syfte. Om den dessutom framförs av någon som har omständigheterna klara för sig är man beredd att ta den till sig. När kritik framförs och när uppfattningar bryts ges ofta viktiga pusselbitar till kunskapen. Detta gäller både för forskare och deltagare.

Att ha fått vara ”bakom kulisserna” skulle kunna vara ett etiskt dilemma nu när det är dags att ”avslöja” vad jag sett. Jag uppfattar dock den pågående dialogen med de berörda under hela processen som ett sätt att undanröja det dilemman. Min erfarenhet är att när de som är berörda har varit inblandade i analyser och diskussioner under hela forskningsprocessen, och har varit de som först fått ta del av mina kritiska synpunkter, så känner de sig inte svikna av att frågorna och resultat sedan diskuteras offentligt.

Hur detta förhållningssätt tagit sig uttryck i min forskning, och vad det lett till av teoretisk förståelse, hoppas jag kunna visa i kommande kapitel.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

I detta kapitel låter jag till övervägande delen ungdomarnas röster tala för sig själva, förutom i den sammanfattande reflektion som avslutar varje avsnitt. Där lyfter jag fram det jag ser som väsentligast i avsnittet och som jag återkommer till i analyskapitlet (kapitel 6). Kapitlet är indelat i tre större avsnitt, som alla syftar till på olika sätt att presentera hur ungdomarna ser på sina liv och på sin framtid.

I detta empiriska kapitel inleder jag i den första delen med en kort beskrivning av hur ungdomsgruppen i Söderhamn ser ut, och jag visar hur deras åsikter om Söderhamn och en framtid i hemkommunen i hög grad skiljer sig åt. I avsnittet ”Att välja själv” visas hur ungdomarna själva ser på vad som avgör hur de själva och andra väljer. I avsnittet ”Vad är möjligt i Söderhamn? Vad är möjligt i storstad?” presenteras ungdomarnas uppfattningar om förhållandena i hemkommunen och den tänkta storstaden ur flera perspektiv. Avsnittet belyser också vilka möjligheter ungdomarna ser i storstaden och hur de relaterar dessa möjligheter till de förhållanden som råder i hemkommunen. I det avslutande avsnittet ”Vad tycker andra” visas dels vad ungdomarna själva uppfattar av andras synpunkter och uppfattningar och dels vilka uppfattningar som framkommit hos de vuxna under forskningsprocessen.

Olika liv, viljor och val

Vilka är då de här ungdomarna som vi nu har börjat bekanta oss med? Ja, i min studie tillhör ungdomarna samma generation, kan sägas leva i samma miljö och i samma tidsanda – men samtidigt blir det tydligt att förutsättningarna för hur man genomlever och uppfattar sin ungdomstid i Söderhamn ser olika ut. Och trots att ingen kan förneka möjligheten att göra något som bryter mönstret så präglas ungdomarna starkt av sin konststillhörighet och sin sociala bakgrund. I en ort som Söderhamn är de sociala skillnaderna inte av det största slaget, här finns t ex inte mycket av det som skulle kunna kallas överklass, men här finns trots allt ungdomar med mycket skilda utgångspunkter i livet.

Som jag tidigare visat i kapitel 3 skiljer sig pojkar och flickor som grupper till viss del åt i värderingsfrågor och livsvalsfrågor. I min studie,

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

liksom i många tidigare (se t ex; Arnman & Jönsson 1983; Nilsson 1996; Trondman 2000; Trondman & Bunar 2001) framkommer också tydligt hur familjebakgrund – och de möjligheter och värderingar som följer med dessa – präglar vilka val ungdomarna ser som möjliga/önskvärda för dem själva. Därtill kommer kombinationerna av könstillhörighet och familjebakgrund.

De tankar, åsikter och uppfattningar som framkommit utifrån intervjuer, uppsatser, gruppdiskussioner och observationer använder jag i min text som illustrationer. Det har vid dessa tillfällen inte varit mitt uppsåt att korrekt sortera in ungdomarna efter t ex social bakgrund, men ofta framkommer uppgifter vid dessa tillfällen som gör det möjligt att ändå tro sig om att göra en rimlig bedömning.

De statistiska uppgifter jag i det följande hänvisar till härrör från enkätstudien bland samtliga elever i åk 3 på gymnasiet i Söderhamns kommun (N= 243 personer, n =213 personer). Hur de elever som svarat på enkäten fördelar sig utifrån bakgrundsmarkeringar²⁸ redovisas i tabell 2.

Tabell 2. *Elevernas fördelning utifrån samhällsgrupper, (i gymnasiet åk 3 hösten 2003)*

	Fördelning i procent (n =213)
<i>(3-4 markeringar)</i> Samhällsgrupp 1	14 (30 pers; 14 fl+16 p)
<i>(1-2 markeringar)</i> Samhällsgrupp 2	32 (69 pers; 27 fl+41 p+1 okodad)
<i>(inga markeringar)</i> Samhällsgrupp 3	54 (114 pers; 51fl+61p+2 okodade)

Samhällsgrupp 1 har 3–4 bakgrundsmarkeringar och dessa elever har alltså föräldrar med en stark förankring i medelklassen, *samhällsgrupp 2* har 1–2 bakgrundsmarkeringar och har därmed föräldrar med någon medelklassanknytning och *samhällsgrupp 3* har inga bakgrundsmarkeringar, d v s den unge har ingen förälder som har någon högskoleutbildning eller något högstatusyrke²⁹. I det följande kommer jag att redovisa skillnader

²⁸ Grunden för beräkning av bakgrundsmarkeringar redovisas i kap 4.

²⁹ En invändning mot denna indelning skulle kunna vara att ytterligare faktorer som har stor betydelse för ungdomarnas ställningstaganden inte räknas in, t ex föräldrars arbetslöshet. Men när jag statistiskt prövat detta samband framkommer att förälders/föräldrars arbetslöshet tycks vara av liten betydelse för de åsikter och värderingar som undersöks. Värderingar kring och åsikter om vad som är viktigt i livet och *om* och *var* detta goda finns att tillgå tycks vara relativt stabila och djupgående. Att bara ha *en* förälder minskar ju också chansen till flera

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

mellan pojkar och flickor och mellan de olika samhällsgrupperna i de fall där de är särskilt tydliga och/eller betydelsefulla för analysen.³⁰

I Söderhamns kommun bor ungefär hälften av kommunens befolkning i centrala staden medan den andra halvan bor utanför. Enkätmaterialet visar att 75 procent av eleverna bo utanför centrala staden. Här finns inget signifikant samband med bakgrundsfaktorerna; hur centralt i kommunen ungdomen bor tycks inte vara styrt av föräldrars utbildning och yrke (enkätfråga 35).

Att bo i hus eller villa är inget ovanligt i Söderhamns kommun då 75 procent av ungdomarna uppger detta alternativ. Här finns skillnader relaterat till samhällsgrupp – av ungdomarna från samhällsgrupp 1 bor 93 procent i villa eller hus och av ungdomarna från samhällsgrupp 3 är det 66 procent som gör detsamma.

75 procent av eleverna uppger att de bott i Söderhamns kommun i hela sitt liv (enkätfråga 15). Om man bott i Söderhamn hela livet eller inte har ingen signifikant påverkan på svaren på övriga frågor³¹.

Några enkla siffror?

Många undersökningar görs och har gjorts, i olika kommuner, där man vill veta om ungdomarna vill stanna kvar eller flytta iväg. Ofta har frågorna presenterats i en enkät och svarsalternativen är ja eller nej, och dessa undersökningar ger alltså ett kort och koncist svar på frågan. Utifrån min undersökning går det också att ge ett kort svar på frågan om ungdomarna vill stanna eller flytta, även om svarsalternativen är något mer tillkrånade³²:

- 3 procent planerar inte att flytta alls, varken nu eller senare
- 19 procent planerar att inte flytta nu, men troligen/kanske senare
- 46 procent planerar att flytta nu, men tror att de någon gång (kanske) kommer att flytta tillbaka till Söderhamns kommun.
- 31 procent planerar att flytta nu, och tror inte att de kommer att flytta tillbaka till Söderhamns kommun

bakgrundsmarkeringar, men drygt 92 procent redovisar uppgifter om två föräldrar, och jag fäster fortsättningsvis ingen uppmärksamhet vid detta.

³⁰ I bilaga 2 redovisas enkätsvaren uppdelade på kön.

³¹ Ytterligare bakgrundsfakta som framkommit enkäten presenteras i bilaga 3

³² Underlag för dessa siffror är den enkätundersökning som genomfördes bland samtliga elever i åk 3 gymnasieskolan i Söderhamns kommun, år 2003, fråga 3 och 4. se bilaga 2

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Men blir vi något klokare av detta? Kanske något, men mitt intresse sträcker sig bakom dessa siffror. Vilka är ungdomarna som tycker på dessa så olika sätt? Hur tänker de? Kan procentsatserna här ovan berätta något om den tid vi lever i, om platsen Söderhamn och om ungdomarna och deras möjligheter, upplevelser och värderingar?

Som jag visade i kapitel två har inte alla ungdomar samma åsikter om sin hemkommun. I det projektarbete som gjordes av elever i åk 2 på gymnasiet samhällsprogram ställde denna åsiktsbredd till med en hel del förvirring. Eleverna grupperbetade och undersökte hur andra ungdomar i Söderhamn såg på sin hemort och de olika arbetsgrupper kom ibland fram till helt olika resultat beroende på vilka ungdomar de hade talat med. Som vi ska komma att se är de olika synpunkterna inte slumpvis fördelade bland ungdomarna, utan vi går nu på jakt efter vad det är som gör att de har så olika upplevelser av ”samma” hemkommun.

”Att välja själv”

Då jag frågar ungdomarna om vad det är som avgör hur de väljer (både i flytta/stanna-frågan och i stort) så är det absolut vanligaste svaret att det är ”den egna viljan”. Ungdomarna hävdar, över samhällsgrupps- och könsgränserna, att det i hög grad är deras egen vilja som styr vad de gör och kommer att göra i livet.

Det har ingen betydelse om man flyttar eller inte, tycker jag. Det som spelar roll är väl att du bestämmer själv vad du ska göra för någonting. Om du vill bo kvar så kan du bo kvar, och om du vill flytta så flyttar du. (...) Ja, jag tror det är den egna viljan faktiskt, vad man hittar på för någonting. (intervju, pojke 17 år)

Det är ju mig själv det handlar om. Det är ingen som ska komma och tala om för mig vad mitt bästa är, för det vet ingen ... utom jag. (...) Jag tycker det är idioti att göra något som man inte vill. Man ska gå sin egen väg. Man ska göra det man själv vill och inte det andra tycker att man borde, anser jag. (intervju, pojke 19 år)

”Jag kan påverka min framtid”

I enkäten (fråga 8) frågar jag om de tror att de kan påverka sin framtid, och det visar sig att totalt 91 procent av de tillfrågade eleverna tror att de kan påverka sin framtid ”helt och hållet” eller ”till rätt stor del”.

Tabell 3. *I vilken grad tror du att du kan påverka din framtid? (svar i procent)*

helt och hållet	30
till rätt stor del	61
till ganska liten del	7
inte alls	1

De största spänningarna i denna fråga tycks finnas inom pojkgruppen. *Samtliga* pojkar i samhällsgrupp 1 svarar ”helt och hållet” (44 procent) eller ”till rätt stor del” (56 procent), medan 11,5 procent av pojkarna inom samhällsgrupp 3 har svarat ”till ganska liten del” eller ”inte alls”, och endast 30 procent av dem har svarat ”helt och hållet”. Av pojkarna i samhällsgrupp 2 är det 4,5 procent som menar att de kan påverka ”till ganska liten del”. De övriga återfinns i det positiva spannet.

Inom flickgruppen är det flickorna från samhällsgrupp 3 som till störst del tror att de kan påverka sin framtid ”helt och hållet” (31 procent). Trots detta har de ändå totalt sett har en något mindre andel svarande med en övervägande positiv tro på att kunna påverka sin framtid. Bland flickorna från samhällsgrupp 3 är det 86 procent som tror att de kan påverka sin framtid helt och hållet eller i hög grad. För flickorna i samhällsgrupp 1 och 2 är motsvarande siffra 93 procent.

Tron på det egna valet och tron på möjligheterna att påverka framtiden är stor, bland både pojkar och flickor, och i alla samhällsgrupper. En positiv inverkan på tron att kunna påverka sin framtid tycks dock både manligt kön och högre samhällsgruppstillhörighet ha.

”Andra kanske låter sig påverkas”

Då ungdomarna talar om det egna valet framhåller de självbestämmandet. Då de istället funderar över andras val är uppfattningen visserligen att alla ”väljer själva”, men de kan då misstänka att det även kan finnas viktiga

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

påverkansfaktorer. Ungdomarnas förklaringar till vad som spelar roll för hur de själva och andra tänker i flytta/stanna-frågan handlar i hög grad om att olika saker inte är lika viktiga för alla individer. Då samtalen har fokuserat på de som stannar, menar de att en förklaring kan vara att om man får/fått ett jobb i Söderhamn så kan/behöver man inte flytta.

Om jag haft jobbet kvar, då hade jag i stort sett varit tvungen att stanna. Man kan ju inte säga upp sig i dagens läge, det går ju inte. Om man har ett fast arbete – det ger man inte bort för en provanställning. Jag gör det inte. (intervju, pojke 19 år)

Jag har redan jobb när jag slutar skolan, på hemorten. (enkätkommentar fr7, pojke FP3³³)

En annan förklaring är att det inte är meningsfullt att flytta. Allt man önskar sig finns redan i Söderhamn.

Vad finns det i Stockholm som inte finns här? Bara en massa folk. (intervju, pojke 20 år)

Ja, det är vad man har vant sig vid också vet du. Till exempel föräldrarna och kompisarna är här. Och om du har lyckats och bo här och sånt, då vill man ju vara kvar här skulle jag tro. (intervju, pojke 17 år)

För jag ser liksom inget fel i att vilja stanna, va. Man känner till allting, och vet hur allting funkar ... för det är ju bara ett plus det i såna fall, anser jag. (intervju, pojke 19 år)

Förklaringarna ovan kommer främst från de ungdomar som själva skulle kunna tänka sig att stanna i Söderhamn. De som själva tänker sig att flytta ser på stannandet på ett annat sätt. Många av dem ser stannandet som ett icke-

³³ Vad de olika klassförkortningarna betyder framkommer i bilaga 3, under rubriken ”fördelning på gymnasieprogram”.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

beslut och menar att de som stannar gör det för att de inte vågar eller vill något annat.

Som sagt, de kanske får ett jobb. De kanske känner att de har allt de behöver här. De kanske inte vågar åka. Jag vet faktiskt inte. (intervju, flicka 17 år)

Jaa, men de som inte kommer sig för , det är de som stannar här tills de kommer på något annat som de vill göra, som de tycker är bättre. (intervju, flicka 18 år)

Kanske ändå skulle det bli så att man stannade , för att man kanske inte vågar flytta, eller tycker att det är jobbigt eller något. (intervju, flicka 15 år)

Det kan ju vara rädsla, mycket. Man vill inte släppa det man har kanske. För det är ju en chansning, det kanske går riktigt åt fel håll när man flyttar. Det vet man ju inte. (intervju, pojke 19 år)

Hur förklarar deltagarna i studien att ungdomar flyttar från Söderhamn? Ja, hur man svarar på den frågan tycks bero på vad man tänker sig att göra själv. De som själva vill/tänker stanna kvar tenderar att se ”de andras” flyttande som ett resultat av påverkan från kamrater och föräldrar, eller som ett resultat av att det inte finns jobb på orten.

Jag tror att det är de finare bekantskapskretsarna så att säga. De här lite ... de som ska vara med i trenderna lite (...) Visst ser du, gör en så ska alla göra det. Det kanske inte är vad man vill egentligen. (intervju, pojke 19 år)

En del flyttar för att ... De söker inte friheten, de har något slags press hemifrån. De ska åka och plugga – de söker inte friheten på samma sätt. (intervju, flicka 20 år)

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Att man kan verka lite smådum, att man inte förstått. Jaa, om man inte tänker ge sig iväg härifrån kanske man blir stämplad som en innesittare. (intervju, flicka 18 år)

Det skulle vara bra med fler jobb häromkring. Som det ser ut idag är man ju nästan ”tvingad” att flytta. (enkätkommentar fr 7, flicka BF3)

För de ungdomar som själva tänker sig att flytta så handlar förklaringarna till stor del om att flyttandet är något naturligt när man är ung, eller att Söderhamn är för inskränkt, för litet – möjligheterna är för små.

Man vill ju ut, det är ju så. Om man reser ut, till Stockholm eller så, från Söderhamn– då har man utvecklats, det känns så. Om man stannar kvar då har man inte utvecklats, då är man kvar i det gamla, hos mamma och pappa. Jag tror att de flesta vill resa ut för att man känner just att man vill utvecklas, prova något nytt. För man känner ju Söderhamn, och vet hur allting fungerar. Allt är klart liksom, man vet var man kan söka jobb och inte, liksom. Men man vill ju komma ut, lite längre ut. Sen finns det ju såna som tycker att här finns inte det man själv vill göra, om man vill ha ett speciellt yrke, och så finns det inte här – då åker man ju automatiskt härifrån. Men jag tror att de flesta vill utvecklas och vill ut, prova på något nytt. Det är ju liksom ungdomligt, att prova på nytt och känna på ... (intervju, pojke 18 år)

Eller så är det den här litenheten, det är liksom ... Man kanske säger att den är dålig, fast det är något annat som är dåligt, fast man vet inte vad ... Litenheten är argumentet. (intervju, flicka 18 år)

Ja, jag menar ju hur Söderhamn tar emot folk som flyttar hit. Det orkar jag inte riktigt med. Som när man kommer ut riktigt på landsbygden – när folk står och kollar i fönstret och bara ääähh ... För det gör de ju. Det är ju lite skillnad inne i stan faktiskt. Men det där, det har jag ingen förståelse för, det blir jag bara så less på. För det är ju samma personer som säger såhär: jävla bögar och jävla ... (intervju, flicka 20 år)

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Gemensamt för ungdomarna är att de flesta tycker att det egna valet är det naturliga och självklara. De menar att de väljer som de gör utifrån vad de själva tycker är viktigt i livet, och de uppfattar de egna värderingarna som de i huvudsak rådande. Att det finns andra som tycker att andra val är bättre beror på att de andra ”inte riktigt har förstått vad som gäller” eller att de blir vilseledda av andra, eller att de inte riktigt förmår göra det de borde egentligen borde. Utifrån dessa svar blev jag nyfiken på om de ungas värderingar av vad som är viktigt i livet verkligen skilde sig åt i så stor utsträckning som de själva tycktes tro.

Vad är det som är viktigt i livet?

Ungdomarna står inför val som kommer att bli betydelsefulla för deras framtid. Vilka val man vill göra utgår ifrån vad man tycker är viktigt och hur man prioriterar. Utifrån tidigare forskning och min egen studie utformade jag enkätfrågan (fråga 9) där ungdomarna fick gradera hur viktiga olika saker är för dem själva i livet. 50 procent eller fler av ungdomarna högprioriterade 20 av de 26 alternativen, vilket visar att de inte har så olika prioriteringar. Följande förslag var högt prioriterade av 66 procent eller fler av ungdomarna:

Tabell 4. *I hur hög grad är följande viktigt för dig i livet? Andel som har svarat ”av yttersta vikt” eller ”mycket viktigt”. (svar i procent)*

att ha intressanta arbetsuppgifter	91
att själv kunna bestämma över viktiga frågor i mitt liv	86
att ha ett arbete med god arbetsmiljö	83
att kunna välja boendestandard	81
att ha bostad där jag bestämmer hur länge jag vill bo	81
att lära mig nya saker	80
att ha en fast anställning	79
att få nya upplevelser och erfarenheter	74
att kunna kombinera arbete med hem och familj	72
att ha ett heltidsjobb	70
att genom egna arbetsinsatser bidra till att jag och andra i min närhet får ett bra liv	66

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Två tredjedelar eller mer av ungdomarna är alltså överens om att förslagen ovan är ”mycket viktiga” eller ”av yttersta vikt” för dem i livet.³⁴ Det finns vissa skillnader mellan hur olika grupper värderar viktiga områden inför framtiden. Några skiljelinjer går mellan pojkar och flickor, men även samhällsgruppstillhörighet har betydelse. Att i arbetet utföra något värdefullt för andra och att få arbeta självständigt prioriteras högt av en majoritet av flickorna i alla samhällsgrupper. Dessa frågor är lågprioriterade av en majoritet i hela pojkgruppen. Andra frågor är högt prioriterade av en majoritet av pojkarna, t ex att tjäna mycket pengar och att ha möjlighet att nå en hög social ställning (dock inte av pojkarna i samhällsgrupp 1). Alternativ som flera av ungdomarna från samhällsgrupp 1 värderar något högre än de andra ungdomsgrupperna är att bo nära sina vänner och att bo nära och affärer.

Ovanstående skillnader – mellan pojkar och flickor – och mellan kombinationen av samhällsgrupp och kön, överensstämmer till stora delar med analysen av de uppsatser som skrevs av 60 elever i gymnasiet åk 2. Där går det att se att pojkarna i sina framtidsplaner är rätt likartade i att fokusera på arbetet och på vägen fram till det önskade arbetet. Vilket arbete de siktar på, och hur de föreställer sig vägen dit, skiljer sig dock åt för olika grupper av pojkar.

Jag tror att jag ska kunna få jobb i Söderhamn men jag vet inte riktigt. Man kan ju inte bo här hela livet men om jag flyttar kommer jag nog tillbaka. (uppsats, pojke bygg-+ industriprogram)

(...) jobbet är huvudsaken vilket inte alltid finns i denna stad. Pendla går men är inte skoj. Men får jag ett ”bra” jobb i Söderhamn efter avslutade studier så kan jag mycket väl kunna bo i Söderhamn men fler möjligheter finns utanför Söderhamn. För mig kommer jobbet vara den avgörande grunden för vart jag kommer att flytta. (uppsats, pojke tekniskt program)

Flickgruppen är inte lika homogen, utan fokuserar på olika saker och fördelar sig utifrån detta i två större grupper. Den ena gruppen av flickor (främst från de yrkesförberedande programmen) framhåller hem, familj och relationer i sina uppsatser och ser ofta en framtid inom vård och omsorg, vilket de uppfattar gör dem flexibla vad gäller boendet. Dessa flickor har i huvudsak en positiv bild av att bo i Söderhamn med sin framtida familj.

³⁴ För procentuell fördelning och signifikansnivåer i enkätfråga 9, se bilaga 2

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Min framtid i kommunen ser inte så ljus ut. Jag vill vidareutbilda mig till sjuksköterska och eftersom det i stort sett inte finns något sjukhus i Söderhamn så måste jag flytta för att få ett bra jobb. Jag önskar att de öppnar sjukhuset igen så att jag kan bo kvar. Jag har levt hela mitt liv i Söderhamn och trivs ganska bra, och jag vill inte flytta ifrån släkten. (uppsats, flicka hotell- och restaurang + vårdprogrammen)

Den andra gruppen flickor (från de studieförberedande programmen) fokuserar sin framtid på att få nya upplevelser, att resa och att utveckla sig själva. Det är få av dem som ser sin närmaste framtid i Söderhamn.

Jag tror faktiskt inte att jag kommer att bo kvar här efter studenten. För att vara riktigt ärlig så hoppas jag att jag kommer bort. För det första så vill jag ut och se mig omkring i världen, besöka alla de platser som jag känner mig lockad av. (uppsats, flicka samhällsprogrammet)

Sammanfattande reflektioner: "Att välja själv"

Ungdomarnas svar på frågan om vad som avgör om man flyttar eller stannar är att självklart säga att "man väljer ju själv" eller att "man vill så olika saker" och ibland att "de andra har inte fattat vad som är bäst". De egna valen framställs som de självklara och "naturliga", och att andra handlar på annorlunda sätt förklaras ibland med att de kanske blivit påverkade av kamrater och föräldrar. Att ungdomarna "vill så olika saker" förklaras ibland med att olika grupper tycker att olika saker är viktiga.

I enkätsvaren framgår dock att ungdomarna i hög grad delar grundläggande värderingar om vad som är viktigt i livet. Utifrån ungdomarnas egna upplevelser av olikhet är det kanske förvånande att det inte är större skillnader. Och de skillnader som framkommer är inte alltid de som ungdomarna själva antar finns. De materiella faktorerna, som fast anställning, heltidsjobb, social ställning och pengar prioriteras generellt något högre av pojkarna från samhällsgrupp 2 och 3 och av flickorna från samhällsgrupp 1. Men skillnaderna är inte så stora. Pojkar och flickor från samhällsgrupp 1 värderar något högre att bo nära sina vänner och att bo nära nöjen och affärer.

Utifrån uppsatserna går det att se att pojkarna inför framtiden, som en rätt homogen grupp, fokuserar på det kommande arbetet. Flickornas fokus är mer olika. En grupp flickor, främst från de yrkesförberedande programmen,

framhåller hem, familj och relationer i sina framtidsplaner. En annan grupp flickor, främst från de studieförberedande programmen fokuserar på nya upplevelser, resor och att utveckla sig själva.

Skilda värderingar i olika grupper ger därför inte något uttömmande svar på varför ungdomar väljer att flytta eller att stanna, enligt min studie. Visserligen kan man se att olika ungdomar har skilda värderingarna, men inte i särskilt hög grad. Olika grupper skiljer sig från varandra och det finns skillnader mellan könen, *men* det finns också stora skillnader *inom* könsgруппerna som inte låter sig förklaras utifrån ett enkelt genusperspektiv. Det är dessutom så att en majoritet av ungdomarna i hög grad delar grundläggande värderingar. Är det kanske så att den unga individens upplevelse av sin egen barndom och ungdom i kommunen – liksom hur man föreställer sig att en tänkt framtid i kommunen skulle gestalta sig – spelar större roll för om man vill stanna eller flytta?

Vad är möjligt i Söderhamn? Vad är möjligt i storstad?

När vi nu har sett vad ungdomarna prioriterar som viktigt i livet, så är det intressant att se vad av ”detta goda” som de uppfattar finns i Söderhamn. Hur bedömer olika ungdomar sina möjligheter att uppnå det de vill i Söderhamn?³⁵ De flesta av de 26 alternativen (samma som i enkätfråga 9) bedöms av en majoritet som möjliga att uppnå i Söderhamns kommun, men sju³⁶ alternativ bedöms av en majoritet som ”helt omöjligt” eller ”möjligt i liten grad

³⁵ enkätfråga 11, bilaga 2

³⁶ Av dessa sju alternativ är sex högprioriterade av mer än 50 procent av ungdomarna vad gäller deras viktighet i livet. Den punkt av ovanstående som inte är högt prioriterad av majoriteten är den punkt som flest ungdomar bedömer som minst möjlig i Söderhamn, nämligen att påverka större politiska frågor

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Tabell 5. Vad är möjligt om du skulle bo i Söderhamn?

Andel (i procent) som anser följande vara övervägande ”möjligt i liten grad” eller ”helt omöjligt” om de skulle bo i Söderhamn.

att kunna påverka större politiska frågor	84
att tjäna mycket pengar	79
att nå en hög social ställning	75
att ha en fast anställning	66
få nya upplevelser och erfarenheter	63
att ha ett heltidsjobb	60
att ha intressanta arbetsuppgifter	58

Det finns skillnader mellan de olika ungdomsgrupperna även vad gäller upplevda möjligheter i Söderhamn³⁷. En majoriteten av pojkarna är positiva på fler punkter än flickorna, till vad som är möjligt att uppnå om man bor i Söderhamn. Den största skillnaden vad gäller upplevda möjligheter i Söderhamn finns mellan pojkar och flickor inom samhällsgrupp 3, där en majoritet av pojkarna ser 19 av alternativen som möjliga i Söderhamn medan en majoritet av flickorna inom samma grupp bara ser 12 alternativ som möjliga. Inom samhällsgrupp 1 är skillnaden mellan pojkar och flickor mindre, där ser en majoritet av pojkarna 20 alternativ som möjliga och en majoritet av flickorna ser 18 alternativ som möjliga i Söderhamn.

Olika behov vid olika åldrar

I samtalen med ungdomarna och i uppsatserna framkommer att ungdomarna anser att en persons ålder har betydelse för hur man trivs i Söderhamn. Det förklarar ungdomarna med att man har olika behov i olika åldrar. Många lägger vikt vid att det är betydelsefullt för framtida flytt- och återvändandebeslut hur man tycker att ens barndom och ungdom har varit i Söderhamn.

³⁷ För procentuell fördelning och signifikansnivåer i enkätfråga 11, se 2

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Om man inte trivs här som ung kommer man definitivt inte tillbaka heller.
(intervju, pojke 19 år)

Att Söderhamn av många upplevs vara en bra ort att bo i när man är/har barn framkommer i många intervjuer och enkätkommentarer:

För att jag tycker det är en bra stad att växa upp i, således kanske jag och andra framtida familjer är lyckliga här. (enkätkommentar fr 13, pojke SP3)

Därför att det är en trygg plats att ha en familj på. (enkätkommentar fr 13, pojke NV3)

För familjen tror jag att Söderhamn är en relativt bra stad.
(enkätkommentar fr 13, flicka SP3)

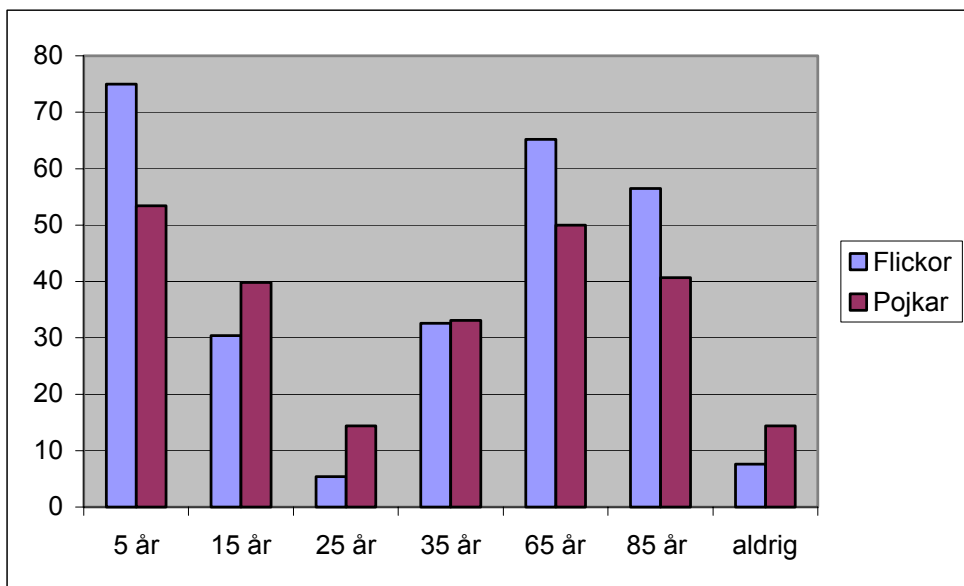
Inte så mycket trafik så man vågar låta barnen gå ut, att det finns ställen barnen kan vara på. (intervju, flicka 18 år)

Men många menar att man får man andra behov när man blir tonåring, och att det inte är lika bra att vara tonåring i Söderhamn.

Men sen när man börjar komma upp i tonåren och lite sådär så blir det tråkigt, tror jag. (...) Det finns inte något att göra helt enkelt, inte någonting. (intervju, flicka 17 år)

De stora skillnaderna i hur ungdomarna upplever att Söderhamn svarar mot olika åldrars behov blev tydligt i enkäten (fråga 5).

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Figur 2. När är Söderhamn bra att bo i ? (svar i procent)

I enkätsvaren var skillnaderna stora mellan hur pojkar och flickor besvarade frågan om det är bra att bo i Söderhamn när man är fem år. 75 procent av flickorna var positiva jämfört med 53 procent av pojkarna. Skillnaden var störst mellan flickorna i samhällsgrupp 1 (79 procent) och pojkarna i samhällsgrupp 3 (46 procent). Denna fördelning förändras drastiskt då frågan gäller om det är bra att bo i Söderhamn när man är 25 år. 5 procent av flickorna är då positiva jämfört med 14 procent av pojkarna. Mest positiva är samhällsgrupp 3:s pojkar (16 procent) och mest negativa är flickorna i samhällsgrupp 1 där *ingen* var positiv. Samhällsgrupp 1:s flickor utmärker sig i denna fråga genom att hela 21 procent svarat att Söderhamn *aldrig* är bra att bo i. I svaren på om Söderhamn är bra vid 35 års ålder närmar sig dessa båda grupper varandra och är då de mest positiva. 42 procent av flickorna i samhällsgrupp 1 och 40 procent av pojkarna i samhällsgrupp 3 menar att Söderhamn är bra att bo i när man är 35 år. Flickorna är generellt mer positiva till en ålderdom i Söderhamn.

Finns det en framtid i Söderhamn?

Som vi tidigare har sett är det inte så många unga som tror att de kommer att tillbringa resten av sitt liv i Söderhamn. På frågan om de tror att det finns en framtid i Söderhamn så svarar de både på om de tror att de själva har en framtid i Söderhamn och om de tror att Söderhamns kommun har en framtid. Även här kan man se att det spelar roll hur långt in i framtiden ungdomarna blickar. En stor grupp ser den närmaste framtiden som omöjlig för dem i Söderhamn, men kan tänka sig att återvända senare.

På enkätfrågan ”Tror du att du i framtiden skulle kunna leva ett bra liv i Söderhamn?” svarar en knapp majoritet ”ja, absolut” eller ”ja, troligen”. Det går inte att urskilja några större skillnader mellan könen. Om man däremot går in och granskar kombinationen av samhällsgrupp – kön, så ser man att av flickor från samhällsgrupp 1 så är 71 procent negativa, d v s svarar ”nej, knappast” eller ”nej, absolut inte” på frågan. Bland pojkarna är samhällsgrupp 3 den mest negativa; där anger 54 procent samma svarsalternativ.

Några ungdomar uttrycker tydligt att de vill och tänker stanna. Flera är det som skulle vilja stanna, men de tror inte att det går på grund av bristen på arbete.

Jag trivs som fan hemma och har det så bra så! Skulle aldrig kunna tänka mig att bo i stan... (enkätkommentar slutet, pojke BP3)

Jag trivs här i Söderhamn, fast jag tror inte det finns så mycket jobb för mig här. (enkätkommentar fr 13, pojke SP3)

Att leva nära varandra och naturen är positivt för Söderhamn. Men brist på arbete är negativt. (enkätkommentar fr 13, flicka SP3)

Om jag får ett bra arbete där jag också får ganska bra betalt kan jag troligen leva bra i Söderhamns kommun. (enkätkommentar fr 13, flicka SP3)

För några är svaret på frågan ”ja”, inte för att det är det de vill utan för att de är övertygade om att de skulle kunna leva ett bra liv *även* i Söderhamn om de skulle vara tvungna.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

För att man antagligen kan leva ett mindre bra liv i Söderhamn, men ändå klara sig. (enkätkommentar fr 13, pojke SP3)

När jag har fått min framtid ekonomiskt och känslomässigt stabil kan jag nog leva lite varstans, alltså också i Söderhamn. (enkätkommentar fr 13, flicka SP3)

Bristen på arbete, och besparingar i stort påverkar många ungdomars tro på möjligheten till en bra framtid i Söderhamn.

Det man söker är ju att man har ett stabilt jobb om man vill vara kvar i Söderhamn. Men just nu känns det som det ska bli nedskärningar över hela ”byn”. (enkätkommentar fr 7, pojke HR3)

I Söderhamn är arbetslösheten så pass stor att jag tror det blir väldigt tufft att få arbete. Nödlösningen är att slava på McDonalds, men det står jag helst över. (enkätkommentar fr 7, flicka MP3)

Kommunen har ju inga pengar o fler blir arbetslösa, finns inget direkt att göra på fritiden. Finns ingen framtid om man vill bli något. (enkätkommentar fr 13, flicka HP3)

Jag skulle inte kunna få ett bra liv i Söderhamn för alla besparingar och neddragningar. (enkätkommentar fr 13, flicka OP3)

Många menar att möjligheterna till egen utveckling och framgång är små i Söderhamn.

Därför att jag inte nöjer mig med ett tråkigt Svenssonliv, jobba på ICA, ha hund och villa. (enkätkommentar fr 13, flicka MP3)

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Finns ingen anledning att stanna. Inga jobb, dåliga utbildningsmöjligheter gör att jag hellre flyttar. (enkätkommentar slutet, pojke MP3)

Den här staden är alldeles för liten för att jag ska utvecklas och få erfarenhet i mitt liv. (enkätkommentar fr 13, flicka SP3)

Andra menar att de nog skulle kunna få ett bra liv i Söderhamn om de återvänder senare i livet.

Jag tror att om man vart borta ett tag och kommer tillbaka, så tror jag man kan flytta hit igen och trivas. (enkätkommentar fr 13, okänt kön HR3)

Jag tror att jag kan bo och leva bra i Söderhamn om jag först skaffar mig utbildning och jobb i en annan stad så man har utbildning/erfarenhet när man kommer tillbaka. (enkätkommentar fr 13, flicka NV3)

De flesta vill förmodningen skaffa sig en bra utbildning på annan ort (Högskola o.s.v.) och sedan bilda familj här, eftersom här har de kanske vuxit upp. Kanske kommer de inte tillbaka om de skulle finna kärleken i Halmstad och trivs bra där, exempelvis. (enkätkommentar slutet, flicka SP3)

Söderhamn är en fin stad men inget man ska välja om man vill komma framåt i livet. Som pensionär skulle jag nog flytta tillbaka men inte bo kvar här nu när jag är ung. (enkätkommentar slutet, flicka MP3)

Och sen vet jag inte. Man tröttnar väl på storstäderna, antar jag, när man har bott såhär. För det är ju en mysig stad och det är mysigt att bo här. (intervju, flicka 17 år)

Frågan om en framtid i Söderhamn besvaras av en del ungdomar med ett alldeles självklart nej.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

För den personen som jag kommer att träffa vill inte jag, jag vill inte att han ska nöja sig med att bo här. Så jag kommer nog inte att flytta tillbaks. Men jag ... jag känner inte de här riktiga rötterna, som de flesta av mina kompisar gör ... För jag har alltid, alltid ... vi pratade om det jag och en kompis ... vi har alltid känt ... det här – vi trivs inte här (...) För nu är det ju liksom självklart att ... här kan jag inte bo. (intervju, flicka 20 år)

Frågan om en egen framtid i Söderhamn kopplas av många ungdomar samman med funderingar om det finns någon framtid för Söderhamn som ort. Många framför tvivel på kommunens framtid överhuvudtaget:

I Söderhamn finns ingen framtid, det kommer bara att bo pensionärer och arbetslösa här. (enkätkommentar fr 7, pojke HP3)

Det verkar ju inte som om det blir så mycket att komma tillbaka till. De tar ju bort allting. Och det blir ju sämre i skolorna... och sådär. Så man börjar ju fundera om det ska gå att komma tillbaka ... (intervju, flicka 17 år)

För att det kommer snart inte att finnas nåt Söderhamn tror jag. (enkätkommentar fr 13, pojke EC3)

Det kommer nog aldrig bli bra här i Söderhamn. (enkätkommentar fr 13, pojke EC3)

Söderhamns kommun är på fall och inget företag vågar öppna nytt. (enkätkommentar fr 13, pojke HR3)

Kommunen är på väg ut ur Sveriges karta. Världen, skola och företagen verkar tycka att det här är öken. (enkätkommentar fr 13, pojke BF3)

Därför att den här staden är döende, på nergång! (enkätkommentar fr 13, flicka SP3)

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Jag tycker det mesta har gått utför för kommunen. Endast nedskärningar, inga framtidsutsikter. (enkätkommentar fr 13, pojke TE3)

Det finns ju inga pengar. Det läser man ju varje dag, om nedskärningar och sånt. Så det ... det känns ju som om det försvinner mer och mer. Det finns väl ingenting kvar snart. (intervju, flicka 17 år)

De flesta av ungdomarna är övertygade om att deras egen framtid ser ljus ut, vare sig de kommer att bo kvar eller inte. Framtiden för kommunen däremot är det många som tvivlar på. I samband med frågan om kommunens utveckling blir det också intressant att ta reda på i vilken grad ungdomarna upplever att de kan vara delaktiga i arbetet med att utveckla kommunen.

Går det att vara med och påverka utvecklingen i kommunen?

En hel del kritik framförs mot kommunpolitiken och de kommunala makthavarna.

Det finns väl inte en enda söderhamnare som är nöjd med Söderhamns Kommun, tror jag i alla fall. Såvida man inte har bekantskap med dem. De kanske tycker de gör ett bra jobb, jag tycker då inte det. (intervju, pojke 19 år)

Söderhamn är en liten kommun där politikerna lyssnar väldigt lite eller nästan inte alls på vad befolkningen anser. (enkätkommentar fr 13, flicka MP3)

Många ungdomar menar att kommunen inte satsar på ungdomar och deras verksamheter.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Jag tycker att Söderhamn är bra för här bor familjen/vännerna. Men hur kommunen styrs är otroligt dåligt! Felsatsningar som på "det yttre" istället för "det inre". Man satsar på utseendet som parkerfasader osv. Man skär ner på det viktigaste som barnomsorg och ålderdomshemmen. Som ex att lägga ned Nejlikan och göra större barngrupper. Man bygger om CFL som är så fint men hur är standarden på Staffanskolan? Aulan är på väg att rasa och klasserna blir bara större. Samhälls och Naturklasserna ligger på 30 st.! Politikerna och de styrande i Söderhamn har ingen koll!! (enkätkommentar slutet, flicka NV3)

Jag tycker kommunen i sig verkar vara så gammalmodig på något vis, det verkar inte som om de fått upp ögonen att det är oss de ska satsa på. Jag tycker de bryr sig mer om de äldre än om de yngre. (intervju, pojke 19 år)

Ja, det är ju dem de ska satsa på, det är ju de som ska vara kvar. Den yngre som du satsar på har ju ett helt liv att ge tillbaka. För de äldre är det bara att tacka och ta emot och hoppas att man överlever. (intervju, pojke 19 år)

Det är mycket få ungdomar som säger sig vara delaktiga och ha möjlighet att påverka i samhällsfrågor. I stället påpekar flera av dem känslan av vara svikna och bortprioriterade av de vuxna. Då jag i samtalen framhåller att det i Söderhamn finns en uttalad politisk vilja att satsa på ungdomar får jag svar som dessa:

Som ungdom hörs man inte, man ska helst bli vuxen för att kunna påverka. (intervju, pojke 18 år)

Jo, det har väl sagts i alla tider det. Men det är inget som jag har sett eller märkt av på något vis. Och nu lade de ju ner fordonsskolan också ... Och hur de resonerar då, det är ju inget bevis på satsning på ungdomar precis. (intervju, pojke 19 år)

Man hör om nedskärningar och allt ... och vi bara står där ... och gör man några protester så – "nej, vi har inga pengar" eller "det funkade inte". (intervju, flicka 17 år)

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Trots att ungdomarna är samstämmiga om den faktiska bristen på inflytande och delaktighet, så finns det även i denna fråga tydliga skillnader mellan samhällsgrupper och mellan pojkar och flickor, när det gäller möjligheten att vara delaktig och få inflytande i samhällslivet. Ungdomarna från lägre samhällsgrupper förmedlar inte någon tro på möjligheten att kunna vara mer delaktiga än nu. På frågor om de försökt påverka politiska beslut som gäller dem själva så får jag svar som förmedlar ett avstånd till ”kommunen”/politiken.

Jag vet inte vem man ska prata med. Jag vet inte alls vart man ska vända sig. (intervju, flicka 15 år)

Vad skulle man kunna påverka då? (intervju, flicka 17 år)

Neej, de har väl aldrig frågat de yngre ... vad de vill, tycker jag . Det är ju lika som i skolan, det är ju ingen som frågar vad vi vill. Det är ju någon högt upp som bestämmer att ”så är det”. (intervju, pojke 19 år)

Nej, och vem är det som ska lyssna då? Den där känslan man hade när man var yngre i alla fall ... Vem är det som ska lyssna då? (...) Man har ingen aning vilka kommunpolitikerna är, man har ju aldrig sett dem eller någonting! (intervju, flicka 20 år)

Ungdomarna från högre samhällsgrupper har över lag en större tilltro till sina möjligheter att kunna påverka. Flickorna tycks tro att möjligheterna till påverkan och delaktighet eventuellt kan vara större någon annanstans, eller att de skulle kunna få inflytande om de infogade sig i de former som finns för politiskt arbete.

I så fall måste man säkert gå med i ung vänster eller så ... och engagera sig och ... neej ... (intervju, flicka 17 år)

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

När jag flyttade till Gävle då var det inne med politik, och man var med i olika grupper och ... Det var diskussioner och sånt, som inte finns i Söderhamn, för det finns så lite utbyte. Man kan inte ... det saknas någonting ... Människor! (intervju, flicka 20 år)

De som uttrycker mest förhoppning om att de ska kunna påverka lokalsamhället och/eller samhällsutvecklingen är några av pojkarna från de högre samhällsgrupperna. Men inte heller de, som tycker sig ha påverkansmöjligheter, menar att det går särskilt lätt.

Joo, det är många som lyssnar ... Men ofta är det ju så att när man som politiker lyssnar på någon ungdom som säger att jag skulle vilja ha det här – då tror jag att det går in i skallen på dom och så säger det liksom såhär ”jaa, sådär tyckte jag också när jag var ung”. Men det blev inget med det liksom ... Kanske att man kan påverka mycket i sin egen skola, där man själv ju är stark. Men i övrigt samhälle så tror jag inte man har så mycket att säga till om. Det känns så ... man kan ... det finns möjligheter. Men sen är det så att det finns politiker som har svårt att acceptera att yngre också kan. Det är svårt för folk att förstå, mycket svårt ... Man har växt upp liksom ”ung” ... och ”vuxen”. Inte sida vid sida liksom. (intervju, pojke 18 år)

I relation till det låga värde som ungdomarna fäster vid att kunna påverka större politiska frågor, så är deras frustration över bristen på inflytande intressant. Jag tror dock att de menar att de kommunala frågorna inte är ”större politiska frågor”, utan snarare handlar om de andra mer högprioriterade frågorna ”att genom egna arbetsinsatser kunna bidra till att jag och andra i min närhet får ett bra liv” och ”att påverka beslut om min och mina närmastes omgivning”.

Jag har haft möjlighet att följa några försök att öka ungdomars delaktighet och inflytande i kommunen. Ibland har initiativ till samverkan tagits av vuxna och ibland av ungdomar. Försöken till samarbete har mött svårigheter bl a till följd av att de vuxna och ungdomarna inte har haft en gemensam uppfattning om hur samarbetet konkret ska utformas. Ungdomars syn på delaktighet motsvaras inte av de vuxnas föreställningar om *hur* unga ska ta del av det politiska livet. En av ungdomarna som varit aktiv i de försök som gjorts att formera någon typ av ”ungdomsfullmäktige” uttryckte det hela så här:

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Jag har bytt idé hela tiden ... för vad skulle ungdomar engagera sig i? Och då finns det de som vill ha den klassiska modellen, och så finns det de som vill ha något helt nytt. Men det är svårt att hitta på något nytt – eller det är svårt att hitta på något nytt och utgå från det gamla. Alltså, ska man jobba åt kommunen då har de sitt system. Ska man hitta på något nytt så blir det svårt. Alltså, de vill ju helst att man ska ... nå dom ... att man talar samma språk liksom. (intervju, pojke 18 år)

Förutom svårigheterna att finna konkreta samarbetsformer kan hinder finnas i både ungdomars och vuxnas värderingar och föreställningar om varandra. Som jag visat här ovan finns hos många ungdomar uppfattningen att vuxna egentligen inte är intresserade av deras åsikter. De vuxna förväntar sig att samhällengagemang och intresse uttrycks genom organisering och att formella krav ställs. Ungdomarnas idéer om dialogforum och mer informella mötesarenor har därför inte uppfattats som ett engagemang – i alla fall inte ett engagemang som är möjligt att ta tillvara. Dessa skilda och outtalade förväntningar har jag i ett senare skede av mitt forskningsarbete speglat och diskuterat vid olika möten, både med ungdomar och vuxna. Vid den senaste Ungdomskonferensen år 2004 blev frågan hur ungdomar och vuxna konkret skulle kunna mötas ett tema. Det resulterade i att några olika, mera informella, dialogforum kom till stånd (se bilaga 5).

Är "allt" mer möjligt i en storstad?

Föreställningar finns bland vuxna att ungdomar lite orealistiskt skulle tro att ett boende i en storstad skulle ge större möjligheter till "allt". Denna bild bekräftas inte i min studie³⁸. De flesta av de föreslagna alternativen bedömer en majoritet av ungdomarna vara lika lätt/svårt att uppnå vare sig man bor i storstad eller i Söderhamn. Det finns två alternativ som en majoritet av ungdomarna bedömer vara *mindre* möjliga om de bor i en storstad jämfört med Söderhamn – att bo nära naturen och att bo nära släkten. Men, flera av de alternativ som av många bedöms vara mer möjliga i en storstad är sådant som de själva prioriterar högt (jfr tabell 4). En majoritet av ungdomarna tror att följande alternativ skulle vara lättare att uppnå i en storstad.³⁹

³⁸ För procentuell fördelning och signifikansnivåer i enkätfråga 14, se 2

³⁹ enkätfråga 14, bilaga 2

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Tabell 6. Vad är mera möjligt i en storstad? (svar i procent)

att tjäna mycket pengar	89
att få nya upplevelser och erfarenheter	80
att nå en hög social ställning	79
att träffa människor från andra miljöer	78
att ha en fast anställning	73
att lära sig nya saker	72
att ha ett heltidsjobb	72
att bo nära nöjen och affärer	68
att ha intressanta arbetsuppgifter	66
att välja mellan olika fritidsaktiviteter	65

I de här bedömningarna tycks pojkar och flickor resonera tämligen lika. Bara i två av alternativen ovan skiljer sig pojkar och flickor åt i någon högre grad. 78 procent av pojkarna tror att det är mer möjligt i en storstad att ha ett heltidsjobb, jämfört med 64 procent av flickorna. Pojkarna tror, i högre grad än flickorna, att det finns större möjligheter att bo nära nöjen och affärer i storstaden – 75 procent jämfört med 61 procent.

Ungdomarna är i princip överens om vilka möjligheter som skulle vara större om de flyttade till en storstad. En majoritet av flickorna i samhällsgrupp 1 ser dock några fler alternativ än de andra grupperna som mer möjliga i storstad.

Bättre i en storstad, i alla fall?

Det är inte bara tillgången till arbete eller utbildning som avgör hur ungdomarna tänker på sin framtida bostadsort. Det framgår av svar från enkäten (fr 7) där ungdomarna värderar hur de uppfattar de olika sysselsättningsalternativen och boendalternativen i en tänkt framtid. Ungdomarna har tagit ställning till varje påstående för sig⁴⁰, och i tabell 7 nedan redovisas andelen positiva svar, utifrån köns- och samhällsgrupp. Resterande svar på varje fråga är alltså negativa.

⁴⁰ se enkätfråga 7, bilaga 2

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Tabell 7. Att bo i Söderhamn, eller i storstad?

Andel (i procent) som värderar alternativet som mycket eller ganska positivt. (Chi2: *=0,05, **==0,01)

	Flickor Shgr1	Pojkar Shgr1	Flickor Shgr2	Pojkar Shgr2	Flickor Shgr3	Pojkar Shgr3
Studera, i Söderhamn	7**	12	23**	29	49**	31
Studera, i storstad	100	88*	85	72*	86	58*
Vilket jobb som helst, i S-hamn	21	37	30	52	35	44
Vilket jobb som helst, i storstad	64	69	48	73	67	56
Bra jobb, i S-hamn	43*	69	78*	80	72*	82
Bra jobb, i storstad	93	94	85	88	92	78
Arbetslös, i S-hamn	0	0	0	0	4	3
Arbetslös, i storstad	7	31	15	10	16	20

I dessa frågor syns i tabell 7 tydliga skillnader mellan samhällsgrupper och mellan könen. En stor skillnad finns i flickgruppen när det gäller att studera och bo i Söderhamn. Det upplevs som positivt av bara 7 procent av flickorna i samhällsgrupp 1, medan 49 procent av flickorna i samhällsgrupp 3 tycker att det skulle vara positivt.

Stora skillnader finns främst i frågan om att ha ett bra jobb och bo alternativt i Söderhamn eller i storstad. Att ha ett bra jobb och bo i Söderhamn uppfattas av en majoritet inom samliga grupper som positivt utom i gruppen flickor från samhällsgrupp 1, där bara 43 procent menar att detta skulle vara positivt. Att ha ett bra jobb och bo i storstad uppfattas av en majoritet inom varje grupp som positivt. I alla grupper utom en uppfattas det alternativet som mer tilltalande än alternativet att bo i Söderhamn. Hos pojkarna i samhällsgrupp 3 är det något fler som markerar alternativet ”att ha ett bra jobb och bo i Söderhamn” som positivt, jämfört med alternativet att bo

i storstad. De allra största skillnaderna i inställning till att ha ett bra jobb och bo i Söderhamn alternativt storstad finns inom samhällsgrupp 1 och i högst grad hos flickorna.

Sammanfattande reflektioner: Vad är möjligt i Söderhamn? Vad är möjligt i storstad?

Det ungdomarna har stor erfarenhet av är hur det är att vara ung och bo i Söderhamns kommun. Hur de enskilda ungdomarnas egen barndom varit är inget som självklart kommit på tal, vare sig i intervjuer, uppsatser eller i mer kollektiva sammanhang. Däremot framkommer deras inställning till den egna barndomen i mer generella slutsatser om hur det är att vara barn i kommunen, eller hur det skulle vara att bo i kommunen och vara förälder. De flesta som uttalade sig om detta gjorde det i positiva ordalag.

Om ungdomstiden i kommunen, däremot, var det många som uttalade sig, och då främst i negativa ordalag. Här framkom erfarenheter som var både personliga och generella – enklast kan de väl sammanfattas i meningen ”det finns inget att göra”. Invändningar finns från vuxet håll mot den bilden, och under det projektarbete som gjordes av eleverna på samhällsprogrammet förvånades ungdomarna över hur många föreningar det fanns som hade verksamhet för ungdomar. Ändå är det många ungdomars upplevelse att det är ”dötrist” i kommunen för ungdomar.

Att Söderhamn inte är bra att bo i när man är 15–25 år är alltså de flesta ungdomar överens om. Den största förändringen mellan upplevelsen av barndomen och uppfattningen av ungdomstiden sker i samhällsgrupp 1, framför allt bland flickorna. De är de mest positiva till en barndom i kommunen, och de är mest negativa till en ungdomstid i samma kommun.

I gruppen pojkar från samhällsgrupp 2 och 3 finns några som tycker att Söderhamn är bra att bo i även när man är 15 och 25 år, men även i denna grupp är de negativa omdömena många.

Om ungdomarna tror att det är bra eller inte att bo i Söderhamn i en tänkt framtid beror på hur de tror att framtiden kommer att se ut. Frågan delar sig i två: den ena delen handlar om deras egen framtid; den andra om hur de föreställer sig Söderhamns framtid.

På den direkta frågan ”Tror du att du i framtiden skulle kunna leva ett bra liv i Söderhamns kommun?” finns en yttlig likhet mellan pojkarna från samhällsgrupp 3 och flickorna från samhällsgrupp 1 (jfr ovan). Dessa båda grupper är de som har den högsta negativa svarsfrekvensen, tätt följda av pojkarna i samhällsgrupp 1. Det som förenar dessa grupper är alltså en

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

bristande tro på att själva kunna få en bra framtid i Söderhamn, men de känslor och attityder som åtföljer denna negativa inställning till en framtid i Söderhamn är till stora delar helt skilda.

Framför allt flickorna (men även pojkarna till viss del) från samhällsgrupp 1 fäster inte något större avseende vid Söderhamn. Det är en ort att lämna för att komma vidare till något bättre och intressantare – något som rymmer större möjligheter. Pojkarna från samhällsgrupp 3 som inte tror på en framtid i Söderhamn är arga och besvikna över att allt blir så dåligt i Söderhamn. Det handlar främst om bristen på arbete, men hos dessa pojkar tillkommer en bristande tro på och en oro för Söderhamns framtid som livskraftig kommun. Det är denna grupp jag upplever som mest frustrerad och besviken. Flera i denna grupp menar att ”det var bättre förr”. De syftar på en diffus dåtid när det t ex fanns fler poliser, färre invandrare och bättre sjukvård. Dessa pojkar har inte något större hopp om att livet skulle vara så mycket bättre någon annanstans, men de hoppas i alla fall att det finns jobb där.

Av de faktorer som en majoritet av ungdomarna värderade högt så kan man se att sex av dessa återfinns i listan över vad en majoritet bedömer vara omöjligt om de skulle bo kvar i Söderhamn:

- att tjäna mycket pengar
- att nå en hög social ställning
- att ha en fast anställning
- att få nya upplevelser och erfarenheter
- att ha ett heltidsjobb
- att ha intressanta arbetsuppgifter.

I uppfattningen om vad som är möjligt respektive omöjligt i Söderhamn är ungdomarna till stor del överens. Några väsentliga skillnader finns dock. Flickorna från samhällsgrupp 2 och 3 bedömer möjligheterna i Söderhamn som sämre i inflytandefrågorna. Majoriteten av flickorna i samhällsgrupp 3 tror inte heller att det är möjligt att i Söderhamn ha ett arbete med god arbetsmiljö och inte heller att kunna välja boendestandard. Vad gäller möjligheten att få en fast anställning och att ha ett heltidsjobb är det bara i gruppen av flickor och pojkar från samhällsgrupp 1 som en majoritet tror att det är möjligt i Söderhamn.

Hur ungdomarna ser på sina egna möjligheter att i Söderhamn uppnå det man vill, tycks inte ha en avgörande betydelse för om de tänker sig att stanna eller flytta. Istället kan man se ett motsatt samband. Det är en majoritet av medelklassungdomar som ser att flest alternativ skulle vara möjliga för dem i

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Söderhamn, samtidigt som det är individerna i denna grupp som mest bestämt vet att de ska flytta.

Då ungdomarna i intervjuerna ombads fundera över framtiden i kommunen blev frågor om delaktighet och inflytande aktuella. Vilken betydelse kan då möjligheterna till inflytande över en framtida utveckling tänkas ha för ungdomarnas inställning till att flytta eller stanna?

Ungdomarnas inställning till att påverka och ha inflytande är inte helt lätt att reda ut. Till att börja med blev jag överraskad över att ungdomarna i intervjuerna så gärna och intresserat talade om bristen på inflytande och upplevelsen av att ”inte räknas” i kommunala angelägenheter. Det utmanade min egen förutfattade mening om att unga inte var så intresserade av lokala/kommunpolitiska frågor. Att jag inte var ensam om att tro det stod klart för mig i de fortsatta samtalen med de vuxna i kommunen. Att ungdomar inte var intresserade av lokal/regional utveckling var för de flesta av dessa vuxna i det närmaste en självklarhet, en ”sanning”. Bristen på överensstämmelse mellan vuxnas och ungdomars uppfattning gjorde mig förstås allt mer intresserad av frågan.

Är ungdomarna verkligen intresserade av den lokala samhällsutvecklingen? Vilka svar man får på den frågan tycks helt och hållet bero på hur man frågar och hur man tolkar svaren. Den mycket låga värderingen av ”att kunna påverka större politiska frågor” talar ju, ur ett ”vuxet” perspektiv, för att intresset för samhällspåverkan är litet. Bara 25 procent av ungdomarna har högvärderat den frågan, och det är den fråga som allra flest har svarat ”inte viktigt alls” på. Svaren är tämligen jämt fördelade över köns- och samhällsgrupper. Men utifrån intervjuer och andra samtal menar jag att ungdomarna inte sammankopplar ”större politiska frågor” med sin egen vardag. Snarare sammanfaller värderingen av frågorna ”att kunna påverka beslut om min och mina närmastes omgivning” och ”att genom egna arbetsinsatser bidra till att jag och andra i min närhet får ett bra liv” med ungdomarnas uppfattning om vad som är att betrakta som inflytande över den lokala utvecklingen. Dessa frågor är högvärderade av 65–70 procent av ungdomarna.

Engagemanget, som många av ungdomarna i min studie menar sig ha, har olika fokus beroende på ungdomarnas skilda bakgrund. Klass och kön har en avgörande betydelse för vilka frågor de intresserar sig för och hur de uttrycker och förstår detta intresse. Ingen av ungdomsgrupperna uttrycker sig ha ”regional utveckling” som fritidsintresse, men bland arbetarklassens ungdomar finns i högre grad en önskan om att bo kvar på orten, och dessa ungdomar uttrycker en vilja att satsa tid och engagemang i lokala och praktiska frågor. Medelklassens ungdomar formulerar i högre grad sitt

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

samhällsintresse i ideologiska termer, och de engagerar sig i mera globala frågor.

Önskan om att kunna påverka sin närmaste omgivning är i stort sett jämnt fördelad hos de olika ungdomsgrupperna, men när jag ser till de olika ungdomarnas tro på sina möjligheter att kunna/få påverka så skiljer de sig åt i hög grad. Arbetarklassungdomarna tror inte på möjligheten att kunna vara mer delaktiga. De vet inte vart de ska vända sig eller om någon skulle kunna vara intresserad av deras deltagande. Pojkarna är i högre grad än flickorna arga och frustrerade över detta.

Medelklassungdomarna har en större tilltro till sina möjligheter att få inflytande över samhällsutvecklingen – åtminstone när de blir äldre – och när de kanske är beredda att anpassa sig till det politiska systemet. Medelklassflickorna tycks dessutom tro att möjligheterna till inflytande och delaktighet kan vara större någon annanstans (Hammar & Svensson 2003).

På frågan om vad som är lättare att uppnå i en storstad jämfört med Söderhamn är ungdomarna förvånansvärt överens. På tio av de viktiga värderingspunkterna är en majoritet av ungdomarna i alla samhällgrupper och oavsett kön överens om att de är lättare att uppnå i storstad. Det gör att inte heller skillnader i hur ungdomarna uppfattar möjligheter i storstaden kan förklara varför vissa ungdomar vill flytta dit.

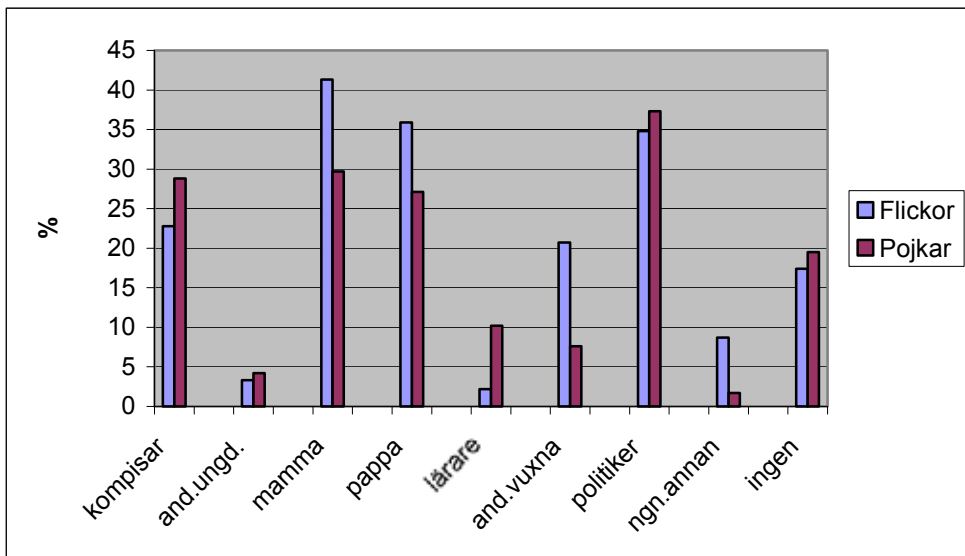
Är det kanske så att bedömningen av Söderhamn kontra en storstad ändå präglas av vad ungdomarna tänker sig vara möjligt i form av studier och arbete? Vad händer när ungdomarna får föreställa sig samma typ av sysselsättning, men på olika platser? Det förutsätter att de kan tänka bort de begränsningar som deras uppfattning om ortens möjligheter lägger över deras syn på framtiden. Är det likgiltigt för dem var de bor om de har ett bra jobb till exempel? Nej, det visade sig i enkäten att platsen spelade en ganska stor roll, då ungdomarna fick tänka sig en framtid för sig själva utifrån olika sysselsättningar i Söderhamn respektive en storstad. Det var i denna fråga som det blev tydligast att när ungdomarna fick tänka sig möjligheten att ha ett bra jobb i Söderhamn, så uppfattade de allra flesta detta som positivt – utom flickorna från samhällsgrupp 1. För pojkarna från samhällsgrupp 3 var boende i Söderhamn till och med mer positivt än storstadsalternativet, under förutsättning att de hade ett bra jobb. Studier däremot uppfattades av majoriteten i alla grupper som mest lockande i en storstad, medan samhällsgrupp 3 (både pojkar och flickor, men i olika hög grad), var mest lockade av studier på hemorten, jämfört med de andra grupperna.

Vad tycker "andra"?

Att studera normen för något som uppfattas som naturligt och som kombineras med normen att "alla väljer som de själva vill" är svårt att göra genom direkta frågor. De bästa svaren på hur normerna ser ut kring flytta/stanna-frågan har jag fått genom indirekta frågor och observationer, genom att fråga om vad andra tycker, genom att studera hur grupstrycket tar sig uttryck i frågan och genom att lyssna på hur ungdomarna föreställer sig att deras liv skulle bli om de "valde fel".

Som vi sett hittills har olika ungdomar mycket skilda uppfattningar om hur det är att bo i Söderhamn, och om hur en framtid i kommunen skulle gestalta sig. I min undersökning har jag intresserat mig för vad ungdomarna tror att "andra" tycker om kommunen och vilken inställning de tror att "andra" har till deras framtida stannande eller flyttande.

I enkäten (fråga 6) svarar ungdomarna på om de tror att någon/några tycker att de ska bo kvar i Söderhamn. Av svaren framgår att flest ungdomar (36 procent) uppfattar att lokalpolitikerna vill att de ska bo kvar i Söderhamn, tätt följda av mamma och pappa (35 procent respektive 31 procent). 27 procent tror att kompisarna tycker att de ska bo kvar. Därefter kommer svarsalternativet "ingen", som 19 procent svarat ja på.

Figur 3. Tror du att någon/några tycker at du ska bo kvar i Söderhamn?Andel (i procent) som svarat ja på frågan.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Som framgår av figur 3 så har en majoritet av eleverna besvarat samtliga svarsalternativ negativt. Skillnader finns mellan pojkar och flickor, där flickorna i högre grad än pojkarna tror att ”mamma”, ”pappa”, ”andra vuxna” och ”någon annan” tycker att de ska bo kvar. Pojkarna tror i högre grad än flickorna att ”kompisar”, ”lärare”, ”politiker” och ”ingen” tycker att de ska bo kvar. Frågans komplexitet blir tydlig när man jämför enkätsvaren med samma frågeställning i intervjuer och uppsatser, vilket jag kommer att göra i det följande avsnittet.

I det som är ungdomarnas närmsta krets finns kompisar och föräldrar. I kretsen utanför de närmaste finns lärare, andra ungdomar och andra vuxna och ännu längre bort finns, för de flesta, ”lokalpolitiker” som kan antas representera lokala makthavare i stort.

Vad tror de att föräldrar och kompisar tycker?

Det är fler flickor än pojkar som tror att föräldrarna vill att de ska bo kvar. Även samhällsgruppstillhörighet har betydelse. Ju högre samhällsgrupp man tillhör desto mindre tror man att föräldrarna tycker att man ska bo kvar. Att mamma tycker att de ska bo kvar tror 47 procent av flickorna i samhällsgrupp 3, men enbart 25 procent av samhällsgrupp 1:s pojkar. Tendensen är densamma vad gäller pappas önskan, men skillnaderna i svaren är inte lika stora.

Även i frågan om man tror att kompisarna tycker att man ska bo kvar i Söderhamn är det stor skillnad mellan olika grupper. Ytterligheterna utgörs av samhällsgrupp 3:s pojkar, där 38 procent tror att kompisarna tycker att de ska stanna, jämfört med 7 procent av flickorna i samhällsgrupp 1.

Att prata med ungdomarna om *varför* de tänker sig att välja som de gör visade sig vara rätt svårt. De allra flesta tycks inte ha funderat så mycket på frågan ”varför” tidigare. De egna vägvalen uppfattas som självklara och ”naturliga”, eller i vissa fall oönskade, men oundvikliga. Att det finns andra val är inte riktigt intressant eftersom ungdomarna inte uppfattar dessa alternativ som ”möjliga” val. Att flytta eller stanna tycks inte vara en fråga som särskilt ofta är uppe till diskussion i den närmsta kretsen. Ungdomarna uppger att frågan sällan diskuteras explicit, varken med föräldrar eller med kamrater. I den närmsta kretsen tycks ungdomarna sinsemellan och ungdomarna och föräldrarna vara rätt överens om vad som gäller utan att prata så mycket om det. *Vad* det är som gäller är dock olika, återigen utifrån kön och samhällsgrupp.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Men min mamma och pappa, dom vill ju inte att jag ska stanna kvar. Eller det finns inte ... Det är inte ens ifrågasatt. Det bara är så. (intervju, flicka 20 år)

Han (pappan) har då inte sagt nåt. Han pratar om att köpa lägenhet i Stockholm ... ”Du ska ju dit”. Så dom vet ju hur det blir. (...) Det är nog självklart för dom också. Just när man har sagt att man ska gå vidare ... så är det klart.” (intervju, flicka 17 år)

Kompisarna ... Jaa du, de jag umgås med är rätt nöjda med den här stan. Men dom måste ju flytta dom också, och plugga, typ. (intervju, flicka 18 år)

Jag vill även presentera några korta utdrag ur intervjuerna för att belysa frågan om hur ungdomarna pratar med sina föräldrar och kamrater om att flytta eller stanna.

LS – *Har du känt det som att dina föräldrar varit nöjda med det du har valt och det du har gjort?*

Pojke 20 år – Ja det tror jag. Jag fick jobb direkt efter skolan och så. Så det fanns ingenting att vara missnöjd över. Så det tror jag. Det är lika med brorsan, han har ju haft jobb hela tiden han också, så att ...

– *De har inte tyckt att du borde ... ge dig iväg ... eller något annat?*

– Neej ...?

LS – *Pratar ni med varandra om sådant här i skolan?*

Flicka 17 år – Neej, jo kompisar emellan. Då är det också självklart: ”Det är klart att vi ska flytta härifrån” Det är inte någon som jag har hört som har sagt att dom vill stanna kvar.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

- Hur skulle man tänka om någon som sa det då?
- Jag vet inte. ”Varför vill de vara kvar?” Eller ... ja
- Tror du att det är lika på alla linjer? Det är ingen skillnad på olika ungdomar?
- Nej, jag tror inte det, jag vet ingen som skulle välja att stanna. Då är det folk som jag då, som säger att när man skaffar familj så kan man komma tillbaka.

LS – Det här med att ungdomar gärna vill flytta iväg till större städer (...) känner du igen det, är det så bland dina kompisar? Pratar man så?

Pojke 17 år – Neej, jag har inte hört så många som har pratat om det jag, faktiskt eller. Faktiskt inte.

– Hur resonerar man i i dina gäng då? Om man tänker sig framåt, hur vill man att livet ska se ut?

– Jaaa, killarna då dom vill ju flytta hemifrån, och bo i egna lägenheter. Men tjejerna då, de vill bo hemma de, med mamma! Jag vet inte, det har liksom blivit nåt sånt där.

– Att de bor kvar hemma?

– Ja, till de hittar någon att flytta ihop med. Någon kille dom kan bo hos. Vad jag har märkt i alla fall. Jag har en kompis som bodde hemma (...) och när hon hittade en kille, då flyttade hon in till han i stan. Så nu bor ju dom härinne då.

Dessa kortare utdrag ur intervjuer visar hur ställningstaganden i flytta/stanna-frågan uppfattas som så självklara att det även intervjusituationen kan vara svårt att hitta sätt att prata om dem.

Vad tycker andra vuxna och andra ungdomar?

I enkäten tyder kommentarerna till frågorna på att ”andra ungdomar” uppfattats som pojk- eller flickvänner, och för övrigt tror man inte att någon annan ungdom skulle vilja att man ska vara kvar i Söderhamn. Flickorna tror i betydligt högre grad än pojkarna att ”andra vuxna” vill att de ska bo kvar. I kommentarerna hänvisas då ofta till mor- och farföräldrar. På frågan om ”andra vuxna” vill att de ska stanna svarar 24 procent av flickorna i samhällsgrupp 3 ja, jämfört med pojkarna från samma samhällsgrupp där bara 3 procent svarar ja. Pojkarna tror istället i högre grad än flickorna att lärarna vill att de ska vara kvar i Söderhamn.

I samband med de gemensamma analyserna och diskussionerna har jag låtit ungdomarna enskilt skriva ner hur de tror att min statistik ser ut i frågan om hur stor andel som vill stanna respektive flytta. Förslagen har varit mycket olika, men det slående har varit att eleverna i de allra flesta fall har överskattat storleken på den andel som har samma inställning till att flytta eller stanna som de själva. Ofta har de trott att den egna åsikten varit i majoritet, och de har blivit förvånade över att det finns så många som tänker annorlunda.

Att få ungdomarna att reflektera över om det i samhället finns uttalade eller outtalade normer om vad man ska göra som ”duktig ungdom” har inte varit alldeles enkelt. På direkta frågor har svaret, som jag tidigare visat, varit att ”man väljer ju själv”, och ”jag lägger mig inte i hur andra väljer”. Men vid andra tillfällen, främst vid gruppdiskussioner med ungdomarna, har det blivit tydligt att det finns en värdering i vilket val som är ”det rätta”, särskilt om man aspirerar på att vara en ungdom med framtidsvisioner och utvecklingsvilja.

I det projektarbete som genomfördes av ca 50 elever i åk 1 samhällsprogrammet – där de på olika sätt undersökt vad andra ungdomar tycker om att vara ung i Söderhamn – är det de faktiska förhållandena i kommunen som kommit att vara i fokus, både i gruppernas utgångspunkter och i deras slutsatser. De olika grupperna framhåller t ex att ungdomar är missnöjda med centrum, utelivet, fritidssysselsättningarna, utbildnings- och arbetsmöjligheterna samt kommunledningen. Det ungdomar tycker är bra är naturen, människorna och att det är en lugn stad.

En viss förvåning fanns i elevgruppen, som bestod av studieinriktade elever, över att det fanns så många som inte ville flytta. Eleverna kom fram till att det finns skillnader i åsikter om Söderhamn mellan pojkar och flickor men olika projektgrupper har dragit olika slutsatser om vilka som trivs bäst och sämst i Söderhamn. En grupp menar att pojkar verkar trivas bäst i Söderhamn, och en av deras förklaringar är att fler pojkar än flickor är med i

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

idrottsföreningar och därför trivs bättre. En annan grupp menar att fler pojkar än flickor planerar att flytta, för de vill upptäcka nya saker och få en bra utbildning. Samma grupp menar att flickors större tvekan inför att flytta beror på att de vill vara nära kompisar och familj. En annan grupp kom fram till att det är överlägset flest kvinnor som inte trivs i Söderhamns kommun.

I de diskussioner som förts inom och mellan grupperna är det slående hur ”yttligt” och normativt ämnet behandlas. Att det finns skillnader i upplevelser mellan pojkar och flickor diskuteras, men diskussionerna kom framför allt att handla om vilka, pojkar eller flickor, som ”har rätt”. Och att det mest ”riktiga” är att vilja flytta är det för dessa elever i grupp aldrig någon tvekan om. Inga elever försvarar den motsatta åsikten. I dessa diskussioner blir jag den som framhåller att det kan vara ett val även att stanna och åtskilliga har de uppfordrande kommentarerna till mig varit, som t ex ”det är ju självklart att man vill flytta”, ”det är naturligt för ungdomar att röra på sig” och ”ungdomar ska ut och se något annat, det är inte nyttigt att stanna kvar”. Underförstått är jag lite ”mossig” och omodern som inte hade förstått att detta är en självklarhet ”nuförtiden”.

Andra elevgruppsdiskussioner som jag har deltagit i är då uppsatsklasserna var för sig tagit del av min preliminära analys av deras uppsatser. Jag träffade tre av de fyra uppsatsskrivande klasserna. Det jag delgivit dem är att jag ser skillnader mellan kön och skolklass i hur de tänker om sin egen framtid i Söderhamn. På en tänkt linje av gradvis minskad förhoppning om att kunna vara kvar i Söderhamn så hyser flickorna från de yrkesinriktade programmen den största förhoppningen om att kunna stanna kvar i kommunen. I den motsatta änden av den tänkta linjen finns flickorna på de studieinriktade programmen. Mitt på den tänkta skalan finns pojkggruppen, där pojkarna från de yrkesinriktade programmen befinner sig något närmare flickorna från samma typ av program. Det argument pojkarna framhåller som avgörande för var de vill bo i framtiden är tillgången till det arbete de vill ha. Flickorna på de yrkesinriktade programmen framhåller vikten av vänner, familj och trygghet. Flickorna från de studieförberedande programmen betonar den personliga utvecklingen – de vill ut och testa något nytt.

Jag ber klasserna hjälpa mig att förstå varför det ser ut på det sätt som jag visat ovan, och eleverna får först diskutera gruppvis och därefter förs diskussionen i helklass. Det är intressant att följa diskussionerna. I alla klasser finns ett tryck på att tycka lika, men innehållet i tyckandet blir ganska olika. I klassen med elever från bygg- och industriprogrammet, där det bara finns pojkar, handlar i stort sett alla förklaringar om tillgången till, eller bristen på, arbete. Eleverna från hotell- och restaurangprogrammet som bildar klass tillsammans med omvårdnadsprogrammet är en könsmässigt blandad grupp. De kom främst att försöka förklara varför pojkar och flickor skiljer sig

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

åt. De menar att pojkar vill ha bättre jobb, högre lön och frihet från familj medan flickorna har lägre krav, tänker mer på familj och vill stanna hos släkt och vänner. I dessa båda klasser diskuteras flytta/stanna-frågan utifrån att det fanns två likvärdiga val, och att man kan ha olika skäl för att välja att flytta eller stanna. De menar att man pratar öppet om detta i klassen och att ingen åsikt ses som mindre värd, men då jag frågar hur deras synpunkter möts av andra grupper av ungdomar så får jag svaret: ”När vi har lektioner med samhällklassen, då brukar inte vi säga något. Det är ingen idé. De tror ju att de alltid vet allting bäst, i alla fall.”

Bland eleverna på teknikprogrammet är grupptricket starkt under hela sammankomsten. De ironiska sidokommentarerna är många, och det är tydligt att det i denna fråga inte ska finnas någon ambivalens. I klassen finns bara tre flickor, av 16 elever, och i denna klass diskuteras inga könsskillnader. Alla är överens om att ”det enda raka” är att flytta direkt efter skolan. Detta är självklart eftersom ”alla ska vidareutbilda sig och vill ha de bästa utbildningsmöjligheterna”. Däremot går åsikterna isär om man kan tänka sig att komma tillbaka senare eller inte. Då jag undrar vad de skulle säga om någon i klassen skulle säga att han ville vara kvar i Söderhamn svarade en pojke snabbt: ”Då skulle jag fråga honom vad han egentligen vill med sitt liv!” Åt detta fnissade de andra, och tyckte nog att jag fått ett bra svar på en dum fråga.

I de enskilda intervjuerna framkommer att ungdomarna har många föreställningar om vad andra ungdomar tänker om att flytta eller stanna och även föreställningar om varför andra handlar som de gör. I en del av dessa förklaringar finns ”andra vuxna” med som bland annat normsättare. Ungdomarna har också föreställningar om hur livet skulle kunna komma att gestalta sig om man själv skulle göra ”tvärtom”, d v s inte gjorde det som man nu *vill* göra. Dessa föreställningar säger en hel del om vad ungdomarna tycker om de som faktiskt ”gör tvärtom”. Många av de föreställningar som kommer till uttryck på detta sätt, hos de som anser att det är självklart att flytta, handlar om att stannandet är ett icke-val. De menar att det är naturligt att flytta som ung – alltså icke-naturligt att stanna och att man måste flytta för att kunna utvecklas. Eftersom svaren ofta ingår i längre tankekedjor så kommer några längre intervjuavsnitt att få illustrera tankegångarna.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

- LS – *När man ska vara en lyckad person, vad ska man göra då?*
- Flicka 17 år – *Jaa, göra det man själv vill, tycker jag. Känns det rätt för en själv så ... Jag går ju inte runt och säger "loser" till alla som bor kvar här, utan har de det bra här så visst – det är ju deras liv.*
- *Men det är inget du skulle önska dig just nu?*
- *Neej, inte vara kvar här. Jag vill se lite, uppleva lite, på egen hand. Inte bara ha den här tryggheten. Utan satsa lite, ta lite smållar själv om det är så, men då har man ju gjort det.*
- *För att det utvecklar dig ...?*
- *Jaa, då har man möjlighet att komma tillbaka med allt.*
- (...)
- *Tror du alla kompisar kommer att flytta?*
- *Jag vet inte. Det där är svårt. Det är ju vissa som man tänker: "Men gud, hur ska de klara sig då?" Men de mognar väl på sig de också, kanske. När man väl står där själv så tar man nog tag i det mera.*
- *Men det är mera att de inte skulle klara det, än att de inte skulle vilja?*
- *Jaa, det tror jag, det är klart att de vill härifrån! Har de sagt i alla fall. Precis. De är lite såhär: 'Jag måste ha med mig någon. Kan inte bo själv ... Oj, oj, oj'. Medan jag tycker att det är klart att jag vill bo själv. Men jag vill ju ha någon i närheten sådär. Så att man har lite ...*
- *Mm, du vill prova själv. Om du tänker på de du gick med i nian då, för det var väl en mera blandad skara antar jag, tror du att de kommer att flytta?*
- *Jaa, du, jaa, ja det tror jag. Några har redan flyttat faktiskt. Pluggar i Gävle och så där. Jaa, det tror jag faktiskt. Det känns som att det inte finns så mycket här som kan ge något.*
- *Sen är det ju så att inte alla flyttar i alla fall, om man ser till statistiken, och då kan man ju undra: Är de "losers"?*

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

– Nej, jag skulle inte se dom som ”losers”. Vissa börjar ju jobba, och så får dom liksom jobb, och då har ju dom sitt här ...

– *Skulle du vara nöjd med det? Om du skulle få det?*

– Neej, jag vill ha en utbildning att gå på, faktiskt. Så att man inte bara står där sen och så har man ingenting ...

I intervjuavsnittet ovan funderar den sjuttonåriga flickan kring en möjlig framtid. Den flicka som intervjuas nedan har redan under gymnasietiden flyttat till en annan ort, och hon har egna erfarenheter av vad som hände i relationen till de ungdomar som stannade kvar.

Flicka 20 år – Om man är i Söderhamn och är kvar, då kan man nog känna sig som en loser, men ... Joo, jag tycker nog att man är en loser om man stannar, och inte gör något annat och inte ens flyttar till ... Gävle. Då tycker jag att man är en loser.

LS – *Mmm, tror du man känner det så själv också?*

– Neej, för man bygger upp en egen slags liten värld. För dom gör ju det ... för att deras föräldrar har stannat till exempel. Och antingen är det så att man vill bli som sina föräldrar, eller så är det så att man vill absolut inte bli som sina föräldrar ... och då åker man härifrån. Det beror ju lite på vad man har för bakgrund. Eller – stor, stor, stor del är ju hur man ... vad man har för föräldrar och bakgrund och vilka människor man umgås med. För man har ju ... Tjejer som jag känner här i Söderhamn, och de är ju en grupp ... Och dom stannar ...

– *Men tycker de att det är rätt? Tycker de att de gör rätt då, eller tror du att de känner sig som ”losers” då?*

– Neej ... Dom säger ”Bor du i Stockholm, det skulle jag aldrig kunna göra jag eller.”

– *Säger de ”inte kunna” göra? Inte ”inte vilja” göra?*

– De säger ”Jag skulle aldrig våga jag eller, det är så stort” Och så har dom varit på Drottninggatan ... Man tycker ju lite synd om dom för dom har ju inte sett någonting.

– *Vet de om det?*

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

– Njæ, jag vet inte. Det är ju svårt att kritisera också. För de har ju andra saker som man själv inte har. Några har barn, finner ju liksom trygghet i det i stället. För då kan man ju tänka att alla de här som reser runt och bor på olika ställen och sådär – de letar ju också efter någonting – men är inte nöjd. Och skulle ju aldrig finna sig i att skaffa barn och stanna i Söderhamn.

(...)

– De som stannar ser på de som kommer hem som man orkar inte riktigt umgås med varann för det är så mycket emellan liksom

– *Vad är det då?*

– Men det går ju inte att förklara ... Det är ju ett helt liv ...

– *Ja, det är så du menar – det är en massa erfarenheter och tankar och ...*

– Ja, man har inget utbyte av varann. Ja, det behöver man ju inte alltid ha men man tror att det kanske ska vara som förut. Men nu ser man olika på varann ändå ...

(...)

– *Men de som din syster gick med på gymnasiet, de har väl också flyttat de flesta, antar jag?*

– Njæ, det är några som är kvar. Och de ser ju vi som en ”loser”, för de gör ju precis samma saker...

– *Mmm, och vad tycker de om er då?*

– Att man är ... Eftersom man förändras, ja rent fysiskt; man kanske får en ny klädstil, såna enkla grejor. Kanske inte pratar lika mycket dialekt. De försvarar sig genom att klanka ner liksom: ”Hon har blivit så uppblåst, tror att hon är något”, och så där. Istället för att lära sig ... eller prata om det: ”Det här har jag gjort, och det är därför jag klär mig så här”. För det är ju mycket så det är också, att om man åker någonstans, till en större stad så kan man se på den personen när man kommer hem för alla andra här handlar ju på JC, och på sin höjd åker på HM.

(...)

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

– Men såna rent synliga saker retar folk upp sig på så himla mycket.

– *För att man gör sig märkvärdig, och tror att man är något?*

– Mm, och det tror man ju också, för att de tror att man är något. Och så kommer man hem och så måste man leva upp till det också – man tror att man är någonting.

Att ungdomarna har åsikter om vilka val som är ”riktigare” och ”naturligare” tror jag härmed att jag har visat. Det har blivit tydligt att alla inte omfattas av en och samma norm och att motstridiga uppfattningar om vad som ska gälla finns mellan olika ungdomsgrupper. Bland de vuxna tycks motstridigheterna i många fall även rymmas inom de enskilda individerna. De vuxnas uppfattningar om ungdomars flyttande och stannande har i flera fall varierat med positionen hos den som betraktar fenomenet. I formella sammanhang då regionens framtid diskuteras framhålls vikten av att unga människor vill bo där, men i mera informella sammanhang är problematiken inte så enkel. I den typen av samtal har jag ofta mötts av irriterade reaktioner och kommentarer som:

– Det är bra och nyttigt att ungdomar flyttar.

– Det är inte de som flyttar som är problemet, det är de som stannar.

– Ja, vad ska de göra, det finns ju inga jobb.

– Vi vill absolut inte hindra någon från att flytta.

– Det är väl högst naturligt att ungdomar flyttar.

– Så har det väl alltid varit, att ungdomar flyttar.

– Tycker du att man ska hindra dom från att flytta då?

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Ofta har mitt intresse för ungdomars olika valmöjligheter och ställningstaganden omtolkats till att jag skulle anse att man ska försöka förmå ungdomarna att stanna kvar. De reaktioner jag mött har fått mig att förstå att frågan inte är helt okontroversiell. En fråga som sysselsatt mig är om och hur denna ”vuxna” inställning påverkar och samspelar med ungdomarnas inställning i flytta/stanna-frågan. Som vi sett ovan förnekar ungdomarna att de bryr sig om vad andra har för åsikter i denna fråga. (Till detta återkommer jag i analyskapitlet). I enkäten ombads eleverna svara ja eller nej på frågan om de tror att lokalpolitikerna tycker att de ska bo kvar i Söderhamn. På så sätt ”tvingades” de att uttrycka en åsikt i den frågan. Resultatet redovisas i tabell 8 nedan:

Tabell 8. Tror du att lokalpolitikerna vill att du ska vara kvar i Söderhamn? Andel (i procent) som svarat ja. (Chi2: *=0,05, **==0,01)

	Pojkar:	Flickor:
Sh.grupp 3	28**	31*
Sh.grupp 2	40**	31*
Sh.grupp 1	69**	67*

På enkätfrågan om man tror att lokalpolitikerna vill att man ska vara kvar i Söderhamn visar sig stora skillnader i uppfattning, främst mellan samhällsgrupperna. Pojkar och flickor i samhällsgrupp 1 ligger här i topp – med ja-svar på 69 respektive 67 procent. Lägst ligger samhällsgrupp 3:s pojkar med 28 procent.

Sammanfattande reflektioner: Vad tycker ”andra”?

Om jag tillsammans med ungdomarna fördjupar frågeställningen om vad som påverkar ungdomars tankar om att flytta eller stanna till att gälla *andra* ungdomar – och framför allt andra ungdomar som inte väljer som de själva gör – så kan de tänka sig att ”de andra” väljer som de gör därför att de är påverkade av olika saker, t ex tillgången på arbete/kompisar/föräldrar/vad man förväntas göra. De egna valen uppfattas som ”självklara” och ”naturliga”, d v s det man väljer om man inte påverkas av något.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Majoriteten av ungdomarna tror att varken föräldrarna eller kompisarna vill att de ska bo kvar i Söderhamn. Flickorna tror i högre grad än pojkarna att föräldrarna vill att de ska bo kvar i Söderhamn. Ju högre samhällsgrupp man tillhör desto mindre tror man att föräldrarna vill att man ska stanna. Att kompisarna vill att man ska stanna tror i högre grad pojkarna, och med högre samhällsgrupp tycks tron på kompisarnas vilja att man ska stanna minska.

I min studie uttrycker många arbetarungdomar en önskan om att kunna stanna på hemorten, men pojkarna tror i lägre grad än flickorna att detta kommer att bli möjligt. Grovt generaliserat kan man säga att arbetarklassens barn i högre grad uppfattar – både som sin egen och de nära vuxnas vilja – en önskan att kunna stanna kvar på hemorten, eller i närheten av den. För de här ungdomarna handlar det inte om att bo kvar i föräldrahemmet. Flytten till ett eget boende uppfattas som en viktig vuxenmarkör. Man vill så snart som möjligt flytta hemifrån, framför allt för att få ett större självbestämmande, men man behöver inte flytta så långt. Många uppfattar att föräldrarna vill ha kvar en tät kontakt och att man ska kunna vara till hjälp för varandra i vardagen. Samtidigt menar dessa ungdomar att både de själva och deras föräldrar ser realistiskt på tillvaron och att grunden för ett vuxenliv är att man har ett jobb och kan försörja sig själv. Och finns det inte jobb i Söderhamn så måste man, även om det inte är vad man önskar, söka sig någon annanstans.

För medelklassungdomarna är förhållandet det motsatta. Både de själva och föräldrarna ser en framtida flyttning som något naturligt. Det är ofta så självklart att det inte ens är något som diskuteras specifikt, utan det ligger som en förutsättning för andra resonemang. Frågan om flyttning för medelklassungdomarna hänger ofta ihop med tanken på en högskoleutbildning, men långt ifrån alltid. Flyttandet tycks även för föräldrarna ha ett egenvärde.

I de närmaste kamratgrupperna förefaller valen vara självklara på samma sätt. Man umgås med andra ungdomar som ser på livet och framtiden på ungefär samma sätt som man själv gör. För ungdomarna tycks frågan inte heller ha någon särskild laddning. Alla ”får väl göra som de vill”, och ”de andra” är helt enkelt obegripliga och gör ”konstiga” val. Att det finns andra ungdomar och vuxna som kan tycka annorlunda uppfattas inte som intressant. Det tycks som om de unga i hög grad medvetet bara uppfattar andra vuxna som bekräftar deras egen världsbild. Det är svårt att få dem att beskriva andra som har en avvikande uppfattning. Frågor om vad de tror att andra – vuxna och ungdomar – i deras närhet tycker avfärdas ofta med att ”det vet jag inte”, eller ”jag bryr mig inte”.

Ingen av ungdomsgrupperna är intresserade av att diskutera hur det kommer sig att andra har en avvikande uppfattning. I detta visar gruppen av ungdomar likheter. I tankarna om *vad* som är det ”naturliga” att göra i

flytta/stanna-frågan skiljer sig ungdomarna åt i hög grad. Uppfattningen om vad man som ungdom ska/bör/vill/kommer att göra med sitt framtida flyttande eller stannande blir därmed olika. Tydligt urskiljbara gränser dras upp mellan olika grupper, och det som i hög grad är avgörande för gränsdragningarna är social bakgrund och kön, samt kombinationen av dessa faktorer.

Uppsatser: "Har jag en framtid i Söderhamn?"

Efter att nu ha delat upp och beskurit ungdomarnas funderingar och åsikter vill jag ge dem utrymme att få tala till punkt, att själva avgöra vad som är viktigt och hur saker hänger ihop. Jag har valt ut några av de mer heltäckande och beskrivande uppsatserna, och jag har valt ut några exempel från olika klasser för att belysa hur skilda tankegångar som kan väckas av samma tema.

Pojke, samhällsprogrammet:

"Har jag en framtid i Söderhamn? Inte utan utbildning. Jag ser ingen framtid att stanna kvar här direkt efter gymnasiet. Inte för att jag inte gillar staden, trivs faktiskt ganska bra här. Utan att få jobb, det är den svåra nöten att knäcka. Min framtid som jag vill att den ska se ut: Jag flyttar till en större stad och utbildar mig. Sedan flytta hem igen och få ett välbetalt och bra jobb, skaffa familj.

Om jag stannar kvar efter gymnasiet är jag bränd! På grund av mina kontakter på Emerson⁴¹ får jag jobb där relativt lätt. Ingen hög lön men det räcker till hyran på Granvägen 16 D och hyfsad ölbudget och nudelkonsumtion.

Min fina lägenhet kan klassas som en tredje klassens pundarkvart. Men jag trivs. Jag prenumererar på Slitz och radiotjänst har inte märkt mitt "lån" av tvlicens. Jag säger bara en sak: Sak samma var man bor, huvudsaken man har kabel-tv med porrkanal och får socialbidrag."

⁴¹ Emerson var tidigare en av de större arbetsgivarna på orten, en tillverkningsindustri utan särskilda krav på vidareutbildning.

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Flicka, samhällsprogrammet:

”Har jag en framtid i Söderhamn? När jag tänker på vad jag ska göra om 10 år så tänker jag inte att jag bor kvar i Söderhamn. Jag blir rädd när jag tänker: Tänk om jag kommer att bo kvar här i Söderhamn i hela mitt liv. Jag vill inte bli som min mamma. Jobba på Emerson och göra kretskort och efter 5 år få en slitskada i armen och bli sjukpensionär i 37-årsåldern. Jag vill inte heller sitta i kassan på Hemköp. Jag har större drömmar. Jag ska bli rik när jag blir stor och jag ska ha mitt drömjobb: Fotograf. Jag vill bli lycklig. Jag ska trivas med det jag gör och jag tänker inte gå till jobbet och tänka att jag går bara dit för att få pengar.

När jag och mina kompisar diskuterar vår framtid så vill ingen av oss bo kvar här i Söderhamn. Det är klart att jag trivs här i Söderhamn och jag kommer säkert att sakna staden om jag flyttar. Efter studenten ska jag ta ett sabbatsår och försöka få ett litet jobb på sidan. Jag har pojkvän så om det håller mellan oss som jag hoppas på. Sen måste jag flytta för att utbilda mig till fotograf. Min pojkvän får följa med och försöka få ett jobb i närheten där jag bor. Efter kanske tre år är jag färdigutbildad fotograf. Då ska jag och min pojkvän flytta in i en jättefin lägenhet. Vi ska resa ut i världen och när vi kommer hem ska vi skaffa barn. Då måste vi flytta igen och då blir det till ett hus på landet. Jag tror jag kommer att åka till Söderhamn ofta för att min mormor och mamma bor här.”

Flicka, samhällsprogrammet:

” Har jag en framtid i Söderhamn? Just nu känns det inte så. Söderhamn har inte mycket att ge mig just nu ... och hur blir det om tio år när man har utbildat sig? Finns Söderhamn kvar? Finns det en framtid för mig här? Jag tror inte det. Jobben läggs ner ett efter ett.

Jag ska flytta utomlands efter gymnasiet. Spanien ska jag till och skaffa mig kunskaper och bli säker på språket. Spanskalärare är mitt mål just nu, och här i Söderhamn behövs bara en spanskalärare. EN! Så min framtid här finns inte. Det enda som drar är familjen och släkten.

Så Gävle, kanske. Inte för långt bort men ändå större, och därmed mer arbeten. Mitt liv inkluderar inte Söderhamn, helt enkelt. Det enda som finns här är min familj, som sagt. Det är inget spännande här! Jag vill se världen, lära mig språk, träffa nya människor, skaffa ”erfarenheter”. Kanske, kanske kommer jag tillbaka till Söderhamn ... får jobb på Hemköp eller Ö&B och blir kvar där resten av mitt, flyttar ihop med en kille jag träffade på Högstadiet. Finns inte mycket att välja på här ...

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Nej ... vem vet vad som händer. Bara jag inte hamnar på Hemköp, utan klarar att kravla mig upp till målet ... som just nu är spanskalärare.

Jag vill ha hus, barn, bil, hund, pojkvän och ett jobb jag trivs med. Jag vill inte bo mitt i stan eller i ett villaområde ... jag vill ha ett hus om står lite för sig själv. Och vad finns det i de mindre orterna utanför Söderhamn? INGENTING! Allt läggs ner. Det är stendött här utanför stadsgränserna. Till och med bussarna ska läggas ned därifrån ...

Jag är rädd för att bli fast här, livrädd ... i alla fall för alltid ... Om 50 år kanske ... om de har råd att ta emot mig här ... Jag kanske får ruttna sönder i en lägenhet alldeles ensam om 70 år för att det är fullt på äldreården och de har inte råd att ta emot mej. Nej tack, nog hoppas jag på att komma en liten bit härifrån i alla fall ...”

Pojke, hotell- och restaurang + omvårdnadsprogrammet:

”Har jag nån framtid i Söderhamn? Nej, Söderhamn är en liten stad och mycket folk. Det finns inte jobb åt alla. Så jag själv skulle inte vilja bo här. Jag kan kunna tänka mig Gävle, Stockholm, Göteborg mm men aldrig i Söderhamn. Finns lite att göra. De flesta kompisar är arton så på helgerna så festar man mest. Om 5 år så har jag tänkt mig att starta en egen restaurang så jag tror jag kommer att ha en bra framtid. Eller så kommer jag att jobba på en stor restaurang. En liten dikt: Jag ska berätta lite om Söderhamns ungdomar i verklighet.

På vardagarna så pluggar dom
och umgås med sina vänner
På helgerna är man i Söderhamn
Och festar. Om och om igen
Så är livet i Söderhamn.”

Flicka, hotell- och restaurang + omvårdnadsprogrammet:

”Har jag en framtid i Söderhamn? Min framtid kan vara bra eller dålig i Söderhamn. Jag vill jobba med äldre eller handikappade barn. Så jag tror det blir en bra framtid för mig. Men dom andra som vill jobba inom sjukhus kan ju få det lite svårt för vi har ju inget riktigt sjukhus i Söderhamn. Men jag skulle nog vilja utbilda mej mer men då kommer jag att få flytta från Söderhamn men det vill jag inte.

Hur jag vill att Söderhamn ska vara om 5–20 år. Jag tycker det ska vara bättre gemenskap i Söderhamn, nu är det för mycket skitsnack. Vi kan väl

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

själva göra något åt något för det är ju en fin stad vi lever i. Och att politikerna tänker mer på de unga än att de ska lägga ner allt och att de gör något bra istället. Dom kanske kan göra något så att ungdomarna har något att göra istället för att förstöra och dom som inte gör något får ju lida för det.

Om 10 år tror jag att det blir mer jobb inom allt för det är många som får pension. Så det blir mer möjligheter åt den yngre generationen. Jag kommer att göra om tio år. Jag kommer att bo på landet med min pojkvän och ha två fina barn. Jag jobbar med äldre personer eller med handikappade barn.”

Pojke, bygg- och industriprogrammet:

”Jag tror att jag bor kvar i Söderhamn om fem år för alla mina vänner bor här. Men först så ska jag göra lumpen och sen får jag se om man får jobb i Söderhamn efter lumpen som murare eller plattsättare. Får jag jobb så kommer jag att bosätta mig i Söderhamn och bilda familj. Det enda jag är oroad är hur kommer Söderhamn att se ut när mina barn växer upp, helst så ska det finnas bra tillgång till sjukvård och skola.

Just nu så ser framtiden mörk ut för Söderhamn på grund av all arbetslöshet och brist på poliser och sjukvård. Får jag nåt bra erbjudande om jobb utanför Hälsingland eller Söderhamns kommun så kommer jag inte att bo kvar här. Men helst så vill jag få jobb här i Söderhamn, för det är en fin kuststad och så har man nära till naturen och havet. Jag minns hur det var när jag växte upp här med bra sjukhus och gott om poliser och ingen arbetslöshet.”

Pojke, bygg- och industriprogrammet:

”Jag har ingen framtid i S-hamn. Och jag vet redan nu att jag vill flytta efter skolan. Jag ska flytta norrut. Söderhamn tycker jag är en otrevlig och ful stad, det är bara problem jämt. Nedläggningar, ekonomiska problem, och miljön. Vad finns det att göra i S-hamn ingenting, inte undra på att det är så mycket droger. Inte ens polisen är trevlig sura gamla gubbar.

När jag är 19 så går jag ut skolan. Jag är mycket i Härnösand och jag trivs där, och kommer förmodligen att flytta dit men det beror på om jag får ett jobb. Lagg ner Söderhamn. Spräng skiten.”

5. Att stanna eller flytta – i praktiken

Pojke, teknikprogrammet:

”Om jag har en framtid i Söderhamn? Nej det tror jag inte! Därför att inom den branschen jag studerar till finns det nog för litet utbud i här i stan. Dessutom vill man ju upptäcka världen, människor, religioner, historier, allt. En stor del av varför så många emigrerar till andra länder och städer är nog för att ungdomar har just nu ett behov av att känna sig annorlunda. Inte vara en del av de stora grupperna, vara egen, vara missanpassad. Det är coolt. Förstår du?”

Vad jag gör om 5,10 respektive 15 år vet jag inte. Det vet nog ingen. Visst kan man ha ett mål. Men jag anser att man oftast blir besviken om man planerar och hoppas för mycket på någonting. Jag tar en dag i taget och lever för dagen. Det är trots allt de små stunderna och roliga ”situationerna” man lever på. Det är de som blir minnen.

Men förhoppningsvis har jag ett jobb och början på en egen familj inom den tidsgräns du satt. Det spelar ingen roll om Söderhamn är jordens mittpunkt eller inte. Folk kommer att vilja upptäcka världen, och sig själv som individ. Inte minst ungdomar. Söderhamn är en liten håla även om det finns möjligheter. De flesta kommer att flytta tillbaka ändå. Tack för mig.”

Flicka, teknikprogrammet:

”Har jag en framtid i Söderhamn? Jag har ingen framtid i Söderhamn. Söderhamn är en tråkig stad med knappt nå möjligheter. Man vill ju ha mycket möjligheter när man är ung. Nöje är viktigt och det finns det inte mycket av här, inte utbildning heller. En trist stad! Folk flyttar nog härifrån för att plugga, jobba eller bara komma ifrån den här trista staden. Söderhamn är nog ingen stad för oss unga, men det finns nog de som gillar att bo här.

Om 5 år tror jag nog att jag pluggar på högskola eller så jobbar jag. Om 10 år vet jag nog inte, jag kanske är gift. Kanske nåt barn som väntar i min mage eller så. Om 15 år vet jag nog inte alls. Jag lever nog mitt liv med min familj. Någonstans i världen, men inte i Söderhamn.”

De uppsatser som här presenterats visar hur skilda funderingar som kan dyka upp då ungdomar ombeds att i skrift fundera över om de har en framtid i Söderhamn. Uppsatserna visar att svaren på frågan om en framtid i Söderhamn för den enskilde ungdomen inte alltid är lika självklara som det kanske kan verka då svaren bryts ut och presenteras i korta citat. Samtidigt

går de attitydskillnader som andra metoder visat att spåra också i uppsatserna. Det blir dessutom tydligt att ambivalensen i flytta /stanna -frågan är större i de enskilda elevernas tankar än vad som framkommer i den mera tvärsäkra argumentationen i de gruppdiskussioner där jag deltagit.

Avslutande kommentar

Vad säger då min empiri? Sätten att förhålla sig till hemorten är som vi har sett många, liksom sätten att se på sin tänkta framtid och bostadsort. Utifrån ungdomarnas uppfattning att ”man väljer själv” – utifrån en rationell uppfattning om hur man bäst uppnår det som är viktigt för en som individ – så blir ungdomars flyttande och stannande inte helt begripligt. I alla fall inte om man begränsar sig till de värderingar som de själva har presenterat som viktiga. Hur ska man då förklara att medelklassungdomarna – som är de som grupp ser flest möjligheter i Söderhamn, som känner sig mest önskade av lokalpolitikerna och som upplever sig ha störst möjligheter att påverka sin situation – är de som tänker sig att lämna Söderhamns kommun? Och hur ska man förklara det omvända – att arbetarklassungdomarna – som upplever sin situation som mer begränsad i Söderhamn, som inte känner sig önskade av lokalpolitikerna och som inte ser sig ha särskilt stora möjligheter att påverka – är de som i betydligt högre grad skulle vilja vara kvar?

Medelklassungdomarna är i mitt material i hög grad självklara flyttare, men pojkarna uttrycker i betydligt högre grad än flickorna en vilja eller önskan om att återvända då det är dags för familjebildning. Varför är flickorna så mycket mera flyttbenägna än pojkarna tvärs igenom samhällsgrupperna? Och hur ska man kunna förstå den mediala bilden av att ”alla ungdomar vill flytta”, som också visat sig vara den dominerande bilden bland de tongivande vuxna i regionen?

Här räcker ungdomarnas självförståelse inte till, utan för att förklara detta måste hjälp hämtas från olika teorier och forskningsresultat.

6. Välj själv! Men välj rätt.

6. Välj själv – men välj rätt!

Ungdomarnas självförståelse räcker inte till för att förklara deras olika inställningar i flytta/stanna-frågan. Deras synpunkter kan sammanfattas med att ”inget påverkar mig”, ”jag väljer ju själv” och ”det jag vill är det som är självklart att vilja”. De upplever inte att de är utsatta för påverkan eller att de tillhör någon grupp som väljer på ett visst sätt. De tydliga mönster som framträder i det empiriska materialet uppfattas inte av ungdomarna själva.

Men hur ska då de mönster som framträder förklaras? Mot bakgrund av den forskningsöversikt och teorigenomgång som finns i kapitel tre framstår flera olika faktorer som väsentliga för ungdomarnas beslutsfattande i flytta/stanna-frågan – somliga generella, andra mer lokala/regionala. I detta avslutande analyskapitel kommer jag att belysa mitt empiriska material utifrån tidigare forskning och de tidigare presenterade teorierna. Genom att visa hur de generella faktorer som ingår i teorin samspelar med de lokala faktorerna i den studerade regionen vill jag fördjupa analysen av hur ungdomarnas beslutsfattande sker i frågan om att flytta eller stanna.

Förutom de *faktiska villkoren* på hemorten (som behandlas i kapitel två) anses förväntningarna på den tilltänkta inflyttningssorten vara väsentliga. De faktiska villkoren på hemorten är inte lika och uppfattas inte heller lika av alla ungdomar. Inte heller ter sig villkoren på en tänkt framtidsort likadana för alla unga.

Faktorer som i forskningen framhålls som väsentligt särskiljande mellan olika ungdomar är *kön* och *social bakgrund*. I analysen av hur detta tar sig lokala/regionala uttryck är begreppen *regionala könskontrakt* och *regional förankring* viktiga.

Maktrelationen mellan *centrum och periferi* är väsentlig för flytta/stanna-problematiken bl a då den tar sig uttryck regionalt i form av föreställningar om vad som är ”normalt” och ”naturligt” för ”moderna” ungdomar att göra och där vissa föreställningar ges ett *tolkningsföreträde*.

De utvecklingsmöjligheter som individen uppfattar och de värderingar han/hon har av vad som är väsentligt i livet tar sig uttryck i en individuell upplevd *möjlighetshorisont*. För den enskilde individen förmedlas, förhandlas och bekräftas möjlighetshorisonten i hög grad i kretsen av *familj och kamrater*.

Utifrån min studie menar jag att olika faktorer inte bara adderas utan att det uppstår interaktionseffekter dem emellan som får betydelse för ungdomarnas beslutsfattande. Jag kommer i detta kapitel att relatera

6. Välj själv! Men välj rätt.

forskningsresultat och teoretiska begrepp till min empiri, och därefter i en modell visa hur jag menar att samspelet mellan de viktigaste faktorerna ser ut.

Klass och kön

Om vi ser till medelklassnormen – som ju är den rådande i inflytelserika kretsar, t ex i politiska och mediala sammanhang – så borde det ju vara så att *alla* ungdomar faktisk flyttade från sådana små orter som Söderhamn. Åtminstone borde *alla vilja* flytta. Men så är inte fallet.

I min studie, liksom i t ex Jonsson (1991) och Trondmans (2001) studier av ungdomar som lever i bruksorter, har faktorerna klass och kön en mycket stor betydelse. Klass och kön, och kombinationerna däremellan, har i många frågor varit tydliga särskiljande faktorer i ungdomarnas förhållningssätt till olika frågor i min empiri. Ungdomarnas önskningar och förhoppningar hänger i hög grad samman med deras sociala bakgrund, men pojkar och flickor skiljer sig åt inom samma klass. När det gäller frågan om att stanna eller flytta är det tänkta handlandet starkt påverkat av den unges klass och kön.

Den bild som bl a målas upp av Ziehe (1986) där det påstås att ungdomar i dag är ”kulturellt friställda”, har inte bekräftats i min studie. Den teorin menar att traditioner fått mindre vikt och att uppväxten tenderar att bli mera likartad och fristående från social och kulturell bakgrund. I min studie är det tvärtom så att ungdomarnas önskningar i hög grad följer deras sociala bakgrund. Det mest framträdande är inte det reflexiva valet. Ungdomarna tycks istället följa en tämligen ofreflekterad önskan att göra ”det naturliga”.

I min studie, liksom i Löfgrens (1990), framstår en framtida familj som något självklart/”naturligt” – i det närmaste oundvikligt. Ungdomsåren förväntas ta slut i och med att man stadgar sig och bildar familj. I och med detta upphör friheterna som finns i ungdomslivet. Detta är ungdomarna överens om men den önskade/förväntade längden på denna period skiljer de olika grupperna åt. Medelklassen ser fram emot en förlängd ungdomstid medan arbetarungdomarna mest känner sig hindrade i sina försök att bli vuxna.

De normer som finns om hur man ”ska” vara som ungdom, vad som är ”normalt” och ”naturligt” är också kopplade till klass och kön. Det tycks vara så att arbetarungdomarna och deras föräldrar lever med uppfattningen att ”det naturliga” är att det finns jobb på orten och att man ska kunna stanna. Medelklassfamiljernas och medelklassungdomarnas uppfattning om ”det

6. *Välj själv! Men välj rätt.*

naturliga” ligger mer i linje med föreställningen om ungdomstiden som en orientering mot det urbana och moderna. Det är därför ”naturligt” för den som vill bli en modern vuxen att söka sig till storstaden. Till detta återkommer jag i analysen av spänningsfältet centrum – periferi.

Att kön och social bakgrund har ett så stort inflytande på ungdomarnas val har inte varit självklart vare sig för ungdomarna eller för de vuxna vid de tillfällen då vi tillsammans diskuterat och analyserat mitt material. Andra forskningsinriktningar har i liknande frågeställningar framhållit betydelsen av t ex begåvning och skolframgång. De vuxna i min studie har ofta anslutit till detta sätt att förklara ungdomars val, medan ungdomarnas egna förklaringar handlat om att valen sker utifrån vad som är viktigt i livet, och att det är skilda individer tycker att olika saker är viktiga. Den typen av individuella faktorer kan dock inte förklara de mönster som framträder i min studie och har heller inte varit fokus i mina frågeställningar. Individuella faktorer är troligen av stor vikt då förklaringar söks till vilka individer som bryter de köns- och klassmönster som visar sig i bl a min forskning, men det som är möjligt för enskilda individer är inte nödvändigtvis möjligt för en hel klass. De dispositioner som grundläggs hos barn och ungdomar som växer upp under olika sociala, ekonomiska och kulturella förutsättningar styr deras val och därmed hur deras liv kommer att gestalta sig.

Waaras (1996) studie från Tornedalen visar att ungdomarnas framtidsstrategier i hög grad hänger samman med deras relation till lokalsamhället och könsrollsmönstret. Även i min studie är dessa faktorer högst väsentliga, men bland ungdomarna i Söderhamn tycks relationen till lokalsamhället och könsrollsmönstret i hög grad vara relaterad till klass. Hur kön och klass relaterar till varandra återkommer jag till nedan i analysen av de regionala könskontrakten.

Regionala förhållanden

Olika regionala och lokala faktorer har utifrån min empiri framstått som väsentliga för vilken inställning individen har i flytta/stanna-frågan. En aspekt av den regionala identifikationen är individens upplevelse av tillhörighet i hembygden, och för detta har forskare använt många olika begrepp. Här kommer jag att analysera denna aspekt under rubriken regional förankring. En annan aspekt av relationen till en regional identitet belyses i avsnittet om regionala könskontrakt där individernas förhållningssätt till den historiskt framväxta relationen mellan könen diskuteras. Ytterligare en aspekt av den regionala identifikationen är i vilken grad individen identifierar sig

med den identitet som tillskrivs regionen, vilken jag kommer att diskutera under rubriken bruksanda.

Regional förankring

I min studie har jag inte stött på någon tydlig regional identitet som ungdomarna identifierar sig med. Ungdomarna är inte särskilt intresserade av att låta sig definieras av sin tillhörighet till Söderhamn. Som jag tidigare visat undviker ungdomarna det som de uppfattar som begränsande definitioner. De uppfattar sig inte själva som styrda av något annat än sina egna val. När de beskriver varandra och sig själva sker det utifrån gruppstillhörigheter baserade på stil och attityd (se t ex Willis 1977; Fornäs m fl 1994; Bjurström 1997).

Forskare som diskuterat regionens/lokalsamhällets roll för individen menar att lokalsamhället inte längre spelar samma roll för individen som identitetsskapande miljö som tidigare, men menar att det heller inte är betydelselöst (Brück 1986). Den lokala identiteten kan vara av skilda slag (se t ex Tuan 1980) och individerna fäster olika stor vikt vid sin lokala identitet. Man använder sig av den på olika sätt och i skilda situationer (Kåks 1997).

Även om ungdomarna själva inte uttryckligen identifierar sig med hemorten, så har jag sett stora skillnader i hur förankrade ungdomarna är på hemorten, framför allt utifrån sina önskemål om närhet till släkt och vänner och i sina förhoppningar om framtiden. Tidigare studier av ungdomar i bruksorter (se t ex Jonsson 1991, 1994; Trondman 2000) visar på tydliga skillnader i ungdomarnas framtidsfokus utifrån klass och kön. Förhoppningsvis kan min forskning bidra till att belysa vad dessa skillnader består av, men det finns också olikheter i min studie jämfört med andras.

I min studie är arbetarklasspojkarernas upplevelse av hemmastaddhet inte alls lika självklar som i Jonssons studie av Åmål på 1980-talet. Jonsson beskriver dessa pojkar som ”de socialt och kulturellt hemmastadda”. På det sättet skulle jag inte vilja beskriva arbetarklasspojkarerna i Söderhamn. Jonssons studie gjordes i slutet av 1980-talet under en ekonomisk högkonjunktur, och situationen på arbetsmarknaden har sedan dess förändrats, och troligen har därmed den kulturella och sociala tillhörighetsupplevelsen påverkats. I Söderhamn på 2000-talet är arbetarklasspojkarernas införlivade värderingar och ideal inte längre självklart gångbara. Deras upplevelse är ofta att ”allt var bättre förr”, och att de – trots att de gjort allting rätt och är beredda att arbeta och göra rätt för sig – inte har någon självklar plats i lokalsamhället. De vill få använda sina krafter till att ta del i, ta över och föra samhällsutvecklingen framåt, men de upplever att det

6. Välj själv! Men välj rätt.

inte finns plats för dem. Det ställs ”plötsligt” nya och oväntade krav på dem, och de får ingen uppskattning för att de gjort det som hittills förväntats av dem. I min studie framstår dessa pojkar snarare som socialt och kulturellt frustrerade.

Detsamma gäller i hög grad för flickorna med arbetarbakgrund, men deras förväntningar på att få ta del av och ha inflytande över det offentliga livet är inte lika stora. Därför uttrycker de inte lika stor frustration över detta, utan uppfattar det snarare som mindre viktigt. I likhet med Jonsson menar jag att dessa flickor i hög grad fokuserar på relationer. Familj och hem är det som prioriteras och arbete är främst en ekonomisk nödvändighet och ett socialt andningshål. I likhet med arbetarpojken är deras ambition att ”ta vid” och att bära upp det samhälle som tidigare generationer lämnar över. Dessa flickors ambition är i ganska liten grad att utmärka sig i offentligheten, snarare är det deras önskan att ”passa in” (jfr Skeggs 2000).

I Jonssons Åmålsstudie framkommer att medelklasspojken menar att hemorten är bra, men det framtida yrket är viktigare. Detsamma gäller även i min studie. Dessa pojkar ser inga större hinder för sin framtid och bekymrar sin inte särskilt mycket över att det inte skulle bli som de vill. Att flytta tillbaka till Söderhamn efter avslutade studier är tänkbart för de flesta av de här pojkarna, förutsatt att det finns ett jobb som de vill ha.

Medelklassflickorna har Jonsson kallat de ”socialt och kulturellt hemlösa”, och det kännetecknar även flickorna i min studie – men bara i relation till hemorten. Jag uppfattar dessa flickor som både socialt och kulturellt förväntansfulla, eftersom de uppfattar att mycket större möjligheter väntar dem någon annanstans. De ställer stora krav på livet och på sig själva och tror att de med god vilja och arbete ska kunna förverkliga sina drömmar. Och trots att dessa flickor anser att det finns möjligheter att uppnå mycket i Söderhamn, så är det samtidigt de som i högst utsträckning tror att möjligheterna är större i storstad. De tänker inte nöja sig med mindre än det bästa, och därför siktar de mot storstaden, och de tror inte heller att de kommer att flytta tillbaka.

I Trondmans Hälleforsstudie var mönstret detsamma som i Jonssons Åmålsstudie. Klass- och könsskillnaderna tog sig uttryck i att ungdomarna, utifrån kön och klass, vid olika åldrar var klara över att de ville flytta från Hällefors. I åk 9 ville i princip *alla* flytta därifrån. De som var sist med att komma fram till denna uppfattning var pojkarna med arbetarklassbakgrund. Mönstret finns även i min studie, men avståndstagandet är inte alls så definitivt och tydligt. Ambivalensen i flytta/stanna-frågan är hos de flesta ungdomarna ganska stor. Kanske beror skillnaderna i resultaten på att Trondman enbart hade en enkät som underlag, och att den tvingar barnen och ungdomarna till ett definitivt ja eller nej. Å andra sidan är det kanske så att

6. Välj själv! Men välj rätt.

ungdomarna i Söderhamn inte på samma sätt som i Hällefors tar avstånd från en framtid på hemorten.

I min studie, liksom i de ovan relaterade, blir det tydligt att arbetarklassungdomarnas livsvillkor ger dem en förankring i hembygden. Medelklassungdomarna har i högre grad siktet inställt på ”att komma vidare”. De söker sig ut mot världen för att finna ”något mer” och ”något bättre”. Denna skillnad i förankring i regionen visar sig i vilka frågor som engagerar olika grupper av ungdomar. Arbetarungdomarna uttrycker en vilja att satsa tid och intresse i mer lokala och praktiska frågor, medan medelklassungdomarna har ett mer globalt och ideologiskt samhällsintresse.

Om ovanstående resonemang syftar till att förklara de skillnader som finns i flytta/stanna-frågan mellan ungdomar från olika samhällsklasser, så återstår att förklara skillnaderna mellan pojkars och flickors inställning i samma fråga.

Regionala könskontrakt

Det traditionella könskontrakt som präglar orten får de följder som kan förväntas (Forsberg 1997, 2000), och för pojkarna är inte de sociala spelreglerna något uttalat problem. Även medelklasspojkarna, som räknar med att flytta, kan i hög grad tänka sig att återvända som vuxna om de kan få det jobb de vill ha.

Arbetarklasspojkarna och medelklasspojkarna i min studie förenas i sitt fokus på det framtida arbetet som viktigast. Arbetarklasspojkarna önskar dock i högre grad att arbetet skulle kunna finnas på närmare håll, både rumsligt och tidsligt. Medelklasspojkarna ser i allmänhet rätt bekymmerslöst på framtiden. De menar att allt kommer att ordna sig, och de ser vuxenlivet an med tillförsikt, medan arbetarklasspojkarnas i högre grad oroar sig för hur det ska gå för dem i vuxenlivet.

Det är inom flickgruppen de största skillnaderna finns när det gäller vad man ser som viktigt i livet. Det finns i Söderhamn en större grupp flickor med arbetarklassbakgrund vars förväntningar på livet i relativt hög grad tycks handla om den traditionella kvinnorollens fokusering på nära relationer till familj och släkt. Det går dessutom att urskilja en mindre grupp medelklassflickor med stora krav och förväntningar på livet inom i stort sett alla områden.

Flickorna med arbetarklassbakgrund tenderar att i sina tankar inför framtiden fokusera på trygghet och familj, och de är i övriga frågor mera diffusa och flexibla, vilket kan vara ett uttryck för den traditionella

6. *Välj själv! Men välj rätt.*

kvinnorollen (jfr Ekman 2000). Flickor som accepterar/uppskattar den traditionella kvinnorollen ser en framtid i regionen, medan det tycks som om en önskan om att få ta en annan plats leder många flickor till att vilja flytta. Och många av dessa flickor räknar inte heller med att komma tillbaka.

Den grupp som tydligast tar avstånd från att vara kvar i Söderhamn, och som gör det med eftertryck, är flickorna med medelklassbakgrund. För dem råder ingen större ambivalens. De flesta av dem anser tveklöst att det inte finns någon framtid för dem i Söderhamn inom någon överskådlig tidsram. Det som utmärker dessa flickor är att de visserligen anser att mycket är möjligt i Söderhamn, men de är samtidigt den grupp som menar att storstaden erbjuder flest möjligheter. Detta är den grupp som i högst grad upplever sig inte passa in, men vad det är som inte passar är de oftast oklara över. De är dock övertygade om att det inte är dem själva ”det är fel på”, utan de menar att det är andra som är trångsynta. Kanske är detta goda självförtroende en effekt av att de upplever sin uppväxt som god, och självförtroendet gör det möjligt att kräva sin rättmätiga plats.

Kvinnor har av tradition inte haft någon självklar plats på den offentliga arenan, men att delta i offentliga aktiviteter kan nu vara en del av identitetsskapandet även hos flickor. Flickorna med medelklassbakgrund är beredda att kräva ett offentligt utrymme. De kräver och förväntar sig att få bli ”någon som räknas”. Att dessa unga kvinnor vill och förväntar sig att få ”vara någon” – att de ”vill räknas”, bekräftas i hög grad i boken ”Gävleborg – ett övergångsställe för unga kvinnor” (Kvinnokooperativet Saga 2005) där unga kvinnor skrivit uppsatser under temat ”att vara ung kvinna i Gävleborg”. Där ställer de sig frågan om detta är möjligt om de stannar i regionen. Min studie visar, liksom denna, att dessa flickor inte låter sig passas in i det traditionella könsrollsmönstret och att de hyser gott hopp om att kunna få andra roller i storstaden.

Bruksandan: identitet, stigma eller motstånd?

Som jag tidigare visat så tillskrivs Söderhamnsregionen en form av identitet under begreppet bruksanda, och visst är det mycket i beskrivningarna av bruksandan som vi känner igen i ungdomarnas uppfattningar av sin hemort. Det historiska och kulturella arvet av att ha varit en kommun präglad av industriproduktion har inte utplånats. *Men*, och det är ett viktigt *men*, det är knappast några individer som går med på att just de är bärare av bruksandan. Genom avhandlingsarbetets gång har det för mig blivit allt tydligare att ”bruksandan” är ett begrepp som knappt någon identifierar sig med eller

6. Välj själv! Men välj rätt.

använder för att beskriva sig själv eller sina närmaste. Då begreppet används är det istället oftast nedvärderande, det handlar om ”de andra” och det används med syftet att förklara tröghet, utvecklingsfientlighet och motstånd (jfr Norman 1996).

Utifrån min studie kan jag inte se att vare sig medel- eller arbetarklassungdomarna uppvisar någon särskilt hög grad av reflexivitet eller av postmoderna värderingar och inte heller av föräldrauppror. Även om deras uppfattningar är olika, så är de i hög grad traditionella utifrån deras respektive bakgrund. Men, det är medelklassidealen som ligger närmast det globaliserade, moderna storstadsidealet. De idealen är mera ”i tiden” och har på så sätt det tolkningsföreträde som ger dem möjlighet att definiera (och nedvärdera) det som de beskriver som en passiv grupp människor som sitter och väntar på att någon annan ska lösa problemen åt dem. Begreppet bruksmentalitet kan då användas i det nedvärderande syftet.

Om bruksandan inte definieras av medelklassen, så kan bruksmentalitet istället ses som ett motstånd. Arbetarklassens motstånd mot medelklassens ideal kan ses som ett icke-legitimerande av den offentliga bilden och en tolkning kan vara att det i grunden finns en kunskapskritik i ”trögheten” (Bartholdsson 1997). Jag tror att det åtminstone delvis är denna skillnad i ideal som ungdomarna syftar på när de talar om att ”man har så olika värderingar”.

I fråga om vad som är viktiga grundstenar i livet (som t ex ett intressant arbete, självbestämmande, bra arbetsmiljö, fast arbete m m) skiljer sig ju ungdomarna inte särskilt mycket åt i min studie, men det man tycks värdera olika är vikten av att nå det ”moderna, individualiserade och globaliserade” livet. En möjlig fingervisning, i min studie, om denna urbana orientering kan möjligen vara medelklassungdomarnas något högre värdering av att bo nära nöjen och affärer.

Periferi och centrum

Ungdomarna i min studie menar sig inte dela någon regional identitet. Den identitet som många av ungdomarna trots detta förhåller sig till är den som säger att ”det bättre” finns någon annanstans. Det är en identitet som talar om att man aldrig kan vara ”helt rätt”, enligt tidens krav, om man bor där man bor. Själva småstadsboendet diskvalificerar dig från att vara en av ”de lyckade”. Det är dock inte lika viktigt för alla ungdomar ”att vara lyckad” enligt tidens mått. Även när det gäller uppfattningen om *hur* man ska vara

6. Välj själv! Men välj rätt.

för att vara ”lyckad” och hur väsentligt det är att leva upp till ”tidens krav” är kön och samhällsklass särskiljande.

I min studie blir det tydligt att det i medelklassens laddningar av begreppet ”ungdom” finns en orientering mot det urbana och moderna. Denna orientering tar sig uttryck i många sammanhang, även nationellt – t ex i ungdomsforskning, i media och i utbildnings- och arbetsmarknads-sammanhang, där storstaden utmålats som den naturliga platsen för ungdomliga livsformer. I storstaden, menar man, finns det utrymme som behövs för att olika ”ungdomliga arenor” ska kunna uppstå och för att ”ungdomliga visioner” ska kunna förverkligas.

Media och populärkultur lyfter kanske i störst utsträckning fram denna image av att vara ung och modern (Waara 1996). Livsformer och förhållningssätt som syns i storstaden behandlas ofta som om de gäller allmänt (Löfgren 1991), och är åtråvärda för alla. Medias ökade inflytande över ungdomars preferenser har ibland framhållits. I min studie ställdes i enkäten frågor om tidningsläsning och tv/radioanvändning, och dessa svar visade sig vara starkt relaterade till kön och klass.

Ungdomar är aktörer i samtiden och måste förhålla sig till utvecklingen, men de gör det utifrån de förutsättningar som en viss historisk, social och kulturell miljö erbjuder. Flera forskare menar att ungdomarnas tolkning av sitt eget liv görs utifrån ”storstadsnormen”, men också utifrån andras förväntningar på att storstadslivet är vad en ungdom ska vilja ha.

Att som ungdom inte vilja flytta, att t o m trivas och att vilja bo kvar, kan innebära att – i kompisars, föräldrars och lärares och andra vuxnas ögon – inte uppfattas som rimligt ambitiös. Risken finns att man själv upplever att man ”fastnat” och att man därför tappar självförtroendet (jfr Karlssons 2000).

De faktiska förhållandena blir inte lättare att hantera av att periferin associeras med negativa uttryck och uppfattningar.

”Människan har en tendens att agera utifrån en föreställning om verkligheten snarare än utifrån hur den faktiskt är beskaffad. Konsekvenser av sådant handlande kan innebära att glesbygden och de mindre orterna får ännu svårare att överleva än vad som behöver vara fallet. I vardagligt tal brukar detta fenomen benämnas *den självuppfyllande profetian*.” (Merton 1967, se Helve 2003, s 30)

Vad som är viktigt handlar i grunden om olika värderingar, men vilka som ”har rätt” handlar om vem som har tolkningsföreträdet.

Normalitet och tolkningsföreträde

I ungdomarnas värld är det dominerande idealet att vara självständig, oberoende och unik. Ungdomarna är i stort sett överens om det idealet, men hur idealet tar sig uttryck i praktiken är de inte alls eniga om. Samtidigt som ungdomarna beskriver sig själva som unika och fritt väljande, så framställs de egna valen som självklara – val som är ”normala” att göra.

Ungdomstiden ses av de flesta ungdomsforskare som en tid då det pågår ett intensivt arbete med den egna identiteten. Det krävs en allt mer omfattande och flexibel sociokulturell kompetens för att uppnå en stabil och handlingsförmögen vuxen identitet i ett så pass föränderligt samhälle som vårt (Löfgren 1990). Det gäller dessutom att vara unik på ”rätt sätt” för att den individuella identiteten ska stämma överens med samhällsideal och kunna användas som kapital i ett större sammanhang.

Som vi har sett tidigare är individualiseringsprojektet av tradition inte primärt arbetarklassens. För arbetarklassen handlar ungdomstiden om att skapa sig en identitet. Den är dock inte så hårt sammankopplad med den individualisering som framhålls av medelklassen, utan den syftar istället till att bli en ekonomiskt oberoende individ. Huruvida detta beror på ett fritt val eller sker av nödvång kan diskuteras, men att definitionen av utveckling och framgång är en värderingsfråga – och därmed handlar om att ta sig ett tolkningsföreträde – råder det inget tvivel om.

Vad som betraktas som normalt är en fråga om dominans, i mängd eller makt, där dominansen ger möjlighet att ha tolkningsföreträde. Det kulturmönster som i form av grundläggande livsvillkor, självförståelseformer och handlingsmönster dominerar på en ort, har även inflytande på andra sociala grupper (Trondman & Bunar 2001).

I Söderhamn tycks det som om två uppfattningar om ”det naturliga” handlandet existerar parallellt, när det gäller det framtida boendet, men i frågan om att flytta eller stanna är det helt klart att idén om att flytta dominerar. De ungdomar som vill flytta och inte komma tillbaka är fler än de ungdomar som inte planerar att flytta. Den största gruppen är dock den som planerar att flytta men som kanske kan tänka sig att komma tillbaka (46 procent). Relationen mellan centrum och periferi är i hög grad en maktrelation som påverkar vad som uppfattas som ”naturligt” och ” normalt” i flytta/stanna-frågan. Det är bl a i föreställningar om normalitet och avvikelse, utveckling och utvecklingsfientlighet som förtryck kan ta sig uttryck (Butler 1995).

Genom att en avvikelse från majoritetskulturen upplevs och avfärdas som stereotyp, likriktad och därmed förutsägbar, tenderar den att framstå som

6. Välj själv! Men välj rätt.

mindre giltig, legitim och mångfacetterad. I samma andetag kommer den dominant representationen att reproduceras som både självklar, frivillig och individuell (Ambjörnsson 2003). På så sätt naturliggörs olika hierarkiska maktordningar. Den grupp som har tolkningsföreträde föredrar att betrakta en avvikelse från normen som individuell och ”privat”, och avvikelsen kommer att, om den framhävs, betraktas som en överträdelse och provokation (jfr Hall 1997).

Att skapa stereotyper kan ses som ett sätt att skapa skillnad mellan norm och avvikelse. Man kan se talet om bruksanda och bruksmentalitet som en form av stereotypisering, där olika former av levtt liv definieras och sorteras – fixeras, förenklas och överdrivs – och blir en fast och förutsägbar figur, en stereotyp. ”Lantisen” eller småstadsbon finns som stereotyper, som människor som inte riktigt har förstått ”vad som gäller”.

Att frågan om ungdomars flyttande eller stannande var laddad med ofta uttalade normer även för många vuxna började jag förstå utifrån de reaktioner jag mötte, ofta i form av frustration, då jag frågade om inte stannandet kunde vara ett medvetet val. De reaktioner jag mötte vid samtal med tjänstemän som på olika sätt arbetade med ungdomsfrågor, fick mig att förstå att frågan om att flytta eller stanna inte var okontroversiell. Mitt intresse för ungdomars olika valmöjligheter omtolkades ofta till att jag pläderade för att man ska försöka förmå ungdomarna att stanna kvar, och de vuxna ilade till försvar för de ungdomar som flyttade.

Till viss del tolkar jag irritationen och frustrationen hos de vuxna från medelklassen som ett uttryck för besvikelse över att den kamp mot ”förlegade idéer och bakåtsträvande ideal” – som det nya paradigmet innebär – inte har lyckats. Mitt påvisande av att det finns andra sätt att se på flytta/stanna-frågan kan dessutom uppfattas som ett ifrågasättande av den enda ”naturliga” ordningen (jfr Ambjörnsson 2003). Den underliggande normen är att betrakta stannandet som ett privat ”misslyckande”. Att då påstå att stannandet är ett lika fritt val som något annat är en provokation mot ”det naturliga” och ”det rätta”.

För de flesta av dessa vuxna, som själva till övervägande del tillhör medelklassen, är det självklart och naturligt att ungdomarna ska flytta, åtminstone på den mer oreflekterade spontana nivån. I rollen som politiker eller tjänsteman i kommunal verksamhet är det lätt att inse att det för att åstadkomma ett fungerande samhälle – med god service, vård och omsorg – så måste det i regionen finnas kvar yngre personer som kan utföra dessa uppgifter. För de tjänstemän och politiker som omfattas av medelklassen värderingar kan detta leda till ett dilemma om de dessutom är föräldrar. I medelklassens värderingar ingår traditionellt en uppfattning om att det

6. Välj själv! Men välj rätt.

normala för en ungdom är att ge sig ut i världen, ”där kunskap och bildning finns att hämta” (Jonsson 1991; Waara 1996).

I den vuxna medelklassens ögon bevisar ungdomarna sin ambition och förmåga genom att fatta beslutet ”att ge sig ut i världen”. De inser att ungdomar behövs för regionens överlevnad, men de vill – i linje med medelklassens värderingar och traditioner – inte förmå sina egna barn att stanna eftersom möjligheterna till det ”moderna” och ”ungdomliga” antas finnas någon annanstans. De lokala politikerna och tjänstemännen står mitt i den konflikt som finns mellan lokalsamhällets behov av att ungdomar tar över välfärdssamhällets uppgifter, och den moderna människans plikt att själv göra ”det bästa möjliga” av sitt eget liv. Medelklassens värderingar av vad som är ”det bästa livet” återspeglas i tjänstemännens och politikernas uppfattning om vad (”riktiga”) ungdomar vill och gör.

Att vara regionalt förankrad är inget som passar i detta ideal. Arbetarklassens ungdomar har i högre grad en önskan om att stanna kvar och ägna tid åt lokala frågor. I brukssamhället var ett sådant val till gagn, både för lokalsamhället och individen. De ungdomar som idag gör ”traditionella” val möts av – och bedöms efter – en förväntan på att vara moderna, globaliserade individualister som gör ”fria val”.

Att vara en individ som snabbt bryter upp och smälter in i nya miljöer är ett tidens ideal, men detta ideal är inte realistiskt för arbetarklassens ungdomar utifrån de faktiska möjligheter, normer, värderingar och antaganden som utgör deras möjlighetshorisont (Johansson 2003). Arbetarklassungdomarnas livsval skulle kunna ses som en regional tillgång, men för de tongivande vuxna är ett kvarstannande på orten inte ett aktivt val, utan snarare ett bevis på passivitet och oförmåga.

Storstadens möjligheter – olika bakgrund ger olika framtid.

Skulle alla ungdomars liv bli bättre om de flyttade till en storstadsregion? Är det arbetarklassungdomarna som inte förstår sitt eget bästa? Eller är det så att deras motstånd är resultatet av en läroprocess där arbetarklassungdomarna genomskådar de faktiska förhållandena och inser att deras möjligheter att lyckas bättre någon annanstans är minimala?

Med tanke på hur olika ungdomarna uppfattar och beskriver sin hemkommun är det intressant att se hur likartat de uppfattar storstadens möjligheter. Det finns en stark överensstämmelse mellan alla ungdomsgrupperna om vilka alternativ som är ”mera möjliga” i storstad, och

6. Välj själv! Men välj rätt.

av dessa är det flera frågor som en majoritet av ungdomarna värderar mycket högt. Skillnader i värderingen av vad som är möjligt i en storstad kan alltså inte förklara varför vissa ungdomar vill flytta och andra inte. Inte heller förklarar det varför inte alla ungdomar längtar till storstaden.

För medelklassungdomarna är storstadslivet i hög grad möjligt och något som de antar skulle berika dem, både individuellt och i det sociala livet. De ser att en period i storstaden skulle ge dem kulturellt och symboliskt kapital som ytterligare kan vidga deras valmöjligheter, vare sig de stannar kvar i storstaden eller återvänder till uppväxtorten. För dem är risken att ”välja fel” begränsad eftersom det hela tiden återstår flera andra möjliga val. Denna inställning illustreras väl av följande citat:

Men de flesta vill ju bli, ja ... advokater, civilingenjörer ..., och vill flytta, starta eget företag och så. Och det är ju sånt som är svårt i Söderhamn kanske. Och man tror ju på att, själv, att man – man tror mycket på sig själv – att någon annanstans kommer jag att ha det bättre. Någon annanstans kommer de att se vad bra jag är. (Intervju, pojke 18 år)

Arbetarklassungdomarna uppfattar istället utflyttandet som en större risk. I deras miljö ger flyttandet inte självklart något kulturellt eller symboliskt kapital. Inte heller är de övertygade om att deras liv i det stora hela blir bättre om de bor i storstad, även om det möjligen löser försörjningsproblemet, eftersom priset de får betala i form av bristande förankring blir högt. De viktiga sociala relationer som de måste lämna gör att det blir mer ödesdigert för dem att riskera att ”välja fel”. Men som vi sett uppfattas deras val inte lika självklart som ”fritt”, vilket följande citat kan illustrera:

Jag vet inte, jag är rätt nöjd med stan som den är. Faktiskt. Jag har inte så stora krav. (intervju, flicka 18 år)

Att arbetarklassungdomarnas olika farhågor motsvaras av en realitet visar Anderssons (1996) studie där storstadsregionen är en uppåtgående rulltrappa för högutbildade, men inte för lågutbildade. De lågutbildade klarar sig tvärtom bättre utanför storstadsregionerna. En och samma omgivningsstruktur inverkar alltså på skilda individers karriär på olika sätt.

Möjlighetshorisont: värderingar och utvecklingsmöjligheter

Ungdomarna i min studie tycks i hög grad anse att det är individen som själv väljer, formar och ansvarar för sina val och sin framtid. Med Söderhamn som utgångspunkt går det att se att de flesta ungdomar på ett plan känner till vilka möjligheter som finns – att de kan göra en mängd olika val. Men på ett annat plan, ofta icke uttalat, så är det alldeles självklart för den enskilde ungdomen att alla valmöjligheter inte är till för alla. Individens uppväxt och tänkta framtid fungerar som kompass, och eftersom individens bakgrund får henne/honom att vilja bli den person hon/han är disponerad att bli, så är inte alla val tänkbara (Trondman 2000). Somliga val är till och med otänkbara, eftersom de ligger helt och hållet utanför den enskilde individens horisont.

Ungdomarna förklarar att flytta/stanna-valet utgår från att ”man gör som man vill” och förklarar de skilda ställningstagandena med att ”man vill olika saker”. De saker som är viktiga i livet och som ungdomarna tar upp som väsentliga för hur de väljer visar sig i min studie inte vara speciellt särskiljande mellan olika ungdomar och kan inte förklara deras olika inställning i flytta/stanna-frågan. I stället tycks värderingen av hur viktigt det är att uppnå ”det moderna livet” alternativt ”det moderna ungdomslivet” ha stor betydelse för vilka prioriteringar de olika ungdomarna gör.

Det som i vår tid ger högt kulturellt kapital är ombytlighet och flexibilitet – att ”vara på väg” är ett tecken på att man är inne. Featherstone (1994), som är starkt inspirerad av Bourdieu, menar att ”den nya medelklassen” är ett skikt av människor som ständigt söker rekonstruera den egna individualiteten och som undviker fixering. Dessa personer beskriver sina liv som autodidaktiska, dvs styrda av dem själva.

”I dagens samhälle är det oerhört problematiskt att vara ung (eller vuxen för den delen) och uppfattas som om man ”blivit kvar”. Orden doftar inskränkthet och tyder på en alltför stark förankring i det lokala samhället. Nuförtiden förväntas vi vara nyfikna på världen omkring oss.” (O’Dell 2003, s 158)

För många ungdomar finns ”den stora resan” med i framtidsplanerna som något man ska göra innan man blir vuxen och ”fastlåst”. Dessa planer tycks i högre grad finnas hos medelklassungdomar i större städer (Jonsson 2003). Ungdomarnas reseprojekt handlar till stor del om frihet, individuella upplevelser och erfarenheter – allt för att berika sig själva och ”växa som individer”. Paradoxalt omvandlas denna strävan till ett kulturellt kapital som

6. Välj själv! Men välj rätt.

sedan ingår i ett helt annat projekt – att bli någon, att göra karriär och att förankra sig i tillvaron. Genom resandet skapar de en berättelse om sig själva som ”lyckade individer”. Det är då inte platsen/platserna som är det väsentliga. Det är istället själva mobiliteten som antas säga något om individen (Lalander & Johansson 2002). Här går det att se den grundläggande mekanism som Bourdieu (1984) har lyft fram i den sociala och kulturella reproduktionen, där nedärvt kulturellt kapital omvandlas till utbildningskapital för att så småningom återigen omvandlas till ekonomiskt och symboliskt kapital.

I fenomenet att mobilitet görs om till individuellt kapital går det att se klara paralleller, menar jag, till periferiungdomarnas flyttande till storstaden. I relation till flytta/stanna-frågan spelar dock den tänkta framtidsortens status stor roll. Det har blivit tydligt då jag i olika sammanhang presenterat tanken att om det bara handlade om att ”se något nytt” så skulle även det omvända gälla – att storstadsungdomar borde skaffa sig bredare/större erfarenhet genom att flytta ut i periferin. Ibland har den idén mötts med eftertanke, men betydligt oftare med ett generat fniss. *Att* man är på väg – men också *vart* man är på väg – snarare än var man *är*, antas säga något om *vem* man är. Att detta gäller även i den vuxna världen har i min studie i hög grad blivit tydligt i de tongivande vuxnas förväntningar på vad ”riktiga ungdomar” ska göra och i deras uppfattning om vilka ungdomar som är ”något att räkna med”.

Arbetarklassungdomarna tycktes, i intervjuer och uppsatser, opåverkade av det som jag uppfattade som ett tämligen massivt normtryck från de vuxna som omgav dem och fattade beslut som rörde dem (Svensson 2003). De förnekar i hög grad att de skulle känna av något normtryck från andra ungdomar eller vuxna. En möjlig tolkning av det kanske kan vara att de, genom att inte erkänna ”de andras” synpunkter, vägrar att lämna ifrån sig tolkningsföreträdet. Att arbetarklassungdomarna inte är så opåverkade av detta normtryck (som deras egen tolkning kan förleda en att tro) blir i mitt material tydligt när det gäller frågan om de tror att lokalpolitikerna vill att de ska bo kvar i Söderhamn. På den frågan svarar mindre än en tredjedel av arbetarklassungdomarna ja. Medelklassungdomarna tror i betydligt högre grad (nästan 70 procent) att lokalpolitikerna vill ha dem kvar i kommunen.

Medelklasspojkar hyser alltså en rätt stor tilltro till att de skulle kunna få vara med och påverka den regionala samhällsutvecklingen, åtminstone om/när de återvänder som vuxna, d v s efter att ha visat att de vet var ett modernt ungdomsliv bör utspela sig. Stötestenen för medelklasspojkar är i stort sett ”bara” svårigheten att få ett tillräckligt bra jobb i regionen.

För medelklassflickorna är det – utifrån de slutsatser de drar av sin uppväxt och sina förväntningar på framtiden – inte lika troligt att de kan

6. *Välj själv! Men välj rätt.*

uppnå det de önskar i regionen. Även om de, som grupp, i relativt hög grad (67 procent) tror att lokalpolitikerna vill att de ska bo kvar, så tycks de tveksamma till sina möjligheter att få vara delaktiga i den regionala samhällsutvecklingen. Den här gruppen flickor ställer stora krav på sig själva och på sin omgivning. De tänker inte låta sig nöja, utan de är på jakt efter ”det bästa livet”, och de tänker optimera sina möjligheter att nå det. Det regionala könskontraktet är en trolig anledning till att de upplever sina liv som alltför begränsade på hemorten. De anser att det är (alltför) mycket som skulle behöva förändras på hemorten för att livet där skulle kunna vara optimalt, och därför drar många av dem slutsatsen att deras framtid inte finns i Söderhamn.

Arbetarklassungdomarnas möjlighetshorisont kännetecknas i högre grad av begränsade förhoppningar. Hårddraget kanske man kan säga att de inte drömmer om ”allt”, utan hoppas på att i alla fall få ”något”. För pojkarnas del är arbetet en mycket viktig del som i hög grad avgör övriga prioriteringar, men deras förankring i regionen är stark och deras förhoppningar om att kunna vara kvar i regionen är tydligt uttalade. Många av dem ser inte att de har något att vinna – förutom att möjligen undvika arbetslöshet – på att flytta till en storstad.

De förhoppningar som flickorna med arbetarklassbakgrund uttrycker inför framtiden handlar i hög grad om familj och relationer, och följaktligen finns där en viss flexibilitet i tankarna om boendet. Viktigt för dessa flickor är dock närheten och tryggheten, och därför framstår hemorten som ett gott alternativ. Men även för arbetarklassflickorna är en hotande arbetslöshet något som får dem att fundera på en eventuell flytt. Förhållanden som kan hänföras till det regionala könskontraktet anförs inte i särskilt hög grad som begränsande av dessa flickor. Istället tycks de veta om och till viss del ha accepterat att begränsade möjligheter råder för dem.

Familjens och kamraternas betydelse

Ungdomarna i min studie uppfattar i stor utsträckning sina egna ställningstaganden och val i flytta/stanna-frågan som ”de naturliga” eller ”normala” – det som man självklart väljer om man inte utsatts för påtryckningar. Denna självklarhet i valet förstärks av att ungdomarna uppfattar att även deras föräldrar och kamrater tänker på samma sätt. Flyttande eller stannande tycks inte vara något de specifikt diskuterar eller uttrycker åsikter om. I den här frågan ser jag inte mycket av ungdomlig rebelliskhet och föräldrauppror, inte heller särskilt mycket av reflekterande

6. *Välj själv! Men välj rätt.*

över valmöjligheter. Kamratgruppen upplevs i stort sett bestå av andra ungdomar med likartad inställning i flytta/stanna-frågan. Även Löfgren (1990) – som undersökt ungdomars föreställningar om att flytta hemifrån – lyfter fram den låga graden av reflektion kring att kunna välja annorlunda.

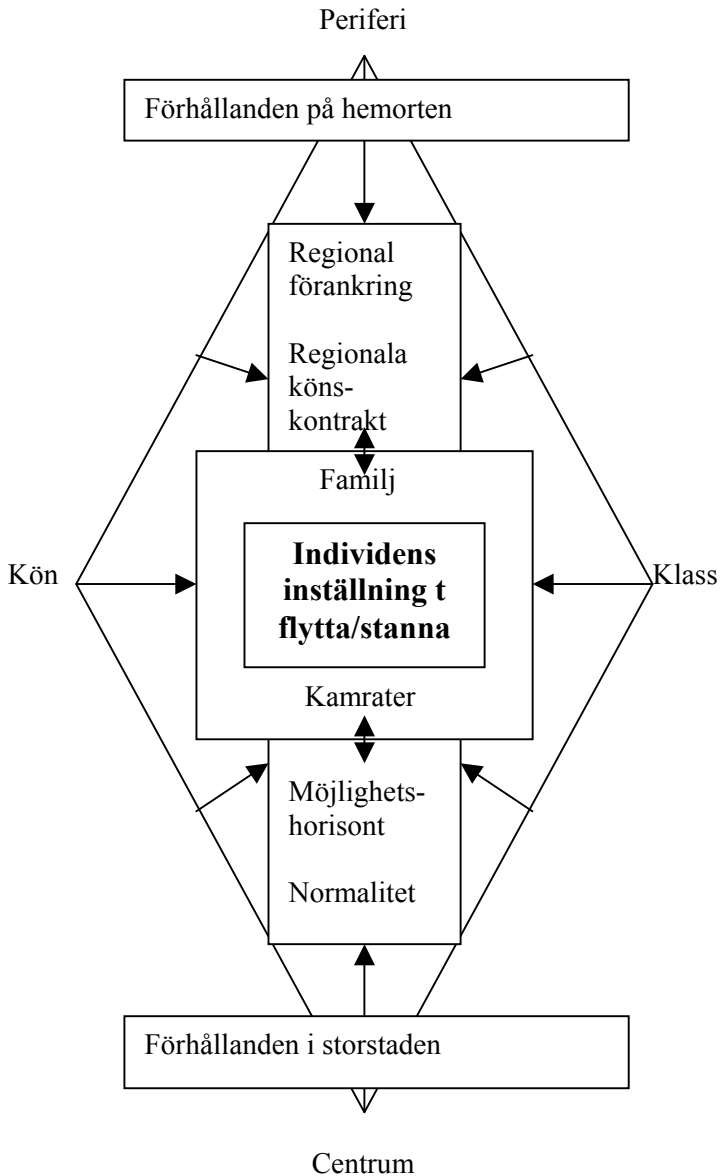
Kamratgruppens bekräftelse av det egna valet ger en upplevelse av att det är rätt och självklart att göra som man tänkt, och framtidsplanerna blir en del av ett skapande av en identitet. Att ens prata om andra handlingsalternativ kan uppfattas som att man är ”en som inte fattat”, och om man vill vara ”av rätt sort” så kan vissa val uppfattas som mindre lämpliga eller till och med otänkbara. Genom att göra som andra gruppmedlemmar stärker man den egna identiteten.

Det starkaste gruppsycket finns i de studieförberedande klasserna, vilket kan tyckas märkligt eftersom det även är i dessa grupper som tron på det fria valet är starkast. I de yrkesförberedande klasserna är eleverna mer pragmatiska. De menar att de framtida valen får lov att anpassas till de faktiska möjligheter som finns. I de studieförberedande klasserna diskuteras inga praktiska hinder som kan göra att det man vill inte kan realiseras, utan hur man gör och vem man vill bli är upp till den egna ambitionen och förmågan. Det tydliga, men sällan uttalade idealet, är ”den moderna, lyckade ungdomen”.

Ett beslut i starka kraftfält

I teorikapitlet har jag visat hur olika forskare framhållit olika faktorer som viktiga för individens beslutsfattande och handlande. Utifrån min empiri menar jag att de faktorer som tidigare framhållits är viktiga, och jag har i ovanstående analys velat visa att det för en vidgad förståelse är väsentligt att även försöka förstå hur de samspelar med varandra. Det är dessutom av vikt att se hur de olika faktorerna förmedlas till de unga individerna och hur olika faktorer på så sätt kommer att få skiftande betydelse för olika ungdomar. I figur 4 illustreras samspelen mellan dessa olika faktorer.

6. Välj själv! Men välj rätt.

Figur 4. En modell för hur ungdomars beslut att stanna eller flytta påverkas av olika faktorer.

6. Välj själv! Men välj rätt.

I figur 4 har jag illustrerat hur individen i sitt beslutsfattande befinner sig i flera starka påverkansfält. Inflytandet från individens sociala bakgrund är starkt liksom individens könstillhörighet och dessa faktorer samverkar med övriga faktorer. Dessutom finns ett starkt spänningsfält mellan förhållandena på hemorten och i storstaden, både vad gäller de faktiska förhållandena och i maktförhållandet mellan centrum och periferi.

Klass och kön, liksom spänningen mellan centrum och periferi tar sig uttryck i regionen på olika sätt. Det sker genom olika ungdomars skilda regionala förankring, genom de olika förväntningar som finns på pojkar och flickor – d v s de regionala könskontrakten, genom de olika föreställningar om normalitet som detta ger ungdomar samt genom de skilda möjligheter till både faktiska val och till tolkningsföreträde som erbjuds olika ungdomar. Vilken betydelse de olika faktorerna har förhandlas och bekräftas främst i kretsen av viktiga andra – d v s familj och kamrater. Samtliga av dessa faktorer samverkar och påverkar individens utvecklingsmöjligheter, värderingar och möjlighetshorisont.

Med hjälp av dessa begrepp har jag försökt förstå och förklara vad som driver på ungdomars utflyttning från orter som Söderhamn. Min studie visar att ungdomars identitetsarbete sker i ett korstryck av flera starka mekanismer och studien bekräftar starkt betydelsen av klass och kön, något som tidigare framhållits av flera forskare.

I inledningen av mitt forskningsprojekt antog jag att individens sociala bakgrund och kön skulle ha stor betydelse och genomslagskraft, men styrkan i dessa samband har trots det förvånat mig. Som tidigare visats i flera klassiska studier (se t ex Hollingshead 1949; Willis 1977) blir familjebakgrunden avgörande för hur barnet/ungdomen kommer att förhålla sig i nya situationer. Dessa faktorer i sin tur påverkar sedan hur han/hon väljer sitt umgänge, använder sin fritid, vilka media som används och hur de används (se t ex Bjurström 1998). Utifrån dessa val och aktiviteter skapas och förstärks den unges grundläggande värderingar och upplevda möjlighetshorisont. Värderingarna och möjlighetshorisonten blir sedan det filter genom vilket den unge uppfattar och tolkar de faktiska förhållandena – och det avgör vilka som uppfattas som ”viktiga andra” och vad individen uppfattar att de ”andra” tycker. Vi formas först av våra villkor, och vi gör med tiden val utifrån hur vi formats.

Människors sociala bakgrund och kön *tenderar* att producera systematiska skillnader i handlingsmönster och synsätt bland befolkningen, men de *determinerar* inte hur individer handlar vid varje enskilt tillfälle. Individen är fri att välja, men predisponerad för skilda handlingsvägar och

6. Välj själv! Men välj rätt.

begränsad i sitt val. De sociala strukturerna finns där före individen, men individers handlingar kommer att reproducera eller förändra strukturerna.

En fråga som hela tiden varit närvarande i min forskning, men som inte ryms i ovanstående modell, är frågan om på vilket sätt ungdomarnas flyttande och stannade samspelar med den regionala samhällsutvecklingen. Till den frågan och till frågan om det fria valet återvänder jag i slutdiskussionen.

7. Slutdiskussion

För att bidra till att fördjupa kunskapen om ungdomars livsvillkor utanför storstadsregionerna och drivkrafter bakom utflyttningen från mindre orter har jag i denna avhandling kombinerat befintlig kunskap om ungdomars villkor med den kunskap om de regionala förhållanden som min forskning har gett. Med hjälp av analysmodellen (se figur 4) har jag försökt visa hur jag menar att de olika generella och regionala mekanismerna samspelar när ungdomarna fattar beslut i flytta/stanna-frågan. Jag har visat hur olika grupper av ungdomar påverkas på skilda sätt.

Efter en sammanfattande inledning vill jag i detta avslutande kapitel diskutera vilka konsekvenser samspelet mellan de generella och regionala mekanismerna får för relationen mellan ungdomarna och den regionala utvecklingen. Mot slutet av kapitlet kommer jag att diskutera vad flytta/stanna-valet kan tillföra diskussionen om det ”fria” alternativt ”reproduktiva” valet. Kapitlet avslutas med tankar om behov av fortsatt forskning.

Olika metoder belyser olika aspekter

De olika faktorerna samspelar med varandra på samhälls-, grupp- och individnivån. De främsta källorna till kunskap om vilka de viktigaste *individuella* faktorerna som påverkar ungdomarnas beslut i flytta/stanna-frågan har varit intervjuer, uppsatser och enkäter. Med hjälp av intervjuer och uppsatser har ungdomarnas reflekterade erfarenheter kommit fram, och det har med hjälp av dessa metoder varit möjligt att upptäcka skillnader i värderingar, prioriteringar och möjlighetshorisont. Utifrån enkäterna har det varit möjligt att se att dessa skillnader inte är slumpvis fördelade, utan i hög grad relaterar till klass och kön.

För att få kunskap om inflytelserika faktorer på *grupp* nivå har mitt deltagande i och gemensamma analysarbete med olika ungdomsgrupper varit väsentligt. I dessa sammanhang har det framgått hur olika gruppprocesser medverkar till att förmedla skilda ideal till de olika ungdomsgrupperna, men också hur alla unga medvetet eller omedvetet tvingas förhålla sig till normer kring ”ungdom” och ”normalitet”.

Att de *faktiska förhållandena* på hemorten spelar en mycket viktig roll har varit ett grundantagande i denna avhandling. Det har i avhandlingsarbetet

7. Slutdiskussion

(med hjälp av flera olika metoder) blivit tydligt att likartade regionala förhållanden kan få olika verkan och uppfattas olika av skilda grupper av ungdomar, samt att sambanden inte är helt okomplicerade mellan upplevd tillhörighet och önskan att stanna.

Utifrån olika möten och gemensamma analyser med vuxna har det framgått att det inte bara är i de ungas diskussioner som flytta/stanna-frågan är laddad med *värderingar och normer*. Spänningsfältet centrum – periferi har varit användbart för att förklara hur olika maktaspekter tar sig uttryck i diskussioner om regionen kontra storstaden, och också i föreställningar om ungdomlighet och normalitet. Även i analysen av tolkningsföreträdare är maktaspekten central. Att delta vid olika möten då ungdomar och vuxna diskuterat och praktiserat samverkan har varit av stort värde för att få syn på och förstå hur dessa värderingar och föreställningar tar sig uttryck i det praktiska utvecklingsarbetet. Den interaktiva forskningsansatsen har gjort det möjligt att studera hur ungdomar och vuxna pratar om varandra, hur man säger att man vill samverka samt även att se vilket utfallet blivit av de faktiska försöken till samverkan.

Ett något oväntat resultat av min forskning är kunskapen om hur de samverkande faktorerna ger stora skillnader i ungdomarnas faktiska och upplevda inflytande och delaktighet. Att de ungdomar som vill stanna på orten inte känner sig önskade av de lokala makthavarna gjorde paradoxen kring vilka ungdomar ”som räknas” tydlig.

Eftersom jag under mitt forskningsarbete inte har följt en avgränsad grupp så har det gemensamma analysarbetet inte fördjupats i särskilt hög grad. Det har snarare varit så att jag fört ett samtal med de inblandade både direkt och indirekt. Dels har jag deltagit i reflekterande och analyserande samtal utifrån den interaktiva ansatsen vid datainsamlandet, och dels via lokaltidningarnas artiklar om min forskning och publicerade debattartiklar och rapporter. Möjligen har mitt intresse för ungdomarnas situation och mina försök att lyfta fram flytta/stanna-problematiken haft en viss betydelse för hur den allmänna inställningen till ortens ungdomar har utvecklats under de år som mitt forskningsprojekt har pågått. En hel del⁴² har skrivits om mitt forskningsprojekt i lokala tidningar, och lokalpressen har under denna period till viss del omprövat sitt förhållningssätt till vad/vilka som är intressanta att skriva om.

En särskild konst med att befinna sig så nära sin empiri är att fatta beslutet att sätta punkt för datainsamling och analys. För min egen del underlättas beslutet av att de ekonomiska villkoren gör att avhandlingstiden

⁴² För exempel på hur medias och lokala makthavares syn på ungdomarnas delaktighet tagit sig uttryck, se bilaga 5.

7. Slutdiskussion

har ett naturligt slut. Kommunens/regionens arbete med att förbättra ungdomars livsvillkor i regionen är dock på intet sätt över. Ungdomsarbetslösheten är fortfarande mycket hög. Gävleborgs län är värst drabbat i landet, och i länet är det Söderhamn som har den högsta ungdomsarbetslösheten där 22,6 procent av ungdomar mellan 18-24 år är utan jobb, enligt länsarbetsnämnden. Flytta/stanna-frågans aktualitet har ställts på sin spets under de sista månaderna av detta avhandlingsarbete då lokaltidningarna larmar om att mer än 40 procent av den blivande gymnasiekullen har sökt sig till utbildningar utanför kommunen. Vilka konsekvenser detta har och kan komma att få för den regionala utvecklingen hoppas jag att jag, i och med denna avhandling och även fortsättningsvis, kan väcka en hel del tankar om. Min förhoppning är att min studie kan vara till praktisk nytta då dessa framtidsfrågor diskuteras i regionerna.

Regionens ungdomar – regional utveckling?

Söderhamns kommun har i samband med de senare större företagsnedläggningarna startat ett medvetet omställningsarbete – från industriproduktionsdriven till kunskapsdriven utveckling. I denna strävan ligger en förhoppning om att kunna lägga perioden som bruksort bakom sig. Nyföretagande, entreprenörskap och nätverkssamverkan ses som lösningen på problemen. I och med detta omställningsarbete, som ju har sitt ursprung i den ekonomiska och historiska utvecklingen i regionen, så utmanas traditionella arbetarvärderingar och synen på bruksorten. De tekniska och ekonomiska omställningsprocesserna har varit dramatiska, liksom de sociala förändringarna – i ett tillstånd som Castells (1999) kallar strukturell schizofreni. Ungdomarna står i hög grad mitt i detta spänningsfält och söker sätt att hantera det.

Det är inte särskilt populärt att påminna om historiken som bruksort. ”Nu gäller det att se framåt” menar de ansvariga för utvecklingsarbetet. Den tydliga klassindelning som tidigare fanns i bruksorter är inte längre självklar, framför allt inte i retoriken. Istället framförs budskapet att alla är lika och har samma möjligheter (Hammar & Svensson 2004). Det är alltså inte bara ungdomarna som strävar efter att se individen som fri och obegränsad, utan även hos de vuxna som omger dem finns en ovilja att se strukturella skillnader och begränsningar.

När idealen och utvecklingsbehoven förändras menar jag att ett accepterande av det kulturarv som finns i kommunen måste vara en förutsättning för att kunna hantera regionens styrkor och svagheter. I annat

7. Slutdiskussion

fall riskerar man ju – i kraft av sin omedvetenhet – att återskapa det man förnekar. Kanske leder de utvecklingsinsatser som görs i så fall till att reproduktionsmönstren inte bara lever kvar utan också förstärks?

Nationellt och regionalt finns en medvetenhet om att befintliga nätverk (det sociala kapitalet) i många svenska brukssamhällen behöver förnyas för att regionerna inte ska sacka efter i samhällsutvecklingen. Det innebär att nya nätverk och nya relationer måste utformas och att nya aktörer måste tillkomma. I dag görs i regionen emellanåt försök att åstadkomma ungdomlig medverkan i samhällsutvecklingen. Men att, i all välvilja, visa fram exempel på initiativrika ungdomar – utan att komma fram till några nya samarbetsformer eller söka nya sätt att öppna de nätverk som finns, bidrar inte till att vidga nätverken. Om målet för en grupp är att behålla och reproducera de resurser och privilegier den har, så är slutenhet och täta nätverk fördelaktigt, men om man vill ha utveckling så är det en bättre strategi att skapa nya länkar (Lin, Cook & Burt 2001).

De inflytelserika nätverken i kommunen domineras av traditionella synsätt och värderingar, både i frågan om *hur* dialogen om samhällsutveckling ska gå till och om *vilka* som ska få möjlighet att delta i samtalen. Det är sällan fråga om medvetna ställningstaganden, utan det handlar om värderingar och uppfattningar som tar sig uttryck i t ex förväntningar på vilka som är att räkna med, vilka som uppmuntras att delta och vilka sätt att kommunicera som blir godtagna.

Den tid då arbetarklassen var stor och via sina intresseorganisationer hade åtminstone lokalt stort inflytande är inte långt borta. Idag försvåras arbetarbarnens tillgång till inflytelserika nätverk av att de traditionella vägarna – t ex via facket och politiska ungdomsförbund – inte längre har samma status och betydelse för ungdomar. De vuxnas förväntningar är fortfarande att ungdomar ska organisera sig och framföra sina krav på traditionellt sätt, samtidigt som de vill att ungdomarna ska förnya politiken.

En förklaring till att ungdomarnas vilja till engagemang och inflytande inte uppfattas av de vuxna är att ungdomar och vuxna har olika uppfattningar om hur inflytandet konkret ska ta sig uttryck. Ungdomarnas syn på delaktighet motsvaras inte av de vuxnas föreställning om hur unga ska ta del av det politiska livet. Då ungdomarna framför sina önskemål om att tidigt få delta i diskussionen om frågor som berör dem så uppfattar de vuxna inte det intresset som ett samhällsengagemang. Resultatet blir att ungdomarna inte upplever sig lyssnade på. Varken ungdomar eller vuxna har heller varit medvetna om att dessa skilda uppfattningar varit ett hinder i de konkreta försök till samarbete som gjorts, utan har uppfattat varandra som ointresserade ”när det kommer till praktisk handling”.

7. Slutdiskussion

En annan förklaring till varför ungdomarna inte i högre grad blir engagerade i samhällsutvecklingen finns att hämta just i frågor som är förknippade med flytta/stanna- problematiken. Det finns en tendens att bortse från ungdomarna som utvecklingskraft ”eftersom de ju ändå snart kommer att flytta”. De ungdomar, i min studie, som i någon mån upplever sig ha möjlighet till inflytande är främst medelklasspojkar. Det är också den gruppen som uttrycker att de i hög grad kan tänka sig att återvända till regionen efter att ha klarat av ”det moderna ungdomslivet” – om regionen då kan erbjuda det jobb de vill ha.

Om de ungdomar som har ett samhällsintresse inte uttrycker det på det sätt som de vuxna förväntar sig, framstår det för dem som om ungdomar inte *har* ett samhällsengagemang. Om de vuxna förväntar sig att samhällsengagemang uttrycks på ett visst sätt, och *bara* på det sättet, så kan ungdomar med engagemang som uttrycks på annat sätt förbli osynliga. Om de ungdomar som vill stanna på orten inte ”räknas” kommer de inte heller själva att uppfatta sig som intresserade av att påverka samhället. För att resurser som innefattas i sociala relationer ska komma individen eller gruppen till del, så måste individen ha en medvetenhet om sina resurser (Lin m fl 2001). Även om behovet av förnyelse är erkänt i Söderhamn så gör rådande värderingar att de ungdomar som visar intresse för och vilja att stanna i regionen inte ses som det sociala kapitalets förnyare.

De ungdomar som uttrycker att de vill ”ta vid” och axla ansvaret efter föregående generationer blir inte sedda alls eller betraktas med misstro av många av de vuxna som omger dem, eftersom de uppfattas som passiva och oengagerade. Dessa ungdomar får på så sätt ingen upplevelse av, eller medvetenhet om, att de skulle kunna ha något att bidra med i den regionala utvecklingen (jfr Norman 1996). De bekräftas istället i sin självuppfattning – att de är resursfattiga och utan inflytande. Att de ungdomar som vill stanna och ”ta vid” uppfattas och behandlas som passiva och initiativlösa riskerar att bidra till att lamslå den regionala utvecklingen. De ungdomar som uppfattar att det inte finns plats för dem *någonstans* kan antas vara ”framtidssceniots förlorare” (Trondman 1995), men då är också regionen där de vill bo förlorare i samma framtidsscenario.

Vad kan man göra?

En fråga som är intressant både teoretiskt och praktiskt är i vilken grad det egentligen går att påverka ungdomars flyttande och stannande utifrån ett lokalt eller regionalt perspektiv. Om de lokala makthavarna i Söderhamn vill agera i frågan om ungdomarnas stannande och flyttande, vad kan de då göra?

7. Slutdiskussion

Den frågan är naturligtvis i högsta grad politisk och har inget enkelt svar. Att hitta ett sådant svar har heller inte varit fokus i min studie. Det skulle kunna vara en intressant fortsättning på forskningen. Några väsentliga faktorer tycker jag mig ändå kunna se.

De krafter som formar ungdomarnas möjligheter och beslut är starka och svåra att påverka, men självklart gör det en eventuell påverkan än viktigare och intressantare. Till viss del finns ju för lokala/regionala makthavare ett val att göra – i den politiska sfären. Hur samhällets institutioner organiserar och fördelar människors livsvillkor, rättigheter och skyldigheter påverkar individens livsutsikter. Det är uppenbart att det politiska systemet har en stor betydelse för ungdomars livsvillkor, även i mindre orter.

Det är i tider av strukturell förändring som tidigare givna normer, t e x könskontrakten, omprövas och omförhandlas (Massey 1994). Det som är socialt konstruerat kan alltid brytas ned, byggas upp och förändras – även om det oftast kräver kollektiv handling och politiska beslut. Förändringar i den offentliga sektorn kan t ex få långtgående konsekvenser för de lokala och regionala könskontraktens utformning. Organisationen av välfärdssektorn, den sociala infrastrukturen, är utslagsgivande (Friberg 2000).

I en utvecklingsprocess finns både vinnare och förlorare, och de exkluderande krafterna kan stödjas eller motverkas. Genom att negligera sociala och kulturella skillnader kan inflytelserika makthavare, medvetet eller omedvetet, mörklägga det faktum att framtidsscenarioet har förlorare (Trondman 1995). Nu pågående och framtida förändringar kommer att bemötas och omformuleras på den lokala och regionala nivån, och då kommer de regionala förhållandena och normsystemen både att påverka utvecklingen och kunna påverkas av densamma.

Relationen mellan centrum och periferi när det gäller möjligheten att skaffa sig kunskaper kan ifrågasättas. Att bo i periferin behöver numera inte innebära att man är isolerad från kunskap om andra förhållanden. Hittills har önskemålet att utbilda sig inneburit att man måste flytta, vilket det inte nödvändigtvis gör längre (Borgegård 1994). Satsningar på utbildning utgör en nödvändig del av moderniseringen av mindre orter. Om de ungdomar som vill stanna kvar måste välja bort möjligheten att vidareutbilda sig innebär det att regionen på längre sikt dräneras på kunskap. Att möjliggöra och uppmuntra till vidareutbildning på orten är något som politikerna i Söderhamn aktivt arbetar med genom stora satsningar på det lokala lärcentret Cfl (Centrum för flexibelt lärande).

Relationerna mellan modernitet och tradition har förändrats, och detta gäller i hög grad i relation till frågan om att flytta eller stanna. Paulgaard (2001) – som har studerat ungdomars liv i nordnorska mindre samhällen – hävdar att det är en myt att ungdomar måste flytta för att kunna leva

7. Slutdiskussion

”moderna liv” – en myt som riskerar att begränsa och förminska lokala möjligheter att skapa en rik lokal identitet.

En annan viktig regional fråga är synen på de som stannar kvar. Att som nu tämligen ensidigt se och hävda ungdomarnas rätt att flytta är troligen inte det mest fruktbara för regionens framtid. Den risk som finns i att anamma en idealisering av centrum/storstaden – och därmed nedvärdera den egna regionen – är viktig att uppmärksamma.

Som vi sett tidigare försvåras ambitionerna att utveckla de inflytelserika nätverken av att de vuxnas preferenser och handlingar ofta styrs av omedvetna värderingar och förväntningar på hur samhällsutveckling ska ske och vilka som ska delta i utvecklingsarbetet. Nätverken förblir därför i hög grad alltför täta och slutna, och om målet är att söka och få tillgång till nya resurser är detta inte en fruktbar strategi. Om man verkligen vill åstadkomma förnyelse och utveckling i regionen måste man medvetet arbeta med att släppa in ungdomar från olika grupper i de inflytelserika nätverken. Hur ska ungdomarna annars ges möjligheter att omstöpa de lokala förhållandena så att de bättre överensstämmer med deras förväntningar på moderna liv?

Även om motstånd kan ändra diskursen (Foucault 1987), och även om ”makten” under 2000-talet förvånats över det regionala motståndets styrka (t ex vid EMU-valet år 2003) så råder ingen tvekan om att den troliga utgången av den eventuella kamp om tolkningsföreträde som står i regionen utfaller till, den i tiden liggande, individualiseringens fördel. Och vad händer om individualiseringen ges ett totalt tolkningsföreträde?

Vad händer i regionen om arbetarklassungdomarna i högre grad inser att de är det ”problem” som måste förändras, om de förstår att det är de som är ”de onormala”? Har de då fått förutsättningar för att ta det reflexiva språnget (Trondman & Bunar 2001) och ”ta tag i sina liv”? Eller är risken stor att de då drabbas av den ontologiska osäkerhet som Giddens beskriver som en osäkerhet i den egna självuppfattningen och deras plats i samhället? Har de getts möjlighet att skilja på det egna ansvaret och de strukturella hindren? Elias (1999) menar att ju tryggare medlemmarna i en grupp är i sin självkänsla, desto mer balanserad bild av verkligheten har de. Ju mer hotade och osäkra en grupp känner sig desto mer finns tendenser att driva gemensamma uppfattningar till en extrem verklighetsuppfattning.

Kanske ska även fixeringen av vad som är ”flexibilitet och rörlighet” ifrågasättas. Och kanske är det en myt att det i så hög grad är arbetarungdomarna som gör motstånd mot tidens lösen? Strategin att flytta iväg därför att alla andra gör så, eller för att media framhåller en miljö som bättre än andra miljöer, kan ses som ett uttryck för ett tämligen konventionellt beteende snarare än något annat. Vad är det som säger att den medelklassflicka som redan under gymnasieåren definitivt flyttar till närmsta

storstad är mer flexibel och unikt väljande än arbetargrabben som tar ett grävmaskinistarbete i storstaden, bor i husvagn där under veckorna och samtidigt i hög grad uppfattar sig som boende i Söderhamn?

Ett fritt val?

Så återstår då att fundera över om flytta/stanna-beslutet har något att tillföra frågan om det fria valet. Hur ska ett fritt val definieras i frågan om att stanna eller flytta? Är det att välja utan att bli påverkad av någon/något? Eller är det att få göra det val man själv menar att man "egentligen" vill göra? Eller handlar det om konsten att vilja ha det man kan få?

Utan yttre påverkan?

Att valet att flytta skulle vara fritt i den bemärkelsen att det sker utan påverkan utifrån menar jag har motsagts utifrån mina och andras forskningsresultat. Mina studier, liksom många andras, visar inte på någon högre grad av individualiserade val. Det är i stället det reproducerande momentet som blir tydligt och där skiljelinjerna går *inom* ungdomsgruppen. De materiella, sociala och existentiella aspekterna på livsinnehåll går svårligen att särskilja från varandra, men kopplingarna till individens sociala bakgrund och kön, när det gäller vilka möjligheter man ser stå till buds, är tydliga. Detta är dock inte tydligt för ungdomarna själva.

Det hävdas ibland att klasstillhörighet och klassidentitet har förlorat sin betydelse i det moderna samhället (se t ex Cigéhn & Johansson 1997). I min studie har jag stött på problem då jag försökt diskutera de skillnader jag ser utifrån "klass". Något enklare har det varit att tala om "social bakgrund och föräldrars utbildningsnivå", men inte heller det har uppfattats som relevant av många.

Är dessa reaktioner ett belägg för att klasskillnader inte längre spelar någon roll? Nej, jag menar att det i stället är den kollektiva identiteten som försvagats. Sociala skillnader i termer av klasstillhörighet blir svårare att urskilja på grund av en ökad individualisering och de ses därmed inte lika självklart som en grund för kollektivt handlande, vilket försvagar den kollektiva identiteten (Beck 1998, 2000). Varken de vuxna eller ungdomarna uppfattar att de delar livsvillkor med andra, förutom möjligen i den närmaste kamratgruppen.

7. Slutdiskussion

I de diskussioner jag haft med ungdomarna är det flickors och pojkars individuella skillnader som betonas. Att prata om strukturella förhållanden var inte enkelt i fråga om kön, och i fråga om klass var det nästan omöjligt. Bland ungdomarna kan skillnader mellan pojkar och flickor diskuteras och ibland benämnas som orättvisa, medan skillnader mellan klasser knappt benämns. Skillnader mellan olika ungdomsgrupper är oftast dolt klassladdade, men diskuteras av ungdomarna själva som en fråga om stil och attityd. Frågan hänvisades till att ”man väljer ju själv”. Denna ovilja att se och diskutera strukturella skillnader och hinder i samhället, och ungdomarnas vilja att betrakta den egna personen som fri och obegränsad, har uppmärksammats av flera forskare (se t ex Ziehe 1993; Holmberg 1995; Ambjörnsson 2003). Även flera av de vuxna, som jag diskuterade dessa frågor med, reagerade negativt på mina försök att förklara ungdomars skilda förhållningssätt utifrån ett strukturellt perspektiv (Hammar & Svensson 2004).

Den individualistiska retoriken kan ses som ett sätt att undkomma obehagliga insikter och kan belysas med hjälp av Feldmans (1994) ”kulturell smärtlindring” (cultural anesthesia). Begränsningar kan upplevas som mindre smärtsamma och förhoppningen är större att de ska förändras om man bortser från de strukturer som har försatt en i den position som man befinner sig. Strukturella förklaringsmodeller upplevs snarare som en begränsning, och de blir ett hot mot idén om individens frihet, snarare än en befrielse.

Lalander & Johansson (2002) frågar sig om landsorts- och småstadsungdomar i mindre utsträckning än storstadsdito är påverkade av individualiseringen. Författarna menar att det tycks som om det för landsortsungdomarna är viktigare att vara normala, och att detta i mindre grad skulle vara fallet för andra ”höggradigt individualiserade individer”. Författarna menar att det för t ex landsortsungdomar inte handlar om att gestalta sig själv som individ, utan snarare att genom symboler och handlingar söka göra sig själv lika andra – medan det för t ex ”generation X” handlar om att göra sig unika. Att så skulle vara fallet kan jag inte se bekräftat i min studie. I min studie finns inga ungdomar som säger att identitetsprojektet handlar om att ”vara likadan som andra”. Däremot är alla ungdomar mycket måna om att vara unika och fritt väljande, men samtidigt ”normala” i sin grupp, även om det oftast är outtalat.

I Löfgrens studie av ungdomars boendepreferenser noterar han följande:

”Alla presenterade sina boendepreferenser som individuella val och önskningar. De allra flesta såg också sina val och önskningar som oberoende av omgivningen, av föräldrar, kamrater, media etc.” (Löfgren 1990, s 115)

7. Slutdiskussion

Löfgren (1990) påpekar att de som strävade efter att framhäva att de var självständiga och följde sin egen självvalda bana i mångt och mycket hade gemensamma preferenser. Ambjörnssons studie (2003) visar att medelklassflickornas ”normalitet” är minst lika begränsande som arbetarklassflickornas, men genom tolkningsföreträdet kan den möjligen framstå som naturlig och självvald.

Att få göra som man vill?

Ungdomarna vill olika saker. Om de kan realisera sina önskningar i lika hög grad skulle man ju ändå kanske kunna anse att de i någon bemärkelse ”väljer fritt”?

Ungdomarnas strategier och mål är relaterade till deras möjligheter och förväntningar och kanske gör de alla den rimligaste bedömningen utifrån sin egen situation? Det går att se att arbetarklasspojken i Söderhamn kan ha rätt i sin bedömning att det inte finns så mycket bättre för dem att hämta i världen utanför. Hade de bara ett jobb på orten så skulle de flesta av dem vara rätt nöjda. Utifrån sin erfarenhet gör de kanske en realistisk bedömning av att de har mycket att förlora på att ge sig iväg. Arbetsutsikterna är osäkra och den lokala statusen, tillhörigheten och tryggheten de har på hemorten försvinner. Dessutom riskerar de att mista det tolkningsföreträde de nog fortfarande upplever sig ha på hemorten.

Arbetarklassflickorna har en hel del att förlora på att ge sig iväg, men kanske mindre än pojkarna. Förlusten består i att släppa tryggheten, det självklara och det sammanhang där de upplever att de har en plats och (kanske) trivs och passar in. Men många flickor anar möjligheter till utveckling, kanske främst i en utvidgning av den givna kvinnorollen, och en väg kan vara att byta ort. Det tycks som om det skulle kunna finnas andra sätt att leva kvinnoliv på andra orter.

Medelklasspojkenas problem med Söderhamn är inte så stora, men det är för dem självklart att de jobb och utbildningar de önskar sällan finns där. Inte heller är möjligheterna att knyta värdefulla kontakter för framtiden särskilt stora där. De anser de att deras möjligheter att påverka samhällsutvecklingen hittills varit för små, men de tror nog att det skulle kunna bli bättre om de återkommer till kommunen som resursstarka vuxna. De tänker dock se till att befinna sig där deras livchanser är optimala.

Flickorna från medelklassen tycker sig ha förstått att de har allt att vinna på att komma ifrån Söderhamn. I större städer finns möjligheter till utveckling, ett mer jämställt könskontrakt och större möjligheter att ”bli

7. Slutdiskussion

någon”. Kanske kan de tänka sig att återvända när och om deras ambitionsnivå sjunker senare i livet.

Jag menar att skillnaderna i inställning till att flytta eller stanna som beskrivs ovan inte främst handlar om att agera utifrån ett framåtblickande eller tillbakablickande perspektiv på tillvaron och samhället. Det handlar snarare om olika klass- och könsrelaterade perspektiv på ett och samma samhälle. Ungdomarna har olika förhållningssätt som speglar olika erfarenheter av vad det innebär att vara ung i samhället just nu. Dessa erfarenheter ger ungdomarna olika förhoppningar om att det ska finnas plats för dem, i lokalsamhället eller någon annanstans, längre fram (Bartholdsson 1997).

Motivation att flytta kan beskrivas på olika sätt, liksom motivationen att stanna kvar. I kommunernas egna enkäter tenderar svaren att fokusera på ”hårda” aspekter, d v s sådant man kräver eller behöver för att bo på en viss plats – arbete, barnomsorg, butiker, kulturutbud m m. Som jag har visat i denna avhandling samspekar de mer objektiva faktorerna med andra som är mer subjektiva. De hårda faktorerna kan inte ensamma förklara besluten som fattas om att stanna eller flytta, men om dessa förutsättningar är uppfyllda ökar möjligheterna att välja utifrån vad man i övrigt vill med sitt liv (Kåks & Westholm 1994). Ungdomarnas möjlighetshorisont begränsas av en mängd faktorer, och en av de väsentligaste faktorerna för ungdomarnas möjligheter att realisera sina mål är att kunna få en egen försörjning.

Arbetarklassungdomarnas önskan om att kunna stanna på orten ger, som jag har visat, inte särskilt hög status och inte heller särskilt ljusa framtidsutsikter. Det är snarare så att de förväntas realitetsanpassa sina önskningar och inse att en framtid på hemorten inte är möjlig. Det tycks som om arbetarklassungdomarnas erfarenheter i betydligt lägre utsträckning än medelklassens får dem att tro att ”allt är möjligt” och att det lönar sig att söka vidare efter ”det allra bästa”. Arbetarungdomarnas önskan om att kunna stanna på hemorten kanske istället främsta handlar om att behålla ”något” av det goda i livet. Utifrån Anderssons (1996) studie tycks det dessutom inte vara självklart att boende i storstad/rulltrapperegion ger ökade möjligheter för alla.

Mest säkra på att det finns plats för dem både ”hemma” och ”ute i världen” tycks medelklasspojkar vara, och deras val att söka sig ut i världen framstår som förhållandevis okomplicerat. Medelklassflickornas önskan om att ”komma vidare ut” grundar sig nog till viss del i en känsla av att inte passa in på hemorten, men valet att ge sig iväg tycks i hög grad vara positivt laddat och fyllt med förhoppningar. Sett utifrån detta perspektiv – att ha möjlighet att välja det man önskar sig – tycks ju medelklassungdomarnas

7. Slutdiskussion

val vara mera fritt. De kan välja det de önskar sig att kunna välja – och detta val ger dem ljusa framtidsutsikter och hög social status.

Jag menar att min studie ifrågasätter antagandet om arbetarungdomarnas (främst pojkar) ”djupt rotade hemmastaddhet” (se t ex Jonsson 1991) som framhålls i andra liknande studier. Snarare är det så i min studie att arbetarungdomarna inte känner sig hemma/önskade någonstans, utom i familjen och kamratkretsen. Kanske är de mer ”hemlösa” nu? Kanske är antagandet om hemmastaddhet i högre grad sant då det finns jobb på hemorten.

Trondman & Bunar (2001) talar om ”det tragiska gapet” som uppstår mellan de förändrade samhällsvillkoren och de självförståelseformer och framtidsförhoppningar som ungdomars grundläggande uppväxtvillkor kan ge upphov till. De menar att det är i överensstämmelsen mellan personligt upplevda viljestrukturer och faktiska möjlighetsstrukturer som den grundläggande tilliten uppstår i alla dess dimensioner: materiellt, socialt och existentiellt. Ungdomarna vill med andra ord vara det som de uppfattar sig vara och samhällsvillkoren och den egna familjen utgör snarare stöd än hinder i detta förverkligande. Personliga uppbrott, rädsla för marginalisering och samhälleliga förändringar av materiell, social och existentiell art är en del av det tragiska gapet. Gapet uppstår mellan vad ungdomarna har fått, vad de uppfattar att de ”är” – och enligt den egna självförståelsen ”vill göra” och ”vill bli” – och vad som är faktiskt möjligt att nå vid en viss tidpunkt.

Fri att skylla sig själv?

I välfärdsbokslutet över 1990-talet konstaterades att ungdomarna var en av de samhällsgrupper vars levnadsförhållanden utvecklats mest negativt under 1990-talskrisen (SOU 2001:79). 90-talets försämrade livsvillkor och möjligheter har på ett oroväckande sätt påverkat grupper av ungdomars (främst från arbetarklass) tillit till samhället och dess vuxna (Trondman & Bunar 2001). Flera studier, liksom min, har visats att samspelet mellan ekonomisk, social och existentiell utsatthet dock inte tycks mobilisera en tilltro till politikens vardagliga och utopiska kraft – ungdomarna uppfattar inte att politiken skulle kunna bidra till att göra en skillnad för dem (Trondman & Bunar 2001). Samhälleliga och politiska problem tenderar istället att översättas till personliga bekymmer och tillkortakommanden.

Idén om individens oberoende är ett övergripande paradigm och en central del av såväl moderniteten, det kapitalistiska konsumtionssamhället och den samtida välfärdsstaten. Individualiseringen handlar dock inte direkt

7. Slutdiskussion

om individens fria val, utan bör betraktas som en strukturell omvandling av individens relation till det omgivande samhället, där den enskilda människan förväntas att själv bära ansvaret för sin utveckling och eventuella misslyckanden (se t ex Giddens 1990; Sennett 1999; Bauman 2002; Beck & Beck-Gernsheim 2002). Historiskt har detta synsätt först riktats till de burgna skiktens unga män, för att efterhand spridas till de unga kvinnorna i samma skikt, därefter till arbetarklassens män och slutligen även till arbetarklassens kvinnor (Mørch 1985).

Det senmoderna samhället skapar risker med alla ställningstaganden och beslut som ska tas (Beck 2000) och mest utsatta för risker är dessa ungdomar som redan tidigare är fattiga på resurser. I den mediala och offentliga diskussionen framställs det som att det är individerna/ungdomarna som lämnar det kollektiva, men processen verkar i hög grad även åt motsatt håll – det kollektiva, i form av olika organisationer och institutioner, lämnar individen (Ahrne & Papakostas 2002). Samhället har inte längre rollen som trygghetsgarant, och tryggheten för en del unga ersätts av osäkerhet, vanmakt och ”ontologisk otrygghet” (Giddens 1999).

”Risker och motsägelser skapas fortfarande socialt; det är bara skyldigheten och nödvändigheten att handskas med dem som individualiseras.” (Bauman 2002, s 62)

Flera forskare (t ex Löfgren 1990; Furlong & Cartmel 1997; Lalander & Johansson 2002) framhåller att trots att ungdomarnas tänkande präglas av allt mer utvidgade möjlighetshorisonter (Ziehe 1986) så är det inte självklart att det reella handlingsutrymmet ökat i samma grad. Det som har individualiserats är inte bara ungdomarnas upplevelse av eget ansvar för de val de gör utan också för resultatet av dessa val. Furlong och Cartmel föreslår att det växande gapet mellan den objektiva reproduktionen och den subjektiva upplevelsen av individuellt val ska bli förklarad som ”epistemological fallacy”. Med detta menas att ökade möjligheter till subjektiva tolkningar missuppfattas som ökade objektiva möjligheter. På ett liknande sätt visar Evans m fl (2001) att ungdomar tolkar sina livshistorier som historier om autonoma subjekt, samtidigt som historierna visar en hög grad av social och kulturell reproduktion.

I Johanssons (2003) studie av arbetarungdomar i Norrköping visas att ungdomarna uttrycker att de ”borde ha gjort andra val”. I studien tydliggörs hur ungdomarna från familj, skola och andra samhällsinstitutioner har mötts av tvetydiga budskap. Diskrepansen är stor mellan vad som uppfattas som den ideala, önskvärda karriären och de faktiska möjligheter ungdomarna har. Johansson (2003) menar att de tvetydiga budskapen är en del av den sociala

7. Slutdiskussion

och kulturella reproduktionen där samhället från en generation till en annan återskapar sociala grupper och individers sociala tillhörighet och position i samhället. Johansson visar hur de tvetydiga budskapen förmedlas av hemmet, skolan, samhälleliga institutioner och inte minst lokala politiker/tjänstemän, lokala media och lokala skrifter, visioner och framtidsplaner. I denna sociala och kulturella reproduktion riskerar även de samhälleliga institutioner – som är tänkta att motverka reproduktionen – att bidra, genom att de förmedlar ett ideal som sedan inte kan uppnås av alla ungdomar. Detta sker, menar jag, även i flytta/stanna-frågan.

En av de kulturella uppmaningar som genomsyrar skolan, och därmed ungdomarnas vardag, tycks vara självständigheten och det fria valet. Idén om den oberoende, fritt väljande individen finns i skolans nationella läroplan, såväl som i enskilda lärares handlande (Johansson 2003). I skolan träffas barn och ungdomar med olika uppfattningar dagligen, men de vitt skilda uppfattningar som finns i flytta/stanna-frågan tycks inte heller här sättas in i något större sammanhang eller brytas mot varandra i särskilt hög grad. Snarare tycks det vara så att skolmiljön tillsammans med övriga samhällsinstitutioner reproducerar normerande värderingar, inte bara om vad ”moderna” ungdomar bör göra, utan också om vad de faktiskt gör.

Kopplingen mellan individens frihet och individens ansvar/makt innebär i sig en maktutövning (Hultqvist & Petersson 1998). Uppmaningar om självständighet, personlig utveckling och ansvar innebär för individen en förpliktad rättighet – plikten att vara fri. Beck (1992, s 98) talar om en ny sorts ojämlikhet: ”the inequality of dealing with insecurity and reflexivity”. Skuldbeläggandet ingår som en del i denna typ av ”individualiseringsprocess” (Trondman & Bunar 2001, s146). Den som klagar döljer enbart sin egen oförmåga och blir dömd att vara sin egen domare.

Det senmoderna samhällets dilemma är att social position och identitet förlorar i stabilitet, vilket yttar sig i en fragmentisering av livsvillkor, möjlighetsstrukturer och tillit. Risker är, som Bourdieu uttrycker det i en intervju, att ”sociala problem” förvandlas till ”individuella angelägenheter” medan politikens tomrum fylls med moral. (Trondman & Bunar 2001, s 147)

Arbetarklassungdomarna möts av dubbla budskap, där de å ena sidan är de som ska axla regionens framtid men å andra sidan stigmatiseras och ses som passiva just för att det är detta de önskar göra. Den norm och den interna logik som säger att ungdomar som ”är något att räkna med” kommer att vilja flytta, får till följd att det inte är någon idé att dra in ungdomar i det lokala utvecklingsarbetet. De kommunala tjänstemännen och politikerna

bidrar på så sätt till en ökad individualisering och stigmatisering, som i min studie främst tar sig uttryck i arbetarklassungdomarnas bristande tro på att de kommunala makthavarna vill att de ska bo kvar i kommunen. På detta sätt riskerar flera av de negativa aspekter som förknippas med bruksandan att reproduceras.

Fortsatt forskning

Trots att många aspekter blivit belysta i denna avhandling så kan förstås inte frågan om vad som driver på ungdomars utflyttning från mindre orter anses vara besvarad en gång för alla. Många intressanta uppföljningar av forskningsfrågan återstår. En av dessa är frågan om hur långt det går att generalisera utifrån min studie. Gäller de förhållanden jag presenterat på andra orter än bruksorter? På vilket sätt spelar ortens faktiska förhållanden en roll?

En annan intressant uppföljning vore att återkomma till Söderhamn och följa upp om ungdomarnas inställning förändras över tid. Helges (2003) sammanfattning av nordisk forskning om glesbygdsungdom pekar både på behovet av longitudinella perspektiv och behovet av att kunna säga något om likheter och skillnader mellan ungdomar i olika regioner.

Att de ungdomar som vill stanna inte uppfattar sig som medräknade i det regionala utvecklingsarbetet – gäller det i alla periferier? Eller är det ett bruksortsfenomen (jfr Ramsay 1991)? Hur ser ungdomars delaktighet ut i mera ”självständiga” glesbygder? Hur ser det ut i periferier med en hög ”centrumpåverkan” i form av hög turism o s v ?

Finns det regioner där ungdomarna upplever att de är med och påverkar samhällsutvecklingen, och vilken betydelse har det i så fall för deras tankar om framtiden och var de vill bo? Hur ser det ut i länder som satsar mer på den regionala utvecklingen, t e x Norge? Lyckas man där göra ungdomarna mer delaktiga? Finns det några politiska möjligheter att påverka ungdomars erfarenheter av hemorten, och påverkar det i så fall deras inställning i flytta/stanna-frågan?

Frågorna är som synes fortfarande många, och de tenderar att bli fler ju fler svaren blir. Men i denna avhandling har jag nu både frågat och svarat färdigt.

Summary in English: Where do the winners go?

Driving forces behind youth leaving smaller localities.

This dissertation aims at understanding and explaining what "drives" today's great exodus of youth from smaller localities in Sweden. With the starting point in youth's own experience of the move/stay problem complex, it aims at showing how these driving forces express themselves in the everyday lives of youth. The great move by youth from practically all smaller locations to bigger cities is a worrying phenomenon in many ways.

The purpose of this research is both theoretical and practical. The most essential aspect of the dissertation is to contribute to the theoretical understanding of the underlying mechanisms that affect the actual and experienced possibilities for youth, and thereby also the opinions that youth have about moving from or staying in the home community.

Additionally, it has been my ambition that the dissertation should have a concrete and practical relevance in the region. By making the opinions of youth visible and by reflecting around them, I have attempted to bring the issue to both the public and political agenda in the municipality/region – on the basis of a youth perspective – and my hope is that I in that way have been able to contribute to more well informed and conscious decisions.

Söderhamn – a place in change

The empirical foundation for this dissertation is the experiences and opinions of youth in the municipality of Söderhamn. One thing that makes Söderhamn particularly interesting to study is that the structure of possibilities has gone through big changes recently. The structural changes of the labour market have drastically reduced the possibility to get for example an industrial job in the municipality of Söderhamn. The locality is at a breaking point as it

attempts to move forward from its history as an industrial town and starts to orient itself towards the “information society.”

Söderhamn is located near the east coast, approximately in the geographical middle of Sweden, around 270 kilometres north of Stockholm. It can be described as a rather traditional industrial town, built around the forest industry. The municipality consists of the central town, where approximately half of the inhabitants live, and also of a number of smaller, surrounding localities as well as rural areas. The population has mainly been decreasing since 1975, from a little more than 32 000 till around 26 500 in 2005. Because of the industrial structural change during and after the mid 70s, Söderhamn and similar municipalities have had a decreasing population and a relatively high unemployment. These other municipalities also share the phenomena of moving youth.

The Söderhamn region is often described as having a local identity of “industrial community spirit” (in Swedish “bruksanda”). The industrial mentality is often perceived as inertia in the local economical life that rather ought to be replaced with a more entrepreneurial mentality. In a community like Söderhamn, the inhabitants’ involvement in local development is of great importance for what the future will look like. A community’s development is not a rationally advancing project to follow given tracks and destinations, but rather something unknown and constantly becoming. In this context, the attitude of local youth to their home town takes on important symbolic significance. From a regional perspective, each individual’s decision whether to move or stay becomes important. Knowledge about what makes people stay in their home town or move away will get consequences in how regional politics are drafted.

Research overview and theoretical starting points

Research about youth is by nature often interdisciplinary as the concept of youth is interesting from a number of different perspectives. In my analysis of the moving and staying of youth, I have primarily found theoretical inspiration from sociology, culture sociology, culture geography and genus science.

In this dissertation I present facts about moving patterns in Sweden as well as a short overview of theories on driving forces behind moving patterns. The move/stay –matter is related to the more comprehensive question about individualization contra reproduction. There is great interest

in choices and values of youth, and there is an ongoing sociological discussion on whether today's prolonged period of youth has brought increased individualization, meaning that the choices youth make today are less influenced by traditional values

Research is presented which links the move/stay –decision to the regional practice, and which shows how this practice influences the inhabitants' chances for development, their values and their horizon of possibilities. How the distribution of power and resources between centre and periphery affects the regional practice is also illustrated.

Central concepts for analysing the material are discussed and also how this dissertation could contribute to the formation of theories around what drives youth's decisions to move or stay. The concepts that are used in the analysis relate to each other on the levels of society, region and individuals.

In addition to *actual conditions* in the home region, a person's expectations on the target location are believed to be of importance. The actual conditions in the home region are not the same nor are they experienced in the same way by all youth. In the same way, the expectations of a future hometown differ between young people. The actual conditions in the home community and in the bigger city (respectively) are transferred to the individual based upon separating mechanisms on different levels.

Important entities at the level of society are *gender* and *social background*, as well as the field of tension between centre and periphery. The relation of power between centre and periphery is essential to the move/stay problem complex, for example its expression in different ideas around what is "normal" and "natural" for "modern" youth to do and where certain ideas are given precedence. At the level of region, the *regional gender contract* and *negotiations on normality* hold great importance. At the individual level, the chances for development that the individual perceives and his or her values around what is important in life express themselves in a perceived horizon of possibilities, as well as in an experience of belonging, which I choose to call *regional connection*.

The individual's attitude towards moving or staying is influenced by people in his or her surroundings and by the regional and societal conditions at large. For the individual, the horizon of possibilities is to a large degree transferred, negotiated and confirmed by his or her circle of *family* and *friends*.

An interactive approach and a combination of methods to gather data

I have chosen an *interactive* research approach and to combine a number of different methods to gather data. The search for knowledge about the experiences and reflections of youth has influenced my choice of method. To cast light on and develop my problem complex as much as possible, my ambition has been to communicate with youth in different ways, both individually and in groups. I have in different ways attempted to participate in the everyday thinking and acting of youth and adults and in their reflections on both their own and others' thinking and acting.

At the individual level I have used interviews, essays and questionnaires to find out about youth's experiences and viewpoints. I have also discussed and analysed the issue of moving/staying together with youth in different group constellations. Additionally, I have participated in several different contexts where the move/stay issue has been handled by youth themselves and/or by adults. During my dissertation work I have followed and taken part in the public discussion about youth in the region, and I have been able to follow the work around community participation and influence by children and youth.

My knowledge in the move/stay issue has increased in an interactive way, between the empirical base and theory. The combination of qualitative and quantitative methods has produced a more thorough theoretical knowledge.

To stay or move – in practice

In the empirical chapter I mostly let the voices of youth speak for themselves, in order to present how they view their own lives and their future. The chapter begins with a short description of the youth group in Söderhamn, and I show how their views on Söderhamn and on a possible future in their home community differ quite a bit.

To make your own choice

Under this heading I show how youth respond to the question of what determines whether one moves or stays by saying that obviously it is "one's own choice" or "different people want different things" or sometimes that

”the others don’t understand what is best.” One’s own choices are seen as obvious and “natural.” Sometimes other people’s different choices are explained by saying that their friends and parents have influenced them. That youth “want different things” is sometimes further explained by the fact that different groups deem different things as important.

However, according to my study, differing values in different groups is not an exhaustive answer to why youth choose to leave or stay. Though we can see that different youth have varying values, the majority of youth share the same basic values to a high degree. Groups differ from each other and there are differences between the sexes, *but* there are also differences *within* gender groups which cannot be explained from a simple gender perspective.

What is possible in Söderhamn? What is possible in a bigger city?

Here I present the opinions youth have about circumstances in their home community and the imagined big city, from a number of different perspectives. This section also illustrates possibilities that youth see in the big city and how they relate these possibilities to their own home community.

How youth view their own chances to achieve what they want in Söderhamn doesn’t seem to have a big impact on the move/stay decision. Instead the opposite relation is true. A majority of middle class youth can see that, compared to the other groups, more things would be possibly for them, while at the same time these individuals are the ones who are most determined to move.

When interviewed youth were asked to consider the community’s future, questions about participation and influence came up. It is not entirely easy to sort out their attitudes towards being able to influence the community, but many complained about lack of participation and influence. For most adults it was all but a matter of course, a “truth”, that youth are not interested in local/regional development. The lack of correspondence between the opinions of adults and youth in this matter made me all the more interested in the issue.

The *wish* to influence one’s own closest surroundings is rather evenly spread among the different groups of youth, but the *belief in their own possibilities* to be able and allowed to have influence differ to a high degree. The working class youth don’t believe in the possibility that they could participate more. They don’t know where to turn to, and they don’t know if anyone would be interested in their opinions. The boys are more angry and frustrated about this than the girls are. Middle class youth have greater

confidence in their possibilities to gain influence over societal development – at least when they get older – and when they may be ready to adapt to the political system. Middle class girls also seem to believe that the possibilities to influence and participate could be greater somewhere else.

Söderhamn's youth are to a surprising degree in agreement about what things are easier to achieve in a big city compared to Söderhamn. A majority from all social groups, irrespective of gender, are in agreement that ten of the important values that they think are important are easier to achieve in a big city. Therefore, differences in how youth perceive the possibilities in a big city cannot explain why some youth want to move there and others don't.

What do others think?

This part presents on one hand what youth themselves perceive as other people's opinions and attitudes and on the other hand the adults' opinions that have emerged during this research process. Roughly, it can be said that working class children to a higher degree perceive – both from themselves and from nearby adults – a wish to stay in or nearby their home community. At the same time these individuals mean that both they and their parents have a realistic outlook on life, and that the foundation for adult life is to have a job and to be able to support oneself. And if there are no jobs in Söderhamn, then one has to try somewhere else, even when that is not one's preference.

For middle class youth the relation is the opposite. Both they and their parents view a future move as something natural. Often it is so obvious that it is not even specifically discussed, but forms instead an underlying condition behind other discussions. For middle class youth, thoughts about higher education often – but far from always – accompany the question of moving. For parents, moving seems also to have an inherent value.

Among groups of friends choices seem to be obvious in the same manner. Individuals socialize with those who view life and one's future in approximately the same way. In the attitudes about *what* is the "natural" thing to do in the move/stay issue, youth are to a high degree divided according to social background and gender. Therefore, the individual's attitude towards what he or she will/should/ought to/wants to do in the future becomes different.

As we have seen, there are many ways to relate to the home community and to view ones imagined future and place to live. The moving and staying of youth cannot be fully comprehended just from their own view that it is "one's own choice" from a rational perception on how to best accomplish

what is important to the individual, at least not with the limitation of the values that the youth themselves present as important.

Middle class youth – who as a group see most possibilities for themselves in Söderhamn, feel most appreciated by local politicians and experience the greatest possibilities to influence their own situation – are the ones who most think about leaving Söderhamn's community. Compared to middle class girls, middle class boys express a much higher interest in wanting to return when the time comes to create a family. Working class youth – who experience their situation in Söderhamn as more limited, who don't feel appreciated by local politicians and who don't find that they have great chances to influence society – are the ones who most wish to stay in the community.

Choose yourself – but choose the right thing!

My study shows that there are several factors that are not just added, but that also interact with each other and influence the decisions youth make. *Social class and gender*, as well as the tension between *centre and periphery*, express themselves in different ways in the region. This happens through the varying *regional connection* that youth have and through the different expectations upon boys and girls – that is the *regional gender contract*. It results in different *perceptions on normality* and in *different possibilities for both actual choices and possibilities to define and interpret the situation* offered to different individuals. The importance of each factor is mainly negotiated and confirmed in the circle of important others – that is *family and friends*. All of these factors work together and influence the individual's *chances for development, their values and their horizon of possibilities*.

These concepts have helped me understand and explain what drives the moving of youth from communities like Söderhamn. My study shows that the identity work of youth happens in the midst of pressure from several strong mechanisms and that it clearly confirms the significance of class and gender, something which other researchers also have pointed out.

The hopes and expectations of youth have a high degree of coherence with their social background, but there is also a gender difference within the same social class. Concerning the move/stay-issue, the intended action is very much influenced by both class and gender.

Even when young people don't clearly state their identification with their home community, their local connection can be expressed in their differing wish to be near family (relatives) and friends and in their hopes for the future.

In consistency with other studies (presented in the research summary), my work clearly shows that the living conditions of working class youth *provides* them a local connection, while middle class youth to a higher degree aim towards “moving on.” They look towards the world to find “something more” and “something better.” This difference in regional connection is manifested in the issues that different groups of youth find engaging. Working class youth express an interest to invest time and involvement in more local and practical issues while middle class youth have a more global and ideological interest in society.

The traditional gender contract which characterize the community get the expected consequences where the social rules of the game doesn't form a pronounced problem for males. Middle class males have rather great confidence in their possibility to influence regional development, at least when/if they return as adults, i.e. after they have shown that they know where a modern youth should live. The main stumbling block for middle class boys is “only” the difficulty of finding a sufficiently good job in the region.

It is not as likely for middle class females – based on their conclusions from growing up and on their expectations of the future – that they can achieve what they want in the region. Even though they, as a group, have a relatively strong belief in local politicians' wish that they stay, they seem doubtful of their possibilities to take part in the regional development. This group of female youth place high demands on themselves and on their surroundings. They won't settle for less than “the good life,” and they intend to maximize their chances to achieve it. The regional gender contract is a probable reason why they experience life in the home community to be too limited. They consider there to be (too) many things that would have to change in the home community in order for life to be optimal, and therefore many of them conclude that their future is not in Söderhamn.

The horizon of possibilities for working class youth is to a much higher degree characterized by limited hopes. Basically, they don't dream about getting “everything,” but hope to get “something”. For males, work is a very important aspect and one which to a high degree determines other priorities, but their regional connection is strong and their hopes to be able to stay are clearly expressed. Many of them can't see that they have anything to gain – except maybe to avoid unemployment – by moving to a bigger city.

Working class females mostly express hopes for the future that relate to family and relationships, and consequently there is some flexibility in their thoughts around where to live. Nearness and security is important to these females, and that makes the home community a good alternative. However, also working class females will consider a move when faced with the threat of unemployment. Circumstances that can be attributed to the regional gender

contract are not particularly referred to as limiting by these girls. Instead they seem to be aware of and to some degree have accepted that their opportunities are limited. Those girls who accept/appreciate the traditional female role do see a future in the region, while it seems that a wish to take a different position leads many girls towards moving.

Regional youth – regional development?

Also in the eyes of middle class adults, youth prove their ambition and ability by deciding to "venture into the world." They realize that youth are needed for the survival of the region, but – in agreement with middle class values and traditions – they don't want to persuade their own children to stay since the "youthful" and "modern" are assumed to exist somewhere else. The local politicians and civil servants stand in the middle of a conflict between the local society's need for youth to take over the tasks in the welfare state, and the modern individual's duty to "make the most" out of his or her own life. Middle class values of what is "the good life" are reflected in the civil servants' and the politicians' opinions about what ("real") youth want and do. To be an individual who quickly departs and acclimatizes into new surroundings is an ideal of our time, but this ideal is not realistic for working class youth, based upon the actual opportunities, norms, values and assumptions that form their horizon of possibilities. The life choices of working class youth could be seen as a regional asset but to leading adults, staying in the region is not an active choice but rather a proof of passivity and inability.

If youth who stay in the local community don't "count", they won't perceive themselves as interested in influencing society. In order for resources that are contained in social relationships to become assets to the individual or to the group, the individual must be aware of his or her resources. Even if the need for renewal is acknowledged in Söderhamn, the prevailing values reduce the value of youth who show interest in and wish to stay in the region and they are not seen as renewers of social capital.

Youth who express an interest in "taking over" and shoulder the responsibility from previous generations are not seen at all or are regarded with distrust by many of the surrounding adults, because they are considered to be passive and disengaged. In this way, these young individuals will not experience, or become aware of, that they could have something to contribute to the regional development. Instead, their lack of self worth is confirmed, and they continue to see themselves as poor in resources and lacking in

influence. To see and treat youth who want to stay and “take over” as passive and without initiative contributes to paralysing regional development. Youth who experience that there is no room for them *anywhere* can be assumed to be “the losers of the future scenario,” but that also makes the region where they wish to live a loser in that same future scenario.

A free choice?

The idea that youth today are made “culturally redundant” has not been confirmed in my study. On the contrary, the wishes of youth in my study to a high degree coincide with their gender and social background. The reflexive choice is not the most prominent; instead youth seem to follow a rather unreflecting wish to make the “natural” choice. Norms on how youth “should” be and what is considered “normal” and “natural” are connected to class and gender. Working class youth and their parents seem to live according to the idea that it is “natural” that there are job opportunities nearby and that one should be able to stay. Middle class families and middle class youth more operate according to an idea that the time of youth is a time to “naturally” orient towards the urban and modern. To become a modern adult, it therefore becomes “natural” to orient towards the bigger city.

What, then, is a free choice from these different starting-points? My findings as well as many other researchers’ contradict the idea that the decision to move is a free choice in the sense that there is no external influence. My study, as well as many others, doesn’t show a high degree of individualized choices.

Could a free choice instead be the opportunity to realize one’s wishes? The horizon of possibilities that youth have is limited by a number of factors, and one of the most important factors in order to realize one’s goals is to be able to support oneself. The wish to stay in their home community that working class youth have doesn’t give them a high status nor does it offer very bright future prospects. Instead, they are expected to adjust their wishes to reality and realize that a future in the home community is impossible. Compared to middle class youth, the experiences of working class youth seem to a much lower extent to give them the idea that “everything is possible” and that there is any use in searching for “the very best.” Instead, their wish to stay in the home community seems to aim at keeping “some” of what life has to offer. Additionally, it is not clear that life in the big city/escalator region means increased possibilities for all.

Middle class boys seem to be most assured that they have a place both "at home" and "in the outside world," and their choice to venture into the world appear comparatively uncomplicated. The wish to "move on" that middle class girls have is probably partially based on a feeling of not belonging, but the choice to leave seems to be one with a rather positive charge and filled with positive expectations. From this perspective – to have the possibility to choose what one desires – middle class youth seem to choose more freely. They can make the choice they want to make – and their choice gives them relatively bright future prospects and high social status.

Many researchers point out that even though the way youth think is characterized by increasingly expanding horizons of possibilities, that doesn't necessarily mean that the range of actual possible actions has increased to that same extent. Not just youth's experience of responsibility for the choices that they make has been individualized, but also (the responsibility) of the results of those choices. You may say that they have to take the blame for their limited choices.

Working class youth in Söderhamn face contradicting messages; on one hand they must shoulder the future of the region and on the other hand they are stigmatised and viewed as passive because it is their wish to do so. The norm and internal logic which states that those youth who "count for something" are going to want to move, have as a result that there is no point in trying to engage youth in local development work. In this way the municipal civil servants and politicians contribute to an increased individualisation and stigmatisation, which in my study mainly is expressed in working class youth having an insufficient belief in that those with regional power and influence really want them to stay in the region. In this way there is a risk that many of the negative aspects associated with the industrial community spirit will be reproduced.

Bilagor

Bilaga 1. Fakta angående de olika datainsamlingarna:

- *Deltar i flera diskussioner med unga och vuxna i kommunen.* (Hösten 2000 och våren 2001)
- *Intervjuer med 8 ungdomar, 4 pojkar, åldrar 17, 18, 19, 20 och 4 flickor åldrar 15, 17, 18, 20. Lokal: FoU-Centrum Söderhamn.* (Hösten 2001)
- *Projektarbete i två grupper på samhällsprogrammet, gymnasiet åk 1, ”Att vara ung i Söderhamn”. Jag är inspiratör och igångsättare, 50 elever pratar med/frågar ca 700 ungdomar, ca 13-20 år. Resultater för eleverna i 105 sidor projektredovisning. Dokumenterat i Konferensunderlag till Ungdomskonferens 2002 (Söderhamns kommun). Jag deltar i klassrummen i de inledande och avslutande faserna.* (Våren 2002)
- *Deltar i förberedelser till en ungdomskonferens, där bl a elevarbetena (ovan) blir en viktig del. Jag deltar i de 6 elevernas förberedelsearbete av redovisningen vid 6 tillfällen.*(Våren 2002)
- *Föreläser vid och deltar i paneldebatt på Ungdomskonferens 1 om ungdomar och engagemang.* (Våren 2002)
- *4 klasser åk 2 gymnasiet (60 elever, 25 flickor och 35 pojkar) som skriver uppsatser på temat ”Har jag en framtid i Söderhamn?”. (Klasserna var bygg- och industriprogrammen, omvårdnads- och hotell- och restaurangprogrammen, samhällsprogrammet (inriktning media) samt teknikprogrammet.)* (Våren 2002)
- *Presenterar, diskuterar och analyserar mina preliminära resultat med 3 av de 4 gymnasieklasserna. Lokal: FoU-Centrum Söderhamn.* (Våren 2002)

Bilaga 1. Fakta angående de olika datainsamlingarna

- *Presenterar, diskuterar och analyserar* (delar av) mitt material med bl a lokal gymnasieutredningsgrupp, länets ungdomsarbetsförmedlare, kommunala vuxenelever, bostadsbolagets ungdomsansvariga, kommunstyrelsen, förvaltningschefer, landsbygdsutvecklare. Se bilaga 4. (fortlöpande)
- Förbereder enkäter genom *provenkäter och diskussioner* i gymnasieklasser åk 1 och 2. (Våren 2003)
- Genomför en *enkätundersökning* bland samtliga elever i åk3 gymnasiet i Söderhamns Kommun. Tema: Flytta - Stanna. (finns i sin helhet i bilaga 2) Antal elever i samtliga klasser: 248, enkätsvar: 213 st , varav 118 pojkar, 92 flickor och 3 utan svar på frågan om kön. Svarsfrekvens 86 %. (Hösten 2003)
- Ger ut en *FoU-rapport* om ungdomar, socialt kapital och regional utveckling. (Våren 2004)
- *Presenterar, diskuterar och analyserar* tillsammans, utifrån ovanstående rapport, med bl a politiker, tjänstemän, ideella sektorn, bostadsbolag och ungdomar i olika konstellationer. För detaljerad presentation se bilaga 4. (fortlöpande)
- Föreläser vid *Ungdomskonferens nr 2* där ungdomarna tillfrågas i det pågående visionsarbetet. (Hösten 2004)

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

Denna enkät är ett led i ett forskningsprojekt som handlar om ungdomar i Söderhamn, där målet är att försöka förstå och förklara vad det är som spelar roll för ungdomar när de funderar på om de ska flytta från, eller stanna i, Söderhamns kommun efter avslutad gymnasieutbildning.

Som en del i detta forskningsprojekt ber jag nu samtliga elever i åk 3 på Staffanskolan att svara på frågorna i den här enkäten. Den som bäst vet vad som är viktigt för dig är ju just du!

Du kommer att vara helt anonym – du behöver inte skriva ditt namn, och resultatet kommer enbart att presenteras utifrån olika grupperns svar. För att resultatet ska bli så rättvisande som möjligt så är det naturligtvis viktigt att du tar god tid på dig och besvarar frågorna så noga som möjligt.

När svaren är sammanställda kommer jag gärna tillbaka och berättar om vad jag kommit fram till.

/Lotta Svensson

Tel. 0270-766 36

E-post: lotta.svensson@arbetslivsinstitutet.se

1) Vilken klassbeteckning har din klass?

- 1 12 BF3
- 2 13 BP3
- 3 8 EC3A
- 4 16 EC3B
- 5 11 FP3A
- 6 5 FP3B
- 7 9 HP3
- 8 12 HR3
- 9 5 IP3
- 10 16 MP3
- 11 20 NV3
- 12 6 OP3
- 13 15 SP3EI
- 14 24 SP3KUMUSP
- 15 26 SP3MESK
- 16 15 TE3

2)Kön:

- 1 Flicka 92 2 118 Pojke

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

Enkäten börjar med några frågor om vad du tycker om Söderhamn, och vad du tror att andra tycker.

3) Planerar du att stanna i, eller flytta från, Söderhamns kommun när du slutat gymnasiet?

1 Jag planerar att bo kvar

19,2% (fl.16,3% poj.21,2%)

Om du svarat att du planerar bo kvar efter gymnasiet

2 Jag planerar att flytta

75,6% (fl. 78,3% poj.73,7%)

Om du svarat att du planerar att flytta efter gymnasiet:

4) Tror du att du någon gång kommer att flytta från Söderhamns kommun?

Tror du att du någon gång kommer att flytta tillbaka till Söderhamns kommun?

1 Nej (7,9% fl.3,4% poj. 10,9%)

3 Nej 38% (fl.33,3% poj.41,8%)

2 Ja, i så fall 58,5% (fl. 62,8% poj.54,9%)

Ja, i så fall 88,2% (fl.89,7% poj.87%)

3

5) Många tycker att vissa orter passar bättre att bo i vid vissa åldrar, och sämre vid andra åldrar. Tycker du att Söderhamn är en bra ort att bo i när man är: (du kan välja flera alternativ)

1 5 år. Ja 63,4%, nej 35,2%, (Ja fl.75% Ja poj.53,4%)

2 15 år. Ja 35,7%, nej 62,9%, (Ja fl.30,4% Ja poj. 39,8%)

3 25 år. Ja 11,3%, nej 87,3%, (Ja fl.5,4% Ja poj.14,4%)

4 35 år. Ja 33,3%, nej 65,3%, (Ja fl.32,6% Ja poj. 33,1%)

5 65 år. Ja 56,8%, nej 41,8%, (Ja fl.65,2%. Ja poj.50%)

6 85 år. Ja 47,9%, nej 50,7%, (Ja fl.56,5%. Ja poj. 40,7%)

7 Aldrig. Ja 11,3%, nej 87,3%, (Ja fl.7,6% Ja poj.14,4%)

6) Tror du att någon/några tycker att du ska bo kvar i Söderhamn?

(du kan välja flera alternativ)

1 Ja, mina kompisar Ja 26,8%, nej 71,4%, (fl.22,8% poj.28,8%)

2 Ja, andra ungdomar, som t ex Ja 3,8%, nej 94,4%, (fl. 3,3% poj.4,2%)

3 Ja, mamma Ja 34,7%, Nej 63,4%, (fl.41,3 % poj.29,7%)

4 Ja, pappa Ja 31%, nej 67,1%, (fl.35,9% poj. 27,1%)

5 Ja, mina lärare Ja 6,6%, nej 91,5%, (fl.2,2% poj. 10,2%)

6 Ja, andra vuxna, som t ex Ja 13,1%, nej 85%, (fl.20,7% poj. 7,6%)

7 Ja, lokalpolitikerna Ja 35,7%, nej 62,4%, (fl.34,8% poj.37,3%)

8 Ja, någon annan, som t ex Ja 5,6%, nej 92,5%, (fl.8,7% poj.1,7%)

9 Nej, ingen Ja 18,8%, nej 79,3%, (fl. 17,4% poj. 19,5%)

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

Nästa del innehåller frågor om vad du tycker är viktigt för dig i livet och hur du tänker dig att ditt liv kan komma att se ut i framtiden.

7) Hur tycker du följande skulle vara, för din del?

	mycket positivt	ganska positivt	ganska negativt	mycket negativt
1. Att studera och bo i Söderhamns kommun	1 ☐ 2,8%	2 ☐ 28,2%	3 ☐ 48,8%	4 ☐ 18,8%
	Fl. 2,2%	32,6%	48,9%	15,2%
	Poj. 3,4%	24,6%	49,2%	21,2%
2. Ha ett jobb – i stort sett vilket som helst, och bo i Söderhamns kommun	1 ☐ 7,5%	2 ☐ 31,9%	3 ☐ 42,3%	4 ☐ 17,4%
	Fl. 4,3%	27,2%	46,7%	21,7%
	Poj. 10,2%	35,6%	39%	13,6%
3. Ha ett bra jobb och bo i Söderhamns kommun	1 ☐ 32,9%	2 ☐ 41,8%	3 ☐ 17,8%	4 ☐ 7%
	Fl. 26,1%	43,5%	21,7%	8,7%
	Poj. 38,1%	40,7%	14,4%	5,9%
4. Att vara arbetslös och bo i Söderhamns kommun	1 ☐ 1,4%	2 ☐ 0,9%	3 ☐ 18,8%	4 ☐ 75,6%
	Fl. 1,1%	1,1%	18,5%	78,3%
	Poj. 0,8%	0,8%	19,5%	73,7%
5. Att studera och bo i storstad	1 ☐ 30,5%	2 ☐ 45,1%	3 ☐ 15,5%	4 ☐ 8,0%
	Fl. 29,3%	58,7%	12%	0%
	Poj. 31,4%	34,7%	17,8%	14,4%
6. Ha ett jobb – i stort sett vilket som helst, och bo i storstad	1 ☐ 18,8%	2 ☐ 43,2%	3 ☐ 26,8%	4 ☐ 10,3%
	Fl. 15,2%	45,7%	29,3%	8,7%
	Poj. 21,2%	42,4%	24,6%	11%
7. Ha ett bra jobb och bo i storstad	1 ☐ 60,1%	2 ☐ 25,8%	3 ☐ 8,5%	4 ☐ 4,7%
	Fl. 57,6%	31,5%	7,6%	2,2%
	Poj. 62,7%	20,3%	9,3%	6,8%
8. Att vara arbetslös och bo i storstad	1 ☐ 2,3%	2 ☐ 14,1%	3 ☐ 39,9%	4 ☐ 42,7%
	Fl. 2,2%	12%	40,2%	44,6%
	Poj. 2,5%	15,3%	40,7%	40,7%

Kommentarer:

8) I vilken grad tror du att du kan påverka din framtid?

1 ☐ 30% helt och hållet	2 ☐ 61% till rätt stor del	3 ☐ 7% till ganska liten del	4 ☐ 0,9% inte alls
FL. 27,2%	62%	8,7%	0%
Poj. 32,2%	60,2%	5,9%	1,7%

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

9) **och 11) och 14)** De påståenden som ska värderas är desamma i alla tre frågorna. Svaralternativen skiljer sig åt. I fråga 9) är graderingarna ”av yttersta vikt”, ”mycket viktigt”, ”ganska viktigt”, ”ganska oviktigt” och ”inte viktigt alls”. I fråga 11 är graderingarna ”helt möjligt”, ”möjligt i hög grad”, ”möjligt i liten grad”, ”helt omöjligt”

Följande påståenden har värderats:

- Att tjäna mycket pengar
- Att ha en fast anställning
- Att ha ett heltidsjobb
- Att ha möjligheter att nå en hög social ställning (=god ekonomi, inflytelserika kontakter)
- Att ha intressanta arbetsuppgifter
- Att i arbetet utföra något som är värdefullt för andra
- Att ha ett arbete med god arbetsmiljö
- Att få arbeta självständigt
- Att kunna kombinera arbete med hem och familj
- Att kunna välja boendestandard
- Att ha en bostad där jag själv kan bestämma hur länge jag vill bo kvar
- Att bo nära andra ungdomar
- Att bo nära naturen
- Att bo nära mitt jobb
- Att bo nära nöjen och affärer
- Att bo nära släkten
- Att bo nära mina vänner
- Att kunna utöva fritidsintressen nära hemmet
- Att ha möjlighet att välja mellan många olika fritidsaktiviteter
- Att ha möjlighet att träffa människor med andra erfarenheter
- Att få nya upplevelser och erfarenheter
- Att lära mig nya saker
- Att genom egna arbetsinsatser bidra till att jag och andra i min närhet får ett bra liv
- Att kunna påverka beslut om min och mina närmastes omgivning
- Att kunna påverka större politiska frågor
- Att själv kunna bestämma över viktiga frågor i mitt liv

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

Fråga 9. I hur hög grad är följande viktigt för dig i livet? Andel (i procent) av respektive grupp som värderar alternativet högt (av yttersta vikt eller mycket viktigt). (Chi2: * = 0,05, ** = 0,01)

	Flickor Shgr 1	Pojkar Shgr 1	Flickor Shgr 2	Pojkar Shgr 2	Flickor Shgr 3	Pojkar Shgr 3
Tjäna mkt pengar	57	44	44	68	45	70
Ha en fast anställning	100	75	78	78	71	83
Ha ett heltidsjobb	79	69	52	78	65	75
Möjlighet att nå hög social ställning	57	31*	48	66*	51	59*
Intressanta arbetsuppgifter	100	94	96	85	94	90
I arbetet utföra ngt värdefullt för andra	100*	44	70*	45	65*	46
Arbete med god arb.miljö	100	81	93	78	88	83
Få arbeta självständigt	93**	31	70**	40	52**	45
Kunna kombinera arb. med hem och familj	100*	75	89*	72	74*	64
Kunna välja boendestandard	100*	88	67*	92	80*	80
Ha bostad, själv bestämma hur länge jag vill bo kvar	93	88	85	78	76	85
Bo nära andra ungdomar	50	69	41	45	51	44
Bo nära naturen	57	33	52	31	37	43
Bo nära mitt jobb	38	62	41	60	26	74
Bo nära nöjen och affärer	57	62	41	41	38	48
Bo nära släkten	43	6*	26	7*	28	25*
Bo nära mina vänner	79	75	44	51	65	69
Kunna utöva fritidsintressen nära hemmet	71	62	52	61	45	76
Möjlighet att välja mellan många fritidsaktiviteter	71	62	52	54	42	60
Möjlighet att träffa människor med andra erfarenheter	64	44	52	48	61	52
Få nya upplevelser och erfarenheter	100	69	74	68	76	75
Lära mig nya saker	93	62	93	76	80	84
Genom egna arbetsinsatser bidra till (...) ett bra liv	100*	75	67*	54	71*	61
Påverka beslut om min (...) omgivning	79	56	73	65	55	73
Kunna påverka större politiska frågor	29	19	33	27	20	28
Själv kunna bestämma över viktiga frågor i mitt liv	100	88	93	83	88	85

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

Fråga 11. I hur hög grad tror du de här alternativen skulle vara möjliga om du skulle bo i Söderhamns kommun? Andel i procent som angett att det skulle vara helt möjligt eller möjligt i hög grad. (Chi2: * =0,05, **=0,01)

	Flickor Shgr 1	Pojkar Shgr 1	Flickor Shgr 2	Pojkar Shgr 2	Flickor Shgr 3	Pojkar Shgr 3
Tjäna mkt pengar	21	25	22	20	18	23
Ha en fast anställning	50	56*	35	46*	21	26*
Ha ett heltidsjobb	57	56*	48	48*	32	30*
Möjlighet att nå hög social ställning	21	44	18	32	18	25
Intressanta arbetsuppgifter	31	25	41	37	45	49
I arbetet utföra ngt värdefullt för andra	86	69	63	46	64	56
Arbete med god arb.miljö	86	50	56	58	55	62
Få arbeta självständigt	64	56	59	63	42	61
Kunna kombinera arb. med hem och familj	93**	81	78**	73	53**	56
Kunna välja boendestandard	79*	62	60*	60	40*	52
Ha bostad, själv bestämma hur länge jag vill bo kvar	79*	56	78*	62	51*	64
Bo nära andra ungdomar	64	81	74	78	76	82
Bo nära naturen	100**	100*	93**	78*	70**	69*
Bo nära mitt jobb	85	100*	65	65*	69	72*
Bo nära nöjen och affärer	43	44	56	39	50	57
Bo nära släkten	79	81	78	73	84	66
Bo nära mina vänner	57	88	74	78	76	78
Kunna utöva fritidsintressen nära hemmet	64	75	67	63	52	67
Möjlighet att välja mellan många fritidsaktiviteter	21	50	52	37	43	54
Möjlighet att träffa människor med andra erfarenheter	38	50	41	54	51	54
Få nya upplevelser och erfarenheter	21	31	37	34	30	45
Lära mig nya saker	71	50	52	56	48	62
Genom egna arbetsinsatser bidra till (...) ett bra liv	86*	50	44*	46	48*	66
Påverka beslut om min (...) omgivning	54	56	37	51	47	56
Kunna påverka större politiska frågor	7	19	4	15	12	26
Själv kunna bestämma över viktiga frågor i mitt liv	57	56	67	70	67	69

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

10). Ge gärna exempel här på vad du tycker är viktiga frågor i ditt liv:

11) för fråga 11 se föregående sida

12) Tror du att du i framtiden skulle kunna leva ett bra liv i Söderhamns kommun?

	1 ☐ Ja, absolut	2 ☐ Ja, troligen	3 ☐ Nej, knappast	4 ☐ Nej, absolut inte
	4,7%	46,9%	39,4%	6,6%
fl.	4,3%	48,9%	38%	6,5%
poj.	5,1%	44,9%	41,5%	6,8%

13) Berätta med några ord varför du svarat som du gjort på fråga 12.

14) För **fråga 14** se nästa sida. (för att se påståendena i sin helhet, se 9). Graderingarna i 14) är ”mera möjligt i storstad”, ”lika möjligt”, ”mindre möjligt i storstad”.

15) Har du bott i Söderhamns kommun i hela ditt liv?

1 ☐ Ja	74,6%	2 ☐ Nej, jag har bott här i	25,4%
-------------------------------	-------	--	-------

16) Om du svarat nej på fråga 15: var har du bott förutom i Söderhamns kommun?

	Varje dag	några ggr /vecka	några ggr /månad	aldrig
17) Hur ofta läser du någon lokal nyhetstidning?	1 ☐ 56,8%	2 ☐ 35,2%	3 ☐ 6,6%	4 ☐ 1,4%
	Fl. 52,2%	41,3%	5,4%	1,1%
	Poj. 59,3%	31,4%	7,6%	1,7%
18) Hur ofta läser du någon annan nyhetstidning?	1 ☐ 21,7%	2 ☐ 44,8%	3 ☐ 29,7%	4 ☐ 3,3%
	Fl. 16,3%	45,7%	33,7%	4,3%
	Poj. 25,6%	44,4%	26,5%	2,6%
19) Hur ofta ser du samhällsprogram på TV?	1 ☐ 10,8%	2 ☐ 29,1%	3 ☐ 46%	4 ☐ 12,7%
	Fl. 4,3%	32,6%	50%	10,9%
	Poj. 16,1%	26,3%	42,4%	14,4%
20) Hur ofta ser du såpor/ underhållningsprogram på TV?	1 ☐ 33,8%	2 ☐ 44,6%	3 ☐ 13,1%	4 ☐ 8%
	Fl. 35,9%	43,5%	10,9%	8,7%
	Poj. 33,1%	44,1%	15,3%	7,6%
21) Hur ofta ser/lyssnar du på program med lokal/regional anknytning?	1 ☐ 11,3%	2 ☐ 38%	3 ☐ 35,2%	4 ☐ 14,6%
	fl. 10,9%	44,6%	34,8%	8,7%
	poj. 11,9%	33,9%	33,9%	19,5%

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

Fråga 14. Om du skulle flytta till en storstad- tror du dina möjligheter till dessa alternativ skulle vara större, lika stora eller mindre jämfört med om du stannar i Söderhamn? Andel (i procent) som menar att möjligheten till alternativet skulle vara större i storstad. (Chi2: *=0,05, **=0,01)

	Flickor Shgr 1	Pojkar Shgr1	Flickor Shgr 2	Pojkar Shgr 2	Flickor Shgr 3	Pojkar Shgr 3
Tjäna mkt pengar	86	88	96	92	90	84
Ha en fast anställning	57	69	67	78	78	75
Ha ett heltidsjobb	57	69	67	80	66	80
Möjlighet att nå hög social ställning	93	81	82	85	70	79
Intressanta arbetsuppgifter	71*	69	82*	70	54*	67
I arbetet utföra ngt värdefullt för andra	29	25	41	38	22	43
Arbete med god arb.miljö	50	44	44	45	30	43
Få arbeta självständigt	57	56	44	55	32	50
Kunna kombinera arb. med hem och familj	21	6	11	28	14	31
Kunna välja boendestandard	38	31	30	35	42	43
Ha bostad, själv bestämma hur länge jag vill bo kvar	14	12	15	22	32	31
Bo nära andra ungdomar	57	38	37	38	26	44
Bo nära naturen	0	0	4	13	2	12
Bo nära mitt jobb	29	27	18	33	22	33
Bo nära nöjen och affärer	79	88	67	68	54	77
Bo nära släkten	7	0	7	18	4	16
Bo nära mina vänner	36**	6	11**	20	6**	20
Kunna utöva fritidsintressen nära hemmet	57	31	33	35	24	34
Möjlighet att välja mellan många fritidsaktiviteter	86	69	74	68	58	61
Möjlighet att träffa människor med andra erfarenheter	93	81	85	75	74	77
Få nya upplevelser och erfarenheter	86	75	89	88	74	80
Lära mig nya saker	79	69	74	80	65	75
Genom egna arbetsinsatser bidra till (...) ett bra liv	14	31	22	46	28	33
Påverka beslut om min (...) omgivning	14	25	15	28	20	25
Kunna påverka större politiska frågor	29	19	41	30	24	28
Själv kunna bestämma över viktiga frågor i mitt liv	29	38	30	30	33	34

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

22) **Arbetar din mamma nu utanför hemmet?**

- 1 Ja **74,2%** fl. **69,6%** poj. **77,1%**(Om du svarar Ja gå till fråga 23)
2 Nej **18,3%** fl. **22,8%** poj. **15,3%** (Om du svarar Nej, gå till fråga 25)
3 Kan ej besvara frågan eftersom **7%** fl. **6,5%** poj. **7,6%**

23) **Om du svarat Ja på fråga 22 fortsätt här:**

Vad arbetar din mamma med?

- Ledningsarbete **4,9%** fl. **4,5%** poj. **5,4%**
Arb.som kräver teor.spec.kom **14,2%** fl. **14,9%** poj. **14,1%**
Arb. Som kräver kortare högskoleutb. El. motsv. **11,1%** fl. **11,9%** poj. **10,9%**
Kontors-kundservice arb. **20,4%** fl. **17,9%** poj. **22,8%**
Service-omsorgs- och försäljningsarb. **30,2%** fl. **25,4%** poj. **32,6%**
Arb.inom jordbr.trädgård.skogsbr.fiske **0,6%** fl. **1,5%** poj. **0%**
Hantverksarb inom byggverks & tillverkn. **0,6%** fl. **0%** poj. **0%**
Process-&maskinoparb, transportarb. m.m **3,7%** fl. **4,5%** poj. **3,3%**
Arb.utan krav på särsk.yrkutb. **5,6%** fl. **9%** poj. **3,3%**

24) **Hon är:**

- 1 Egen företagare **7,8%** fl. **10,1%** poj. **5,3%**
2 Anställd **86,1%** fl. **81,2%** poj. **90,4%**
(Gå nu vidare till fråga 27)

25) **Om du svarat Nej på fråga 22 fortsätt här:**

Vad har din mamma arbetat med tidigare?

- Arb.som kräver teor.spec.kom **4,1%** fl. **8%** poj. **0%**
Arb. Som kräver kortare högskoleutb. El. motsv. **12,2%** fl. **16%** poj. **8,7%**
Kontors-kundservice arb. **14,3%** fl. **12%** poj. **13%**
Service-omsorgs- och försäljningsarb. **36,7%** fl. **48%** poj. **26,1%**
Arb.inom jordbr.trädgård.skogsbr.fiske **2,0%** fl. **4%** poj. **0%**
Hantverksarb inom byggverks & tillverkn. **2,0%** fl. **0%** poj. **4,3%**
Process-&maskinoparb, transportarb. m.m **6,1%** fl. **0%** poj. **13%**
Arb.utan krav på särsk.yrkutb. **6,1%** fl. **4%** poj. **8,7%**

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

- 26) **Vad gör din mamma? Är hon**
- Studerande 7,8% fl.7,4% poj. 8,3%
 - Förtidspensionerad 27,5% fl. 25,9% poj. 29,2%
 - Arbetslös 21,6% fl.14,8% poj. 29,2%
 - Annat, 17,6% fl. 14,8% poj. 20,8%*
 - Sjukskriven 21,6% fl. 29,6% poj. 12,5%*

- 27) **Vilken utbildning har din mamma?**
- 1 Grundskola 16% fl. 20,7% poj. 12,8%
 - 2 Gymnasium 39,2% fl. 32,6% poj.43,6%
 - 4 Högskola /universitet 24,1% fl.23,9% poj. 24,8%
 - 5 Något annat, t.ex. praktisk yrkesutbildning
 - 6 Vet ej 18,9% fl.20,7% poj.17,1%

Praktisk yrkesutbildning Ja 22,6%, nej 76,4%,
Fl. 30,4% 67,4%
Poj. 16,2% 83,8%

- 28) **Arbetar din pappa nu utanför hemmet?**

- 1 Ja 81,2% fl. 84,8% poj. 78,8%(Om du svarar Ja, gå till fråga 29)
- 2 Nej 10,8% fl. 10,9% poj.11%(Om du svarar Nej, gå till fråga 31)
- 3 Kan ej besvara frågan eftersom 7,5% fl. 4,3% poj.9,3%

- 29) **Om du svarat Ja på fråga 28 fortsätt här:**
- Vad arbetar din pappa med?** Ledningsarbete 6,1% fl.6,3% poj.6,1%
Arb.som kräver teor.spec.kom 8,9% fl.7,6% poj. 10,2%
Arb. Som kräver kortare högskoleutb. El. motsv. 13,4% fl. 13,9% poj.13,3%
Kontors-kundservice arb. 3,4% fl.3,8% poj.3,1%
Service-omsorgs- och försäljningsarb. 8,4% fl.10,1% poj.7,1%
Arb.inom jordbr.trädgård.skogsbr.fiske 3,4% fl.5,1% poj.2%
Hantverksarb inom byggverks & tillverkn. 22,3% fl.22,8% poj.22,4%
Process-&maskinoparb, transportarb. m.m 15,6% fl.11,4% poj.18,4%
Arb.utan krav på särsk.yrkutb. 5% fl.8,9% poj.2%

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

30) Han är:

1 Egen företagare 19,3% fl.25,3% poj.14%

2 Anställd 76,2% fl. 72,2% poj.80%

(Gå nu vidare till fråga 32)

31) Om du svarat Nej på fråga 28 fortsatt här:

Vad har din pappa arbetat med tidigare?

Militärt arbete 7,4% fl. 9,1% poj.6,3%

Arb.som kräver teor.spec.kom 7,4% fl.9,1% poj. 6,3%

Arb. Som kräver kortare högskoleutb. El. motsv. 7,4% fl.0% poj.12,5%

Kontors-kundservice arb. 7,4% fl. 9,1% poj.6,3%

Service-omsorgs- och försäljningsarb. 3,7% fl.9,1% poj.0%

Hantverksarb.inom byggverks.&tillverkn. 22,2% fl.18,2% poj. 25%

Process-&maskinoparb, transportarb. m.m 25,9% fl.27,3% poj. 25%

Arb.utan krav på särsk.yrktub. 3,7% fl.9,1% poj.0%

32) **Vad gör din pappa? Är han**

1 Studerande 3,8% fl.0% poj. 6,7%

2 Förtidspensionerad 15,4% fl.27,3% poj. 6,7%

3 Arbetslös 34,6% fl. 27,3% poj. 40%

4 Annat, 23,1% fl. 27,3% poj. 20%

Sjukskriven 19,2% fl. 18,2% poj. 20%

33) **Vilken utbildning har din pappa?**

1 Grundskola 25,6% fl.25,8% poj.26,1%

2 Gymnasium 31,4% fl. 29,2% poj.33%

4 Högskola /universitet 18,8% fl.18% poj.19,1%

5 Något annat, t.ex. praktisk yrkesutbildning

6 Vet ej 21,3% fl.23,6% poj.19,1%

Praktisk yrkesutbildning ja 21,7%, nej 77,3%,

Fl. 23,6% 75,3%

Poj. 20% 79,1%

Bilaga 2. Enkätfrågor med svarsfrekvenser

34) Var bor du?

- 1 I centrala Söderhamn 23% fl.23,9% poj. 22%
- 2 Mindre än 0,5 mil utanför centrum 24,4% fl.22,8% poj.24,6%
- 4 Mer än 0,5 mil utanför centrum fl. 53,3% poj.50,8%
- 5 Dubbelt boende 0,9% fl. 0% poj. 1,7%

35) Hur bor du?

- 1 I villa/hus 75,1% fl. 79,3% poj. 72,6%
- 2 I hyreslägenhet 16,9% fl.15,2% poj.16,9%
- 3 I bostadsrätt 4,2% fl.3,3% poj.5,1%
- 4 Annat 3,3% fl.2,2% poj.4,2%

Kommentarer och ytterligare synpunkter på enkäten, eller andra saker du vill tillägga:

Tack för din medverkan!

Bilaga 3. Sammanställning av några Bakgrundsfaktorer utifrån enkätfrågor, samt bortfallsanalys

Bilaga 3. Sammanställning av några bakgrundsfaktorer utifrån enkätfrågor, samt bortfallsanalys

Enkäten lämnades till samtliga elever vid gymnasiet år 3, hösten år 2003. Totalt antal elever 248 st, antal besvarade enkäter 213 st. Varav 118 pojkar, 92 flickor och 3 som inte besvarat frågan om kön. **Svarsfrekvens 86 %.**

Bakgrundsfaktorer: Procentandelar:

Kön:

Män 55%
Kvinnor 45%

Fördelning på gymnasieprogram:

Studieförberedande (NV,SP,TE) 47%

NV = Naturvetenskapligt programmet

SP = Samhällsvetenskapliga programmet

TE = Teknikprogrammet

Yrkesinriktade (BF,BP,EC,FP,HP,HR,IP,MP,OP) 53%

BF = Barn- och fritidsprogrammet

BP = Byggprogrammet

EC = Elprogrammet

FP = Fordonsprogrammet

HP = Handelsprogrammet

HR = Hotell- och restaurangprogrammet

IP = Industriprogrammet

MP = Mediaprogrammet

OP = Omvårdnadsprogrammet

Föräldrars utbildningsnivå:

Mamma har högst grundskoleutbildning 16%

Mamma har högst gymnasieutbildning 39%

Mamma har någon högskoleutbildning 24%

Pappa har högst grundskoleutbildning 26%

Pappa har högst gymnasieutbildning 31%

Pappa har någon högskoleutbildning 18%

Vet ej 20%

Bilaga 3. Sammanställning av några Bakgrundsfakorer utifrån enkätfrågor, samt bortfallsanalys

Föräldrars arbete:

Mamma har arbete	74%
Pappa har arbete	81%
Mamma med eget företag	8%
Pappa med eget företag	19%

Boende:

I centrala Söderhamn	23%
Mindre än 0,5 mil utanför centrum	24%
Mer än 0,5 mil utanför centrum	51%

I villa/hus	75%
I hyreslägenhet	17%
I bostadsrätt	4%

Har bott hela sitt liv i Söderhamns Kommun	75%
--	-----

Bortfallsanalys av enkätundersökning.

Samtliga elever i åk 3 på gymnasieskolan i Söderhamn uppgavs av skolledningen vara 248 st. 213 elever besvarade enkäten. Andelen besvarade enkäter är 86 % och bortfallet är då 14 %. Av de 35 elever som inte besvarat enkäten hör 25 st (71 procent) hemma i de studieförberedande klasserna. Den troliga förklaringen till detta är att eleverna från de studieförberedande klasserna förväntades komma självmant till enkättillfället, medan de yrkesförberedande klassernas lärare använde reguljär lektionstid för att genomföra enkäten. Hur könsfördelningen bland de frånvarande eleverna ser ut vet jag inte.

Utöver den population som befinner sig i gymnasiets årskurs 3 finns en grupp, i samma ålder, som är skriven i Söderhamn, men som bedriver sina gymnasiestudier på annan ort. Den gruppen bestod vid enkättillfället av 53 personer. Ytterligare fakta om denna grupp är inte kända.

Bilaga 4. Förteckning över formella möten/samtal med vuxna.

- Dialog med vuxna och ungdomar i Söderhamn. Vad är intressant att forska om? (fortlöpande hösten 00)
- Deltar vid diskussion mellan elevråd och kommunledning med anledning av elevdemonstration p g a nedskärningar inom skolområdet (010921)
- Samverkar med Verkstadscentrum Söderhamn och anordnar seminarium: "Hur kan industrin locka unga?" (hösten 2002, seminarium 030127)
- Arrangerar 3 allmänna seminarier med Alf Ronnby, om "Social mobilisering" där även ungdomars engagemang diskuteras (totalt ca 150 deltagare) (sept 02)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med den lokala gymnasieutredningen (8 lokala kommunala tjänstemän)(021106)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med Arbetsförmedlingens ungdomsansvariga (2 tjänstemän) i Söderhamn
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med länets ungdomsarbetsförmedlare (ca 15 tjänstemän) (030403)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med två vuxnelever (20, 23år) som gör projektarbete om ungdomar i Söderhamn. (030506)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med en grupp vuxnelever, Pedagoger på G (ca 15 pers) (030630)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med det kommunala bostadsföretagets företrädare. (2 tjänstemän) (030902)
- Presentation och diskussion av mitt material med kommunstyrelsen (ca 20 politiker) (031030)
- Presentation för Stiftelsen Föreningssparbanken, Söderhamn. (6 styrelseledamöter) (031120)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med tre landsbygdsutvecklare från projekt "Landsbygdsutveckling Söderhamn" (031216)
- Presentation och diskussion av mitt material med 6 kommunala förvaltningschefer (040303)
- Utgivning av rapport "Vem är det som ska lyssna då? Ungdomar-socialt kapital- regional utveckling". 2 artiklar +1 ledare i lokalpressen (april 2004)

Bilaga 4. Förteckning över formella möten/samtal med vuxna

- Föreläsning och diskussion med inbjudna ungdomar och allmänheten under temat "Ung i Söderhamn" arr av proj Landsbygdsutveckling Söderhamn. 2 artiklar i lokalpressen. (040420)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med det kommunala bostadsföretagets företrädare. Träff 2. (3 tjänstemän) (040430)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med vuxenstuderande kvinna som siktar på socionomyrket och nu vill skriva projektarbete om ungdomar i Söderhamn. (040513)
- Presenterar och diskuterar material och forskningsmetoder med kommunala Nämnden för lärande och arbete. (8 politiker) (040527)
- Presenterar och diskuterar mitt material m grupp av 15 ungdomar som just slutat gymnasiet och går Introduktionskurs i Arbetsförmedlingens regi (040624)
- Deltar i planerandet av kommunal ungdomskonferens tillsammans med 2 kommunala tjänstemän (040917)
- Presenterar och diskuterar mitt material med större grupp (12 tjänstemän+VD) på kommunala bostadsbolaget (040924)
- Presenterar och diskuterar tankar utifrån mitt material med en grupp vuxenelever (15 personer), blivande pedagoger, poliser och socionomer (041028)
- Diskuterat mitt material med 5 socionomstuderande, utifrån FoU-rapporten, inför deras uppsatsskrivande. (050201)
- Presenterat och diskuterat mitt material med 12 vuxenelever på vårdutbildning. (050214)
- Presenterat och diskuterat mitt material på konferens om "unga kvinnor i Gävleborg", arr: Tillväxt Gävleborg. (20 deltagare) (050512)
- Presenterar och diskuterar mitt material på konferens om "Social hållbarhet". Arr: Länsstyrelsen Gävleborg. (ca 40 deltagare, främst kommunala/regionala tjänstemän och politiker) (051025).

Bilaga 5. Urval ur lokaltidningarnas rapportering om arbetet kring ungdomars delaktighet.

20020815 Hälsingekuriren, Nyheter.

”Ung-konferens kan bli återkommande. Att vara ung i Söderhamn kan bli en årligt återkommande konferens. Kommunfullmäktige kan fatta beslut i år. Samtidigt har konferensen kommit med sin egen utvärdering.(...) Hans-Olof Olsson är imponerad av Söderhamns ungdomar och de arbete de har utfört i samband med ungdomskonferensen. Men han är samtidigt oroad.

- Vi vet att många av dem kommer att flytta härifrån. Det är ett stort problem för små orter. Men vi kan hoppas på att många kommer tillbaka efter några år i förskingringen, säger Hans-Olof Olsson”

20030213 Ljusnan, s 9:

”Landsbygdsprojektet sjösätts. Vill visa unga människor att det går att leva och utvecklas i Söderhamn.”

20040417 Ljusnan, s 2, Ledare

”Vem är det som ska lyssna då? (...) Rapporten som har samma rubrik väcker spännande frågor (...) För snart två år sedan hölls en stor ungdomskonferens i Söderhamn då unga människor fick komma till tals. Det blev en uppvisning av hur etablerade och verbalt begåvade ungdomar mötte det vuxna etablissemanget som lyssnade artigt. I och för sig intressant, men sedan dess har i stort sett ingenting hänt. Det är dags att lyssna på alla unga som finns kvar i kommunen och ta dem på allvar. Och inte bara lyssna. Det krävs också ett praktiskt engagemang.”

20041009 Hälsingekuriren, Nyheter

”Han vill starta ett demokratiprojekt. Magnus Svensson, c, vill starta ett tvåårigt projekt där politiker och ungdomar kan mötas och prata om demokrati och mångfald. (...) Vid ungdomskonferensen förra veckan sade flera skolungdomar att de inte tycker sig ha något inflytande. Därför vill nu Magnus Svensson att politiker och ungdomar ska kunna mötas på skolorna för att prata om mångfald.”

20041015 Ljusnan, s 5

”Politiska frågor ska få yngre fokus. Lindvall vill samla ungdomar till regelbundna träffar. Barn- och utbildningsnämndens ordförande Tommy Lindvall (v) vill samla ett tiotal högstadie- och gymnasieungdomar till regelbundna träffar med politikerna för ömsesidigt informationsutbyte. (...)

Bilaga 5. Urval ur lokaltidningarnas rapportering om arbetet kring ungdomars delaktighet.

Idén dök upp vid den ungdomskonferens som arrangerades för två veckor sedan och samlade 150 ungdomar från hela kommunen.

-Det visade sig att många ungdomar inte vet hur de når politikerna i kommunen och att de saknar ett forum att möta politikerna och föra fram sina åsikter.”

20050126

”**Söderhamn satsar på föreningslösa ungdomar.** Ungdomar i Söderhamn ska inte behöva tillhöra någon förening för att få stöd från kommunen.

Kultur- och fritidsnämnden avsätter 50 000 kronor till dem. (...)

- Nästa steg är att skapa ett reglemente, för någon slags regler för fördelningen måste vi ha. Vi har tittat på Gävle och Ljusdal och ska se på ytterligare några kommuner. För att få synpunkter på hur det ska se ut tänker jag träffa det ungdomsråd med representanter för elevråden på högstadieskolorna och Staffanskolan som barn- och utbildningsnämndens ordförande Tommy Lindvall fick i uppdrag att skapa, säger kultur- och fritidsnämndens ordförande John Staffas.”

20050209 Ljusnan

”**Positivt mottagande av Nya Elevforum.** Nya Elevforum får positivt gensvar från de ungdomar som nu deltagit i två träffar.

- Är det någon fråga som det pratas om kan man fråga Tommy direkt om det. Sedan tar han hit de som arbetar med frågan och låter dem berätta, säger Charlotta Öberg från Staffanskolans elevråd.”

20050422 Ljusnan, Första sidan

”**Att vara ung i Söderhamn.** Nu har de flesta ungdomsgårdarna i Söderhamn stängts. De unga förväntas i stället samlas på allaktivitetshuset. Men där har besökarna hittills inte varit många. I en serie artiklar ska Ljusnan ta reda på var ungdomarna träffas, vad de gör och vad de tycker om livet som ung i Söderhamn.”

20050924 Hälsingekuriren, s 22

”**De ser en framtid i Söderhamn.** Söderhamn – en kommun med arbetslöshet, ohälsa och sviktande ekonomi? Eller en plats för framtidstro, glädje och engagemang? Ofta väljer vi att uppmärksamma Söderhamnare som tar steget ut i världen och gör annorlunda saker. När de kommer tillbaka är de välkomna återvändare. Men vilka är alla de som valt en framtid på hemmaplan? Möt dem i Kurirens reportageserie Vi stannar här! bildtext: Erik Lundbäck (16 år) Anna Wiklander (17 år) och Emelie Mårtensson (18 år) blickar inte mot fjärran utan mot Söderhamn, där de står på taket till CFL”

Referenser

- Aagaard Nilsen, K & Svensson, L (2006). *Action Research and Interactive Research. Beyond practice and theory*. Hamburg: Shaker Verlag.
- Acker, J (1999) *Rewriting Class, Race and Gender. Problems in Feminist Rethinking*. I: Ferree, M; Lorber, J & Hess, B (red) (1999) *Revisioning Gender*. Thousand Oaks, California:Sage
- Ahrne, G & Ekerwald, H & Leiulfstrud, H (1995). *Klassamhällets förändring*. Lund:Arkiv
- Ahrne, G & Papakostas, A (2002). *Organisationer, samhälle och globalisering*. Lund: Studentlitteratur
- Alvesson, M. & Sköldböck, K. (1994). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur
- Ambjörnsson, F (2003). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront
- Ambjörnsson, R (1988). *Den skötsamme arbetaren*. Stockholm: Carlssons bokförlag
- Andersson, Å E & Fürth, T & Holmberg, I (1997). *70-talister. Om värderingar förr, nu och framtiden*. Stockholm: Natur och kultur
- Andersson, R (1996). *The Geographical and Social mobility of immigrants: Escalator Regions in Sweden from an Ethnic Perspective*. Geografiska Annaler B, 1996:1, s 3-25
- Andersson, R (2000). *Karriärernas geografi – en fråga om arv och miljö*. I Berger S (red) (1991). *Det nya samhällets geografi*. Uppsala: Uppsala Publishing House AB
- Arnman, G & Jönsson, I (1983). *Segregation och svensk skola. En studie av utbildning, klass och skola*. Lund: Arkiv avhandlingsserie 18.
- Bahskar, R (1978). *A Realist Theory of Science*. Hassocks, Harvester Press
- Bartholdsson, Å (1997). *Arbete och arbetslöshet i en svensk industristad: om förändring, otrygghet och motstånd*. Falun: Dalarnas forskningsråd
- Bauman, Z (2002). *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos
- Baumgarten, M (2006) Prel titel: *Arbetsplatslärande i ett individ- och organisationsperspektiv*. Avhandlingsmanus under bearbetning. Linköping: Liutryck
- Beck, U (1992) *Risk society: towards a new modernity*. London:Sage
- Beck, U (1998). *Vad innebär globaliseringen?* Göteborg:Daidalos
- Beck, U (2000). *Risksamhället: på väg mot en annan modernitet*. Göteborg:Daidalos
- Beck, U & Beck-Gernsheim, E (2002). *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London:Sage
- Becker, H (1963). *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press
- Bergdahl, E, & Isacson, M & Mellander, B (red) (1997). *Bruksandan – hinder eller möjlighet*. Smedjebacken: Ekomuseum Bergslagen

Referenser

- Berger, S & Andersson, R (1995) *Samhällets geografi*. Uppsala : Nordisk samhällsgeografisk tidskrift, 1995
- Berggren, K & Härshammar, B(1999). *Den geografiska rörligheten. Flyttmotiv och betydelse för sysselsättningen*. Ura 1999:9. Ams utredningsenhet. Arbetsmarknadsstyrelsen
- Bjerrum Nielssen, H & Rudberg, M (1991). Ungdom, kön och modernitet. I Löfgren, A & Norell, M (red) (1991) *Att förstå ungdom. Identitet och mening i en föränderlig värld*. Stockholm:Symposion
- Bjurström, E (1993). *Spelar rocken någon roll? Kulturell reproduktion och ungdomars musiksmak*. Stockholm:Statens ungdomsråd
- Bjurström, E (1997). *Högt & lågt, smak och stil i ungdomskulturen*. Umeå: Borea
- Bjurström, E (1998). Den moderna ungdomspolitiken och ungdomars fritidskulturer. I Zetterberg O (red) (1998) *Fritid i ny tid*. Malmö: Sober förlag
- Blomdahl, U (1990). *Myt, verklighet, framtid*. Stockholm: Forskningsenheten Fritid Stockholm
- Borgegård, L-E (1994) Att stanna eller flytta. Om hälsingeungdomars val efter grundskolan. Umeå: Umeåuniversitet
- Bourdieu, P (1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge
- Brembeck, H (1998) Inte bara mamma. En etnologisk studie av unga kvinnors syn på moderskap, barn och familj. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige
- Brück, U (1984) *Identitet, lokalsamhälle och lokal identitet*. 67:1984 pp 65-78. Stockholm: Rig
- Castles, S & Miller, M J (1998). *The age of the migration. International movements in the modern world*. (2nd ed) London: Macmillan Press
- Butler, J (1995). For a careful reading. I: Benhabib S mfl (red) *Feminist Contention. A Philosophical Exchange*. New York: Routledge
- Canguilhem, G (1989). *The Normal and the Pathological*. New York: Zone Books
- Castells, M (1999). *Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg: Daidalos
- Castles, S & Miller M J (2003) *The age of migration: International population movements in the modern world*. New York:Guilford Press
- Cigéhn, G & Johansson, M (1997). Klassidentitet i upplösning? *Om betydelsen av klass, politik och arbete i 90-talets Sverige*. Umeå: Studies in sociology, Univ
- Cohen, A (1955). *Delinquent Boys. The Culture of Gang*. Chicago: Chicago University Press
- Dahlgren, S; Lundgren, N-G & Siksiö, O (1987) Forskning om boendepreferenser: två kunskapsöversikter. Gävle: Statens institut för byggnadsforskning
- Danemark, B. Ekström, M. Jakobsen, L. Karlsson, J.Ch. (1997). *Att förklara samhället*. Lund:Studentlitteratur
- Dewey, J. (1999). *Utbildning och demokrati*. Göteborg:Daidalos
- Ehn, B (1998). Personlig vetenskap. I:Forskning och framsteg 1998:2,s 25-29.
- Ekman, A-K (red) (1996). *Bortom bruksandan. Föreställningar om kultur, historia och utveckling i Bergslagen*. Östersund: Institutet för regionalforskning
- Ekman, A-K (2000). ”Egentligen har man ingen framtid i Hällefors – med det är hemma här” Om unga vuxnas arbets- och platsidentitet. I Haraldsson K (red)

Referenser

- (2000) *Tankar kring lokal och regional utveckling inför det nya årtusendet*. Antologi från Forskarforum 1999. Östersund: Institutet för regionalforskning. Rapport 116:2000
- Elias, N & Scotson, JL (1999). *Etablerade och Outsiders*. Lund: Arkiv förlag
- Eriksson, E H (1968/1971). *Ungdomens identitetskriser*. Natur och Kultur
- Eriksson, R. & Jonsson, J (1993). *Ursprung och utbildning: Social snedrekrytering till högre studier*. (SOU 1993:85) Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Evans, K & Rudd, P & Behrens, M & Kaluza, J & Wooley, C (2001). *Reconstructing fate as choice? Initial findings from the comparative study "Taking Control?" Personal agency and social structures in young adult transitions in England and in new Germany*. Netherlands. Young – Nordic Journal of Youth Research 9:3 pp 2-28.
- Featherstone, M (1994). *Kultur, kropp och konsumtion*. Stockholm/ Stehag: Symposion
- Feldman, A (1994). *On Cultural Anaesthesia: From Desert Storm to Rodney King*. I American Ethnologist. Vol 21.Nr 2
- Festinger, L (1979). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, California: Stanford University Press
- Field, J (2003) *Social Capital*. London: Routledge
- Fielding, A.J (1992). *Migration and social mobility: South East England as an Escalator Region*. Regional Studies vol 26, s 1-15.
- Foucault, M (1987). *Övervakning och straff*. Lund: Studentlitteratur
- Fornäs, J & Lindberg, U & Sernhede, O (red) (1994). *Ungdomskultur: identitet och motstånd*. Stockholm:Symposion
- Forsberg, G (1997). Rulltrapperegioner och social infrastruktur. I Sundin (red) (1997) *Om makt och kön: i spåren av offentliga organisationers omvandling*.
- Forsberg, G (2000). Samhällets genusansikte. I Berger S (red) (2000): *Det nya samhällets geografi* . p388-. Uppsala: Uppsala Publishing House
- Forsberg, G (2002). En feministisk exkursion i ett vetenskapligt landskap. I Schough K (2002) *Svensk kulturgeografi och feminism – rötter och rörelser i en rumslig disciplin*. Karlstad University Studies 2002:3: Universitetstryckeriet
- Forsberg, G (2003). *Genusforskning inom kulturgeografien – en rumslig utmaning*. Högskoleverket: Prinfo Alfredssons
- Forsberg, G & Grenholm, C (2002). Änglagård(ar) i feministisk analys. I: Forsberg G & Grenholm C & Jakobsen L (red) (2002) *Rum – upplevelsevärld – samhälle*. Karlstad university studies 2002:20. Karlstad: Universitetstryckeriet
- Friberg, T (1990). *Kvinnors vardag – om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Lund: Lund University Press.
- Friberg, T (1993). *Den andra sidan av myntet – om regionalpolitisk enögdhet*. Glesbygdsmyndigheten: Bräcke tryckeri
- Friberg, T (1999). Dolda könskontrakt i regional utvecklingspolitik. I Westlund H (red) (1999) *Platser, regioner och aktörer*..pp 49-62. Östersund, SIR. Stockholm: Fritze
- Friberg, T (2000). Vad göra för att få kvinnorna att bo kvar? I: Graninger G & Blücher G & Nyström L (red) (2000) *Vi flytt nu. Om befolkningsflyttningar i*

Referenser

- Sverige. Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande. Skrift XIV 2000. Stadsmiljörådet & Vadstena Forum.
- Frykman, J (1998). *Ljusnande framtid. Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund: Historiska media.
- Fukuyama, F (1995) *Trust; the social virtues and the creation of prosperity*. London: Hamish Hamilton
- Furlong, A & Cartmel, F (1997). *Young People and Social Change: Individualization and Risk in Late Modernity*. Buckingham: Open University Press
- Galtung, J (1976) Social position and the image of the future. I: Ornauer, H & Wiberg, H (ed) (1976). *Images of the world in the year 2000 : a comparative ten nation study*. Atlantic Highlands, N.J: Humanities, s 381-400
- Giddens, A (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press
- Giddens, A (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press
- Giddens, A (1996). *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur
- Giddens, A (1999). *Modernitet och självidentitet: självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos
- Goffman, E. (1998). *Jaget och maskerna*. Stockholm: Prisma förlag
- Gonäs, L (1993). Könsarbetsdelning och strukturomvandling. I *Kvinnors arbetsmarknad 1990-talet – återtågets årtionde?* Arbetsmarknadsdepartementet. Ds 1993:8. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande. Skrift XIV 2000. Stadsmiljörådet & Vadstena Forum.
- Gudmundsson, G (2004) Learning to labour at the turn of the millenium – the complicated transformation of human capital. Paper presenterat vid the 22nd Nordic Sociology Congress, Malmö, Sweden, 2004.
- Gunnarsson, E & Friberg, T (1995). Kvinnors arbetsmarknad – exemplet Norrbotten. I *Tillväxt – en fråga om kompetens*. Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands, Västernorrlands och Gävleborgs län
- Hall, S (red) (1997). *Representations. Cultural Representation and Signifying Practices*. London: Sage Publications
- Hanson, N.R. (1958). *Patterns of Discovery. An Inquiry into the foundations of science*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hanson, S & Pratt, G (1995) *Gender, work and space*. London & New York: Routledge
- Hammar, S & Svensson, L (2002). *Som en bro över mörka vatten – reflektioner från en fältforskningsstation i uppbyggnadsfsen*. I: Eriksson, K (red) (2002) Forskningsamverkan och nya former av kunskapsbildning. Proceedings from HSS2001. s 270-276. Halmstad: Högskolan i Halmstad
- Hammar, S & Svensson, L (2003). *Young People, Social Capital and Regional Development – who can count on these connections?* I: Scottish Youth Issues Journal, no 7:2003, pp 35-52.
- Hammar, S & Svensson, L (2004). *“Vem är det som ska lyssna då?” Ungdomar-socialt kapital-regional utveckling*. Arbetsrapport, FoU-Centrum Söderhamn

Referenser

- Harvey, D (1989). *The condition of postmodernity. An inquiry into the origins of cultural change* Oxford:Blackwell Publishers
- Helve, H (red) (2003). *Ung i utkant. Aktuell forskning om glesbygdsungdomar i Norden*. Temanord 2003:519. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet
- Hirdman, Y (1988). *Genussystemet – reflektioner kring kvinnors sociala underordning*. Kvinnovetenskaplig tidskrift 3, pp 49-63. Stockholm
- Hirdman, Y (1990). *Genussystemet*. Maktutredningen. Slutrapport, SOU 1990:44. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer
- Hollingshead, A (1949) *Elmtown 's youth. The impact of social classes on adolescents*. New York: Wiley
- Holmberg, C (1999). *Det kallas kärlek: en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland jämställda par*. Göteborg:Anamma
- Hultqvist, K & Petersson, K (1998). *Postmoderna strömningar och den politiska rationaliteten: en ny barn- och ungdom i vardande? I: Dahlgren L & Hultqvist K (red) (1998) Seendet och seendets villkor: en bok om barns och ungas välfärd*. Stockholm: HLS förlag
- Hård, U (2005). *Regionalpolitik och regional utveckling ur ett könsperspektiv : med tillväxtavtalen som exempel*. I: Westberg, H (red) (2005) *Regionala tillväxtavtal – en fråga om att bryta gamla mönster*. Arbetsliv i omvandling 2005:8. Stockholm: Arbetslivsinstitutet
- Hägerstrand, T (1957). *Migration and area: Survey of a sample of Swedish migration fields and hypothetical consideration of their genesis*. Migration in Sweden. (Lund Studies in Geography. Ser.B 13) Lund: Gleerupska Universitetsbokhandeln.
- Hägerström, J (2004). *Vi och alla dom andra andra på Komvux. Etnicitet, genus och klass i samspel*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet: Lund Dissertations in Sociology 59.
- Häggström, N, Borgegård, L-E och Rosengren, A (1990). *När finländarna kom. Migrationen Finland-Sverige efter andra världskriget*. Gävle: Statens institut för byggnadsforskning
- Højrup, T (1989). *Det glemte folk: livsformer og centraldirigering*. Köpenhamn: Institut for europæisk folkelivsforskn., Statens bygge forskningsinstitut
- Inglehart, R (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among western publics*. Princetown, New Jersey: Princetown University Press
- Inglehart, R (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, New Jersey: Princetown University Press
- Inglehart, R (1997). *Modernisation and Post-Modernisation: Cultural, Economic and Political Change in 43 societies*. Princetown, New Jersey: Princeton University Press
- Institutet för framtidsstudier (1998). *Ungdomsundersökningen. Vad tycker ungdomar?*
- Jackson, J A (1986). *Migration – Aspects of modern sociology. Social processes*. London:Longman
- Jakobsen, L (1993). *Livsformer och kön: Teoretisk vidareutveckling av livsformsanalys*. Karlstad: Försvarets forskningsanstalt

Referenser

- Jakobsen, L (1999). *Livsform, kön och risk. En utveckling och tillämpning av realistisk livsformsanalys*. Lund: Arkiv förlag
- Jakobsson, M & Waara, P (1991). Livet på landet eller Bright Lights, big city. En presentation av projektet "Ungdom på glid, om urban och rural ungdom" ur Bergqvist Kerstin m fl : *Vad kan ungdomsforskare vara bra på? Vem är ungdomsforskare bra för?*, s 44-53. Stockholm: Ungdomskulturforskning vid Stockholms universitet mfl.
- James, W. (1981). *Pragmatism*. Cambridge: Hacklett Publishing company
- Johansson, K (2003). *Bli vuxen i arbetarstad*. Linköping studies in Arts and Science No 276. Linköping: Unitytryck
- Jonsson, C (1991). Ung i Åmål – om ungdomars vardagsliv och framtidsorienteringar i en landsortskommun utifrån ett livsformsperspektiv. I Carle J & Hermansson H-E (red) (1991) *Ungdom i rörelse*. Centrum för ungdomsforskning. Göteborg
- Jonsson, C (1994). *Ung i Åmål*. Göteborgs universitet. Göteborg: Länstryckeriet
- Jonsson, G (2003). *Rotad, rotlös, rastlös – Ung mobilitet i tid och rum*. GERUM Kulturgeografi 2003:3. Umeå: Print & Media
- Jönsson, B (1998). Lokalsamhällets identitet — Entreprenörens gränsland ? I Westlund Hans (red): (1998) *Regional utveckling i lokala och globala kraftfält*. Institutet för regional forskning. Stockholm
- Jönsson, I & Trondman, M & Arnman, G & Palme, M (1993). *Skola-fritid-framtid..* Lund: Studentlitteratur
- Karlsson, M (2000). *Från Jernverk till Hjärnverk*. Lund Dissertation in Sociology 35. Sociologiska institutionen. Lunds universitet.
- Karlsson, S & Niedomysl, T (2000). *Unga flyttar! En studie av ungdomars flyttning till och från Värmland 1999*. Länsstyrelsens rapport 2000:12. Länsstyrelsen Värmland.
- Kloep, M (1998). Att vara ung i Jämtland. Tonåringar berättar om sitt liv. Österåsen: Uddeholts förlag
- Kvinnokooperativet Saga (red) (2005). *Gävleborg – ett övergångsställe för unga kvinnor*. Regionalt resurscentrum för kvinnor i Gävleborgs län. Meyers förlag
- Kåks, H & Westholm, E (1994) En plats i tillvaron. Studier av flyttning till landsbygden. Falun: Dalarnas forskningsråd
- Kåks, H (1997). *När en plats förändras*. Falun: Dalarnas forskningsråd
- Kåks, H (2003) Ung i ett rörligt samhälle. I Helve, H (red) (2003). *Ung i utkant. Aktuell forskning om glesbygdungdomar i Norden*. Temanord 2003:519, s 324-340. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet
- Lalander, P (1998). *Anden i flaskan – Alkoholens betydelse i olika ungdomsgrupper*. Stockholm/Stehag: Symposion
- Lalander, P & Johansson, T (2002). *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur
- Lagerqvist, Christopher. (2003). Vid vägs ände. Strukturrationalisering, migrationsmönster, kvarboende och försörjningsstrategier i Ängersjö församling år 1925-1990. Licentiatarbete framlagt vid ek.hist. inst. Uppsala Universitet.
- Larsson, S (2001). *Generalisering från kvalitativa studier*. Paper presented at the conference "Ethnography and learning" 14 – 15 March 2001 in Stockholm

Referenser

- Leccardi, C (1999). *Time, young people and the future*. In Young – Nordic Journal of Youth Research 7:1, pp 3-18
- Leccardi C (2003). *Transformation in biological constructions among Italian young people*. Paper presented at the Nordic Youth Research Symposium in Roskilde 2003.
- Lewin, K. (1948). *Resolving social conflicts*. New York: Harper and brothers
- Lin, N; Cook, K & Burt, R S (2001) *Social Capital: Theory and Research*. New York: Aldin de Gruyter
- Lindberg, H (2002). *Att möta krisen: politikbyte på lokal nivå under industrikrisen i Söderhamn 1975-1985*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Lindgren, S (2002) *Modernitetens markörer. Ungdomsbilder i tid och rum*. Umeå:Umeå universitet
- Lykke, N (2003). *Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen*. Kvinnovetenskaplig tidskrift 2003:1, s 47-56
- Löfgren, A (1990). *Att flytta hemifrån. Boendets roll i ungdomars vuxenblivande ur ett situationsanalytiskt perspektiv*. Meddelanden från Lunds Universitets Geografiska Institutioner, avhandlingar 111. Lund:Lund University Press
- Löfgren, A (1991). *Blott Stockholm svenska ungdomar hava? Aspekter på ungdomstidens geografi*. I Löfgren, A och Norell, M (red) (1991). *Att förstå ungdom: Identitet och mening i en föränderlig värld*. Stockholm: Symposion
- Löfström, Å & Löwander, B (1991) *Stanna eller flytta? En studie av kvinnor och män som bor eller har bott i Norrlands inland*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Magnusson, L & Turner, B (2000). *Utarms landsbygden? Mot nya flyttmönster*. I: Graninger G & Blücher G & Nyström L (red) (2000) *Vi flytt nu. Om befolkningsflyttningar i Sverige*. Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande. Skrift XIV 2000. Stadsmiljörådet & Vadstena Forum.
- Mattsson, M (2004). *Att forska i praktiken. En kunskapsöversikt och en fallstudie*. Uppsala: Kunskapsföretaget AB
- Massey, D (1994). *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity press
- McDowell, L (1997). *Undoing place: A geographical reader*. London: Arnold
- McRobbie, A (2000) *The Culture of Working Class Girls*. I: McRobbie, A (red) (2000) *Feminism and Youth Culture*: New York:Routledge
- Mead, G H (1969). *Mind, Self and Society*. Chicago
- Melucci, A (1992). *Nomader i nuet; sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*. Göteborg: Daidalos
- Miegel, F & Johansson, T (1994). *Mardrömmar och önskedrömmar : om ungdom och ungdomlighet i nittioalets Sverige*. Stockholm: Symposion
- Mills, C W (1971). *Den sociologiska visionen*. Stockholm: Prisma
- Milne A A (1979) *Nalle Puh*. Stockholm: Bonniers
- Molina, I (1997). *Stadens rasifiering*. Geogradiska regionstudier nr 32. Kulturgeografiska institutionen. Uppsala universitet.
- Morrison, T (1992). *Mörkt spel*. Vithet och den litterära fantasin. Stockholm:Trevi
- Månsson, H (1993). *Framtidens vägvisare*. En idéskrift från Glesbygdsmyndigheten. Östersund:Glesbygdsmyndigheten
- Mørch, S (1985). *At forske i ungdom. Et socialpsykologisk essay*. Köpenhamn: Rubikon

Referenser

- Nilsson, J-E (1993). *En tillväxtfrämjande regionalpolitik, översyn över regionalpolitiken*. Arbetsmarknadsdepartementet. Ds 1993:78
- Nilsson, K (2001). *Migration among young men and women in Sweden*. GERUM Kulturgeografi 2001:2. Umeå: Solfjädern
- Nilsson, P (1996) Fritiden – tidsfördriv eller investering. Om skilda fritidskulturer hos barn och ungdomar. I: Ungdomsstyrelsen (1996), *Krokig väg till vuxen*. s11-38.
- Norman, K (1996). Tillhörighet i Smedjebacken: Sociala relationer och kulturell identitet i en bergslagskommun. I Ekman, A-K (red) (1996). *Bortom bruksandan: Föreställningar om kultur, historia och utveckling i Bergslagen*. Östersund SIR, Stockholm: Fritzez.
- Nyman-Kurkiala, P (1999). *Att flytta bort och hem igen*. Umeå: Borea bokförlag
- O'Dell, T (2003). "Risken att bli kvar". I Svenska Turistföreningen: *Resenär – inte turist! Om ungdomar, resor och drömmar*. Stockholm
- Olsson, G (2001). Relationen mellan forskning och praktik. I: Svensson, L. & Brulin, G. & Ellström, P.-E. & Widegren, Ö. (red) (2002). *Interaktiv forskning – för utveckling av teori och praktik*. Arbetsliv i omvandling 2002:7, s 71-88. Stockholm:Arbetslivsinstitutet
- Olsson, S (2002). *Att genomskåda världen*. Stockholm: Santerus
- Oskarsson, H (red) (2002). *På spåret. Ung-SOM-undersökningen, Västsverige 2000*. SOM-rapport nr 28. Kungälv: Grafikerna Livréna AB
- Paulgaard, G (2001). Rural Youth, Globalization and Local Identities. In Puuronen V (ed) *Youth on the Threshold of the 3rd Millenium*. Joensuu: University of Joensuu, Karelian Institute
- Peirce, C (1990). *Pragmatism och kosmologi*. Göteborg: Daidalos
- Pickering, M (2001). *Stereotyping. The politics of representation*. Basingstoke: Palgrave
- Portes, A. & Landholt, P. (1996) The downside of social capital. *The American Prospect* 26.
- Putnam, R (1996) *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien..* Stockholm: SNS
- Putnam, R (2001) Den ensamme bowlaren. Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse. Stockholm: SNS
- Ravenstein, E G (1885). *The laws of migration*. Journal of the Royal Statistical Society, vol XLVIII, 167-240
- Ravenstein, E G (1889). *The laws of migration. Second paper*. Journal of the Royal Statistical Society, vol XLVIII, 241-305
- Ramsay, A (1991). Individualiserad ojämlikhet. Om Ulrich Becks individualiseringsstes och dess relevans för ungdomsforskningen. I Bergqvist K m fl (1991) *Vad kan ungdomsforskare vara bra på? Vem är ungdomsforskare bra för?* Stockholm: Ungdomskultur vid Stockholms universitet
- Rawls, J (1996). *En teori om rättvisa*. Göteborg: Daidalos
- Reay, D (1998) *Class Work. Mothers involvement in their childrens primary schooling*. London: UCL Press
- Reimer, B (1994). *Kulturell identitet och massmedieanvändning på Åland*. Göteborg: Göteborgs universitet

Referenser

- de los Reyes, P & Molina, I & Mulinari, D (red) (2002). *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass, etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm:Atlas
- de los Reyes, P & Mulinari, D (2005). *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö:Liber
- Reiter, H (2003). *Past, present, future: biographical time structuring of disadvantaged young people*. Young – Nordic Journal of Youth Research 11:3, pp 253-280
- Roos, G & Dahllöf, U & Baumgarten,G (2000) Studiecentra i samverkan om högre utbildning i Hälsingland. Studiecentra i Hälsingland. Rapport 3.
- Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals think in action*. London: Temple Smith
- Sennett, R (1999). *När karaktären krackelerar : personliga konsekvenser av att arbeta i den nya kapitalismen*. Stockholm:Atlas
- Sernhede, O (1995). *Modernitet, adolescens och kulturella uttryck*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.Göteborgs universitet
- Skeggs, B (1997). *Classifying Practices: Representations, Capitals and Recognitions*. I: Mahony, I P & Zmroczek (red) (1997). *Class Matters. Working-Class Women's Perspective on Social Class*. Exeter: Talor & Frances
- Skeggs, B (2000). *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos
- SOU 1999:4 *God sed i forskningen*. Slutbetänkande från Kommittén om forskningsetik. Stockholm: Fakta Info Direkt
- SOU 1998:89 *Greppet – att vända en regions utveckling*. Rapport från Söderhamnskommittén.
- SOU 2000:36 *Utgångspunkter för 2000-talets regionalpolitik*.Delbetänkande av Regionalpolitiska utredningen. Stockholm:Fritzes
- SOU 2000:87 *Regionalpolitiska utredningens slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes
- SOU 2001:79 *Välfärdsbokslut för 1990-talet: slutbetänkande*. Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes
- Staubæs, D (2003). *Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification*. I: NORA 2003(11):2, s 101-110
- Sundin, E (1996). *Gender, technology and local culture. Tradition and transition in a Swedish municipality*. I: Gender, place and culture 3:1, s 61-76
- Svensson, A (2001) *Består den sociala snedrekryteringen? Elevernas val av gymnasieprogram hösten.1998*. Pedagogisk forskning i Sverige 2001. Årgång 6(3): 161-172
- Svensson, L. & von Otter, C (2000) *Projektarbete. Teori och praktik*. Stockholm: Santerus.
- Svensson, L. & Brulin, G. & Ellström, P.-E.& Widegren, Ö. (red) (2002). *Interaktiv forskning – för utveckling av teori och praktik*. Arbetsliv i omvandling 2002:7 Stockholm:Arbetslivsinstitutet
- Svensson, L (2003). *Et naturligt valg*. I: Ungdomsforskning nr 2:2003, Unge i periferien. Denmark. pp 18-25.
- Svensson, L (2005) *An interactiv approach and combined methods: Development of applied youth research*. I: Helve, H (ed) (2005). *Mixed Methods in Youth Research*, s 252-273. Finland: Finnish Youth Research Network

Referenser

- Thurén, B-M (2003). Genusforskning – frågor, villkor och utmaningar. Stockholm: Vetenskapsrådet
- Tilly, C (1990). Transplanted networks. i Yans-McLaughlin, V (red) (1990) *Immigration reconsidered: History, sociology and politics*. New York: Oxford University Press
- Toulmin, S & Gustavsen, B (ed) (1996). Beyond theory. Changing organizations through participation. Philadelphia: Penn
- Trondman, M (1994). Bilden av en klassresa. Sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskolan. Stockholm: Carlsson
- Trondman, M (1995). Vem talar för framtidens förlorare? I Bolin G & Lövgren K (red) (1995) *Om unga män: identitet, kultur och livsvillkor*. Lund: Studentlitteratur
- Trondman, M (2000). Att flytta eller stanna, det är frågan? Om barns och ungdomars föreställningar om att bo kvar i Hällefors eller att flytta. I: Graninger G & Blücher G & Nyström L (red) (2000) *Vi flytt nu. Om befolkningsflyttningar i Sverige*. Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande. Skrift XIV 2000. Stadsmiljörådet & Vadstena Forum.
- Trondman, M (2001). *Att flytta eller stanna?* Centrum för kulturforskning, Rapport nr 2, Växjö Universitet
- Trondman, M & Bunar, N m fl (2001). *Varken ung eller vuxen: "samhället idag är ju helt rubbat"*. Stockholm: Atlas
- Tuan, Yi-Fu (1980). *Rootedness versus sense of place*. Landscape 1980: 24 pp 3-8.
- Ungdomsstyrelsen (1996). *Krokig väg till vuxen*. Ungdomsrapporten 1996. Stockholm: Ungdomsstyrelsen
- Ungdomsstyrelsen (2003). *De kallar oss unga. Ungdomsstyrelsens Attityd och värderingsstudie 2003*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1
- Waara, P (1996). *Ungdom i gränsland*. Umeå: Borea
- Walkerdine, V (1997) *Daddys girl. Young Girls and Popular Culture*. Cambridge: Harvard University Press.
- Westberg-Wohlgemuth, H (1996). *Kvinnor och män märks: könsmärkning av arbete – en dold lärandeprocess*. Arbete och hälsa 1996:1. Arbetslivsinstitutet: Solna
- Westholm, E. (2004). *2015: Supersverige med 6-8 regioner – en regionalpolitisk betraktelse*. Framtider, nr 4 2004.
- Westlander, G (1999) Forskarroller i varianter av aktionsforskning. Forskningsrapport. TRITA-MMK 1999:24. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Westlund H (red) (1999) *Platser, regioner och aktörer*. Antologi från Forskarforum 1998. Rapport 113. Östersund: Institutet för regional forskning.
- Westring-Nordh, M (2004). Flexibilitet i liv och tid: reflektioner kring införandet av en arbetstidsmodell. Söderhamn: FoU-Centrum
- Willis, P (1977). *Fostran till lönearbete*. Göteborg: Röda Bokförlaget
- von Otter, C & Svensson, L (1998) *Den enes bröd är den andres bröd*. Rapport 1. Karlskoga: Forskarstation Bergslagen
- Yndigegn, C (2003). *Unge og regional identitet*. Forventninger og indstilling til livsbetingelser og livsmuligheder i den dansk-tyske grænseregion. Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning.

Referenser

- Young, I M (2000). *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas
- Ziehe, T (1986). *Ny ungdom: om ovanliga lärprocesser*. Stockholm: Norstedt
- Ziehe, T (1993). *Kulturanalyser. ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm/Stehag: Symposion
- Åkerman, S (1976). Theories and methods of migration research. I Runblom H och Norman H (red) (1976). *From Sweden to America. A history of the migration*. (Studia historica Upsaliensia, 74) Uppsala: Uppsala universitet
- Åström, G & Hirdman, Y (red) (1992). *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdsstaten*. Stockholm: Carlssons förlag
- Åström, L (1997). Kvinnor som gränsgångare. I: Alsmark, G (red) (1997). *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur

Elektroniska källor:

- <http://www.lg.se/smg/MOT/soder.pdf> Mönster och trender för hälsoläget i Gävleborgs län 2005-09-23, Söderhamns kommun
- www.niwl.se. Arbetslivsinstitutets hemsida. FoUP Söderhamn.2001-01-18
- www.soderhamn.se/statistik/migration.htm ”Flyttströmmar till och från Söderhamns kommun” 2000-10-09
- www.soderhamn.se. 2000-11-24. Korta fakta 2000-2001
- www.soderhamn.se 2005-09-23 Korta fakta om Söderhamn 2004
- www.soderhamn.se 2005-11-27 Fakta/utbildningsnivå 2003. Källa SCB AMP AK 2003
- <http://www.ams.se> 2005-09-23 Läns och kommunstatistik, årsmedeltal 2004.

